

КАЗАХСКО-РУССКИЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ҚАЗАҚ-ОРЫС ХАЛЫҚАРАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
KAZAKH-RUSSIAN INTERNATIONAL UNIVERSITY

ВЕСТНИК ХАБАРШЫСЫ BULLETIN

ISSN

2307-5686

Выпуск № 1 (38)

Ақтобе, 2022 г.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛ
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Международный научный журнал

**«ВЕСТНИК КАЗАХСКО-РУССКОГО
МЕЖДУНАРОДНОГО УНИВЕРСИТЕТА»**

**«ҚАЗАҚ-ОРЫС ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ»**

Халықаралық ғылыми журналы

International Scientific Journal

**«KAZAKH-RUSSIAN INTERNATIONAL
UNIVERSITY BULLETIN»**

**ВЕСТНИК КАЗАХСКО-РУССКОГО
МЕЖДУНАРОДНОГО
УНИВЕРСИТЕТА**

**ISSN 2307- 5686
DOI 10.55536/2307-5686**

**ҚАЗАҚ-ОРЫС ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

**Международный
научный журнал**

Выходит 4 раза в год

**Направления: экономические науки, гуманитарные науки, технические
и естественные науки, юридические науки**

2022

Выпуск № 1 (38)

Собственник: Товарищество с ограниченной ответственностью
“Международное высшее учебное заведение” Казахско-Русский
международный университет” (ТОО “МВУЗ” КРМУ”)

LTD “International higher educational
institution “Kazakh-Russian International
University” “LTD “IHEI” KRIU”

Международный научный журнал
«Вестник Казахско-Русского
Международного университета»
издается с 2012 г.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор

Амре Марат Шамильевич (и.о. ректора)

Заместитель главного редактора

**Бухарбаев Марат Абулхаерович (к.пед.н., проректор по
НИР и ПТО)**

СОСТАВ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ

**Кусаинов Аскарбек Кабыкенович (профессор, д.п.н., академик,
представитель правления Академии Педагогических Наук Казахстана)**

Дуйсенбаева Ботагоз Баймухамбетовна (доцент, к.э.н.)

Исайкин Дмитрий Анатольевич (профессор, к.ю.н.)

Галым Фанз Галымович (доцент, к.ю.н.)

Кулумбетова Дина Болатовна (профессор, к.э.н.)

Жумагалиева Бакытгул Зулкарнаевна (профессор, к.э.н.)

Козловский Артем Леонидович (доктор PhD)

МЕЖДУНАРОДНЫЙ РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Букаев Николай Михайлович (д.ю.н., профессор, академик РАЕН)

**Гатут Л. Будионо (доктор PhD, профессор Университета Панкасия,
Индонезия)**

**Рогожникова Татьяна Павловна (д.ф.н., Омский государственный
университет им. Ф.М. Достоевского, РФ)**

**Тюрин Юлиа Габдрашитовна (Доктор экономических наук, Член-
корреспондент Российской академии естествознания, профессор
Департамента общественных финансов Финансового университета при
Правительстве РФ, Федеральное государственное бюджетное
образовательное учреждение высшего образования «Финансовый
университет при Правительстве Российской Федерации»)**

**Волосова Нонна Юрьевна (Доктор юридических наук, доцент,
заведующий кафедрой уголовного права Оренбургского
государственного университета)**

**Азрил Азахари (доктор PhD, профессор Университета Трисакти,
Индонезия)**

АДРЕС РЕДАКЦИИ

030006 г.Актобе, ул. Айтеке би, 52. Тел. +7(7132) 21-73-65, ф.:21-42-12.

E-mail: vestnikkrmu@mail.ru web-site: [http:// www.krmu.kz/](http://www.krmu.kz/)

«ҚОХУ Хабаршысы» Халықаралық журнал мақалаларының тақырыптамасы әлеуметтік-гуманитарлық және жаратылыстану техникалық ілімдер салаларында. Жарыққа шығатын материалдарда аталған бағыттардағы өзекті мәселелер, эмпирикалық зерттеулер нәтижелері қарастырылады.

Тематика статей международного журнала «Вестник КРМУ» отражает научные интересы специалистов в области социально-гуманитарных и естественно-технических знаний. В публикуемых материалах рассматриваются актуальные проблемы данных направлений, обсуждаются результаты эмпирических исследований

The subject of international journals articles in “Vestnik KRIU” are socially humanitarian and natural-technical fields. Urgent problems of philosophy, psychology and sociology are considered in published materials. There are results of empirical researches in the articles

Журнал зарегистрирован в Комитете информации и архивов Министерства Культуры и информации Республики Казахстан (№ 13379-Ж от 19 февраля 2013 г.)

Территория распространения —
Республика Казахстан,
Российская Федерация
Дата выхода: 30.03.2022 г.

СОДЕРЖАНИЕ

**СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ /
ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР**

- Жантлеуова Ж.Е., Куанжанова К.Т.** СИНДРОМ ВЫГОРАНИЯ. В ЧЕМ ПРИЧИНА И ЧТО ДЕЛАТЬ, ЕСЛИ ВЫ ВЫГОРЕЛИ? 6
- Кужагулова Г.И.** ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ПРЕДРАСПОЛОЖЕННОСТИ К СКУКЕ 10
- Кужагулова Г.И., Куанжанова К.Т.** ПОЧЕМУ МЫ ИСПЫТЫВАЕМ СКУКУ И ЧТО С ЭТИМ ДЕЛАТЬ 14
- Умбеталина З.Б., Жантурсева Ж.М.** ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН КЕЛЕШЕГІ 18

**ТЕХНИЧЕСКИЕ И ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ /
ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ**

- Капанова А.Т., Пиримжаров М.Х.** МЕТОД УЧЕБНОГО ПРОЕКТА – ОДИН ИЗ ПРАКТИКО-ОРИЕНТИРОВАННЫХ ИНЖЕНЕРНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СООТВЕТСТВИИ СО СТАНДАРТАМИ 25
- Қапанова А.Т., Пірімжаров М.Х.** ЖҰМЫС БЕРУШІЛЕР МЕН УНИВЕРСИТЕТТІҢ ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫНЫҢ МАҚСАТЫ– БІЛІМ БЕРУ САПАСЫН АРТТЫРУ 30
- Капанова А.Т., Пиримжаров М.Х.** УЧЕБНЫЕ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЕ ПРОЕКТЫ – ПУТЬ К КОММЕРЦИАЛИЗАЦИИ 34
- Унайбаев А.А.** ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ ПО ВОПРОСУ ВЛИЯНИЯ РАБОТЫ КАРЬЕРОВ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ 38

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ / ЭКОНОМИКА ҒЫЛЫМДАРЫ

- Алдабергенова Г.Е., Дилмагамбетов А.С., Пангереева С.** БАНКТІК НЕСИЕЛЕРДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МӘНІ, ТҮРЛЕРІ МЕН НЕСИЕЛЕУ ҚАҒИДАТТАРЫ 44
- Давлеткалиева К.Б., Карабалина Ж.Ж., Байсеркешова Г., Бахитжанова Д.** ҚАЗАҚСТАННЫҢ САЛЫҚ САЛУ СФЕРАСЫН БАСҚАРУДЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ НЕГІЗДЕРІ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ-ФУНКЦИОНАЛДЫҚ МІНДЕТТЕРІ 50
- Карабалина Ж.Ж., Давлеткалиева К.Б., Байгазин Ж., Тасболат С., Ярылқапова А., Джамбулов Д., Жолболсын Б.** ЛИЗИНГТІҢ МӘНІ, ПАЙДА БОЛУЫ ЖӘНЕ ДАМУЫ 56
- Қарабалина Ж.Ж., Дәулетқалиева К.Б., Абдрахманова А.Ә., Мұханова Ф., Әбуғалиева А.** КОММЕРЦИЯЛЫҚ БАНКТЕРДЕ ЛИЗИНГТІК ОПЕРАЦИЯЛАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫ ЖАҚСARTУ ЖОЛДАРЫ 64
- Кушанова А.** РАЗВИТИЕ БАНКОВСКИХ ИННОВАЦИЙ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ 69
- Ларишин М.В., Спанкулова Л.С., Курманова Л.К.** КАЧЕСТВО ЖИЗНИ: СУЩНОСТЬ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ 74
- Ларишин Э.А., Спанкулова Л.С., Снасапина А.С.** СУЩНОСТЬ КРЕДИТА КАК ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КАТЕГОРИИ 79
- Меербекова Г.М.** НЕСИЕЛІК МЕХАНИЗМ - ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ БЕЛСЕНДІРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ 82
- Шунгариев А.Н., Арыстанғалиева Ж.Ә., Дүйсенбаева Б.Б.** БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІК ТҮСІНІГІНІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МӘНІ МЕН МАҒЫНАСЫ 89

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ / ЗАҢ ҒЫЛЫМДАРЫ

- Аймагамбетова Ж.Р.** КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ ЖЕР ҚОЙНАУЫН ИГЕРУ МЕН ПАЙДАЛАНУ БАРЫСЫНДАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ 94

Досимов М.Т. РЕГУЛИРУЮЩАЯ ФУНКЦИЯ ФИНАНСОВОГО ПРАВА: ОСОБЕННОСТИ МЕХАНИЗМА РЕАЛИЗАЦИИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ	97
Досимов М.Т. ФИНАНСОВАЯ СВЯЗЬ МЕЖДУ ОТДЕЛЬНЫМ ЛИЦОМ И ГОСУДАРСТВОМ	101
Досимов М.Т. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ ПОДХОДЫ, СОСРЕДОТОЧЕННЫЕ НА КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ И ОПРЕДЕЛЕНИИ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ, УЧАСТВУЮЩИХ В ПУБЛИЧНОЙ ФИНАНСОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	104
Досимов М.Т. ОСОБЕННОСТИ ФИНАНСОВО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ НОРМ	108
Есеева Ф., Сарсенова К., Избасрова А.Б. ОТБАСЫЛЫҚ МЕДИАЦИЯНЫҢ ТИІМДІЛІГІ	112
Жулмагамбетова Т., Зайтов А., Избасрова А.Б. МЕДИАЦИЯ – ОТБАСЫЛЫҚ ЖАНЖАЛДАРДЫ ШЕШУ НЫСАНЫ РЕТІНДЕ	115
Сабит Т., Нажмеденова А.А. КӨЛІК ҚҰРАЛДАРЫН ЖҮРГІЗУШІ АДАМДАРДЫҢ ЖОЛ ҚОЗҒАЛЫСЫ ЖӘНЕ КӨЛІК ҚҰРАЛДАРЫН ПАЙДАЛАНУ ЕРЕЖЕЛЕРІН БҮЗУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ САЛДАРЫ	118
Саматова Д.Қ. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАСЫНДАҒЫ АДАМ САУДАСЫ ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛККЕ ТАРТУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ	122

**СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ /
ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР**

**ЭМОЦИОНАЛДЫ КҮЙЗЕЛІС СИНДРОМЫ. МҰНЫҢ СЕБЕБІ НЕДЕ ЖӘНЕ ЕГЕР
ЭМОЦИОНАЛДЫ КҮЙЗЕЛІСКЕ ТҮССЕҢІЗ НЕ ІСТЕУ КЕРЕК?**

Жантлеуова Жұлдыз Есенжановна

«Психология» білім беру бағдарламасының магистранті

Куанжанова Кундыз Тугельбаевна

PhD, гуманитарлық ғылымдар кафедрасының аға оқытушысы

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Бұл мақалада біз Эмоционалды күйзеліс синдромы. Мұның себебі неде және егер эмоционалды күйзеліске түссеңіз не істеу керектігін қарастырамыз.

Түйінді сөздер: эмоционалды күйзеліс, демалыс, тәулік режимі

**СИНДРОМ ВЫГОРАНИЯ. В ЧЕМ ПРИЧИНА И ЧТО ДЕЛАТЬ, ЕСЛИ ВЫ
ВЫГОРЕЛИ?**

Жантлеуова Жұлдыз Есенжановна

Магистрант образовательной программы «Психология»

Куанжанова Кундыз Тугельбаевна

PhD, старший преподаватель кафедры Гуманитарных дисциплин

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

В данной статье рассматривается синдром выгорания. В чем причина и что делать, если вы выгорели?

Ключевые слова: эмоциональное выгорание, отдых, режим дня

**EMOTIONAL BURNOUT SYNDROME.
WHAT IS THE REASON AND WHAT TO DO IF YOU EMOTIONAL BURN OUT?**

Zhantleuova Zhuldyz Yessenjanovna

Master student of the educational program «Psychology»

Kuanzhanova Kundyz Tugelbaevna

PhD, Senior Lecturer of the Department of Humanities

Kazakh-Russian International university. 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.

In this article, we will consider the concept of Emotional burnout syndrome. What is the reason and what to do if you emotional burn out?

Key words: Emotional burnout, work, rest, daily schedule

Когда мы ставим перед собой какую ни будь цель, очень здорово задавать себе вопрос «Для чего мне это нужно?». Конечно проанализировать то какие цели я поставил перед собой и являются ли эти цели моими личными, не навязанными, не сформированными в моем сознании через манипуляций. Мы вгоняем себя в состояние тревожности из-за того что перед собой ставим цели, которые в принципе к нам не имеют никакого отношения. Тревожность, которую безусловно мы можем сами воссоздавать, сами можем быть авторами

этой тревожности, откуда она появляется, и что с этим делать? Что делать с синдромом выгорания?

Для начала давайте разберемся в причинах, что может стать причиной синдромом эмоционального выгорания. Конечно это тревожность, в котором находится человек, который может длиться неделю, месяц, полгода, несколько лет. Человек начинает сталкиваться следующими состояниями, то есть признаками синдрома эмоционального выгорания.

Первый признак это - апатия, это когда человеку в принципе ничего не хочется делать, нет энергии ни на что. Когда то было желание развиваться, ставить перед собой какие то цели, погружаться в новые для себя занятия, в творчество, в развитие, то сейчас такого желания никакого нет. Это происходит виду того что человек постоянно что то делал с пользой, использовал каждую минуту, каждое мгновение пытался сделать что то полезное, и в итоге у него нет сил, нет смысла, постоянно находится в нервном напряжений, на всех срывается.

Следующий очень важный момент, Ангедония(отрицательная приставка Наслаждения)-это спектр нарушений гедонической функций, снижений мотиваций и способности испытывать удовольствие. То есть это когда человек утрачивает способность получать удовольствие от чего либо. Например раньше вы получали удовольствие от того могли прокатиться на скейтборде, и в эти минуты, в эти часы когда вы занимались любимым делом, вы проживали абсолютно разные эмоций, разные состояния. Сейчас вас это не радует. То есть если вы замечаете, что есть вещи, которые когда то приносили вам радость, то сейчас вас абсолютно не радует, не возможно испытать удовольствие от соприкосновения со своими ценностями и интересами, это признак того что у вас возможно присутствует синдром выгорания.

Третий признак это-нарушение наших когнитивных функций. Это когда может возникать проблемы с речевыми функциями. Такие как частые оговорки, когда вы не можете сложить в одно предложения достаточное простое предложения, проблема с памятью, когда что то часто выпадает из вашего сознания, рассеянность. В какой то степени не понимания определенных процессов что вы делаете, забывчивость. То есть вы чувствуете, что действительно, что то происходит с вашим организмом, с вами, и вы не можете этому найти никакого объяснения.

Четвертый признак-это негативное состояние, негативные мысли, которые вас постоянно сопровождает. Через эти негативные мысли, человек приходит к проблемам пищевого поведения, расстройства сна, восстановления вашего организма.

Все эти четыре признака сопровождается тревожностью. Тревожность, которую мы безусловно можем сами воссоздавать, быть авторами, откуда она появляется и сто с этим делать, с синдромом выгорания.

Первое что мы можем сделать, проанализировать какие цели поставили перед собой, и являются ли эти цели моими личными. Не навязанными, не сформировавшимися в моем сознаний через манипуляцию[1-4].

Также нужно понимать реалистичность своей цели. Насколько цель, которую ставите на сегодня перед собой достижима. Ели она достижима, то при помощи каких действий будете совершать чтобы добиться результата. Если вы не понимаете через какие действия придете к результату, второе если вы понимаете через какие действия придете к цели, но при этом эти действия зависят не от вас, то здесь очень важно заземлиться, успокоится, расслабится и не ставить перед собой такие цели, не пытаться быть сверх героем, суперменом который должен стать в единый момент времени бизнесом, политиком, спортсменом, либо супер женой, супер девушкой, супер специалистом в какой то области[5-7].

Следующий очень важный шаг для того чтобы выйти из этого состояния синдрома выгорания-это конечно же перейти к осознанному отдыху и восстановлению. Что такое осознанный отдых и восстановление. Это когда вы концентрируете все свое внимание на

вкусовых ощущений, на продуктах которые употребляете, на эмоциях, на ассоциациях, когда есть распорядок дня, при этом у вас есть ритуальная часть, в котором вы готовитесь ко сну, у вас есть особая ритуальная часть когда вы встаете. Речь идет о том что у вас должны быть какие то ритуалы связанные с расслаблением организма. Например когда вы за 1.5/2 часа не сидите в телефоне, не напрягаете свое сознание, расслабляете, медитация, слушаете какую то спокойную музыку, аудиокнигу и заходите в состояние релакса. Это может быть какие то манипуляций связанные с телом вашим, то есть осознанно подходить к процессу восстановления. То же самое когда мы просыпаемся, мы приводим себя в состояние бодрствование. Такие как зарядка, пробежка, спорт, полезный завтрак, также медитация, но это все должно быть осознанным и строго по графику[8-9].

Когда вы ставите перед собой цель, очень здорово задавать себе вопрос, для чего мне эта цель. Например молодой человек ставит перед собой цель стать богатым, и когда он задает себе этот вопрос, очень часто может оказаться, что он не понимает для чего ему быть богатым. Поверхностные суждения, это я куплю себе машину, куплю дом, буду помогать родителям, это конечно очень здорово, это хорошее желание подать родителям, построить дом и помогать своим близким и родственникам, но вы должны ставить перед собой цели в большей степени ориентировались почему именно вам это необходимо, не родственники, не помощь этим родственникам, а для чего это необходимо вам. Человек очень часто загоняет себя в опресненные рамки, где хочет доказать своему окружению, вгоняя себя в состояние тревожности, из-за того что ставим перед собой цели, которые принципе к нему не имеют никакого отношения. А когда же мы ориентируемся на себя, на исключительно своих желаниях, там конечно все очень здоров меняется[10].

Первое что очень важно сделать-это признать в себе не идеальность. Действительно все мы не идеальны, все мы совершаем ошибки и идеальных людей просто не существует. И каких бы супер мам, супер бизнесменов или супер еще каких то людей вы не видели в Инстаграм или в других социальных сетях, действительность такова что мы все не идеальны, мы все совершаем ошибки, у нас у всех может быть бардак дома. И это нормально, мы все просто люди, и это просто жизнь. И виду этих сложностей мы с вами становимся сильнее. Чтобы избавиться от перфекционизм начинайте просто хвалить себя, когда совершаете ошибки, потому-то именно благодаря им вы становитесь лучше и растёте. От погони за идеальности вы получите только стресс и выгорание.

Если человек столкнулся со сложным состоянием синдромом выгорания, то ему может и потребуются помощь специалиста. Потому-то человек когда сталкивается с ситуациями, в которых не может разобраться самостоятельно, помощь специалиста просто необходим.

Если мы говорим про синдром выгорание, то здесь эффективно может быть и психолог, и психотерапевт. Бывают достаточно сложные состояния, в котором человек уже на грани психотерапий. Есть также бесплатные горячие линии, которым человек может обратиться. Оставлять это без присмотра не коем случае нельзя.[11-12]

Также хочу рассказать вам о технике «Утренние страницы», которую описал Джулия Кэмерон в своей книге «Путь художника». Наверное это самый простой метод разобраться в себе, разложить все по полочкам и стать гораздо спокойнее. Все что вам понадобится для этой технике это чистый лист бумаги и то чем вы будете писать, ручка или карандаш. Встаньте немного раньше чем ваши близкие, садитесь за стол и начинайте писать. Пишите абсолютно все что угодно, все что вам придет в голову, пусть это даже будет беспорядочный поток мыслей, про как птички поют за окном или наоборот будете писать о своих переживаниях, мыслях, терзаниях, в общем все что вам захочется, просто пишите это на лист. Если вам перестают приходить мысли, что все равно продолжайте писать и желательно исписать так три страницы. И важно понимать что это не дневник, где вы пишете своеобразное сочинения, а свободный поток мыслей, такая медитаций в слове. После выполнения этой технике вы можете понять, что вашу голову переполняли какие то страхи.

Садится писать так, желательно каждое утро, и вы заметите, как вам с каждым становится легче. Может быть у вас начнется продвигаться дела, может быть вы станете более жизнерадостной. В один день у вас обязательно закончатся тяжёлые мысли в этих строчках и вам захочется писать благодарности. И это следующее к чему вы можете уделить отдельное внимание.

Какой бы тяжелой не была наша жизненная ситуация сейчас, всегда есть то, за что мы можем быть благодарны. За то что у нас есть руки, ноги, голова, и это большой дар. К сожалению не у всех есть такая возможность. И мы сейчас живые здоровые люди и мы должны быть за это благодарны. И это все можно писать и вести дневник каждый день. Также можно убрать из дома все лишнее и избавиться от ненужного. Одним словом уборка и отказ от лишнего это действительно очень хорошо и полезно. И если вы глобально подойдете к тому вопросу и переберете просто все вещи в вашем дома, то поверьте ваша жизнь точно изменится к лучшему и у вас появится гораздо больше энергии[13].

Список использованной литературы:

1. Китаев Н.С., Смык Л.А. Психология стресса. - М.: Наука, 1983
2. Абрамова С.Г. Психология об управлении и для управления, М,1998г.
3. Айсмонтас Б.Б. Педагогическая психология: Программа курса. Методические рекомендации. Словарь терминов и понятий. М., 2004
4. Альбуханова-Славская К.А.. Личность в процессе деятельности // Психология личности // т. 2// Хрестоматия.- Самара: Изд. Дом "Бахрах", 1999г., с.240.
5. Анатомия и физиология нервной системы; доцент, кандидат медицинских наук С.С.Тверская; Издательский Дом Российской Академии Образования;2003
6. Анохин П.К. Эмоции. Психология эмоций. - М.: Педагогика, 1984, с.214-276.
7. Болдырев Н.И., Гончаров Н.К., Есипов Б.П. и др. Педагогика. Учеб. пособие для пед. ин-тов. -- М., 1968.
8. Каменюкина А., Ковпак Д. Антистресс - тренинг.- СПб., 2004.
9. Бойко В.В. Эмоциональное выгорание, М 1995
10. Бойко В.В. Синдром эмоционального выгорания в профессиональном общении. - СПб.: Питер.- 1999.- С.99-105.
11. 24. Леонтьев А.Н.. Деятельность. Сознание. Личность. М., 1975 г., с.304.
12. Водопьянова Н.Е., Старченкова Е.С. Синдром выгорания: диагностика и профилактика.- СПб., 2005.
13. Джулия Кэмерон., Путь Художника, 2020

КОНІЛСІЗ БЕЙІМДІЛІКТІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАРЫ

Кужагулова Гаухар Имангазезовна

«Психология» білім беру бағдарламасының магистранті

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Бұл мақалада біз «скука» ұғымын психикалық күй тұрғысынан, белгілі бір жұмыс, Білім және қарым-қатынас жағдайында адамға тән ерекше психикалық күй ретінде қарастырамыз

Түйінді сөздер: скука, бейімділік, тұрақтылық.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ПРЕДРАСПОЖЕННОСТИ К СКУКЕ

Кужагулова Гаухар Имангазезовна

Магистрант образовательной программы «Психология»

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

В этой статье мы рассмотрим понятие «скука» с точки зрения психического состояния, как особое психическое состояние, присущее человеку в условиях определенного труда, образования и общения.

Ключевые слова: скука, предрасположенность, устойчивость, склонность.

PSYCHOLOGICAL FACTORS OF PREDISPOSITION TO BOREDOM

Kuzhagulova Gaukhar Imangazezovna

Master student of the educational program «Psychology»

Kazakh-Russian International University, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

In this article, we will consider the concept of "boredom" from the point of view of a mental state, as a special mental state inherent in a person in conditions of certain work, education and communication

Key words: boredom, predisposition, stability, propensity.

Скука - особое психическое состояние. Склонность к скуке предполагает большую вероятность переживания, ограничение усилий, направленных на преодоление неудовлетворенности собой и окружающей действительностью. Люди с разными наклонностями к скуке отличаются личностными качествами и характером. Для людей, склонных к скуке, характерны: близость, эмоциональная неустойчивость, избирательное отношение к групповым нормам, самостоятельность.

Скука как биопсихосоциокультурный феномен имеет непосредственное отношение к здоровью современной личности поскольку тесно связана с её уязвимостью. Однако справедливости ради надо сказать что впервые о скуке в большей степени и более содержательно заговорили конечно философы, они заговорили о скуке раньше, чем это сделали психологи [3-5].

Если обобщить философские концепции то мы можем выделить три ключевых смысла скуки: скука как состояние свойственное представителями определённых социальных кругов. Ницше говорил о том, что скука- это участь элиты, т.к только творческие люди способны выдержать это состоянием. Во многом сходная позиция у С.Кьеркегора, он

считал, что люди скучающие с другими это толпа, а те кто наскучили сами себе- это избранный круг, это клан благородных.

Следующее направление, скука как следствие технологического процесса индустриализации общества, информатизации общества. Эрих Фром говорил, что поиск новых ощущений в виде каких-либо событий не избавляет от скуки, а только отвлекает от нее. И ещё один феномен, это целостно смысловой феномен скуки. Паскаль считал, что человек без Бога обречён на скуку [6].

Если говорить о психологах, то психологи с одной стороны дополняют философские представления о скуке, а с другой стороны расширяют эти представления. Сегодня психология для обозначения скуки используются разные категории: это и состояние, и переживания, и скука это мотивационное явление. [1].

Но в большей степени все склоняются к тому, чтобы скуку рассматривать как особое психическое состояние

- состояние вызванное отсутствием стимулов, это тягостное душевное состояние, состояние проявляющиеся к снижению ясности сознания- К.К. Платонов

- душевное состояние вызванное отсутствием или потерей интереса к какому-либо делу- Е.П.Ильин

- состояние сниженного уровня психической активности общего эмоционального тонуса.

Если обобщить эти представления то скуку можно обобщить как состояние выраженного психического и соматического дискомфорта которое развивается на фоне слабости тех механизмов саморегуляции, который обеспечивает усилия по расширению контактов с окружающей реальностью. Это определение скуки основана на основании эмпирического исследования. Поведенческие проявления скуки которые можно заметить во время конференции и во время лекций и во время школьных занятий это начинается с зевоты, это потускневшие глаза, ерзанье на стуле, черкание на бумаге, нежелание заниматься делами, поиск новой информации. Есть ещё физиологический признак- частые позывы на мочеиспускание это тоже один из признаков скуки [7–9].

Причины возникновения скуки очень разнообразны от монотонных однообразных действий, до нечётких неосознанных целей и планов на будущее, невозможность заниматься тем что действительно хочется, неудовлетворенность межличностными отношениями, и вынужденное ожидание, когда мы что-то ждём и это ожидание затягивается нас охватывает скука.

Надо отметить что скука обладает очень важным социальным смыслом и смысл скуки заключается в том что состояние скуки приводит к снижению производительности труда. Скука характерна для производственной деятельности, для учебной деятельности, особенно сейчас уделяется внимание на скуку которая развивается во время процессов обучения, в частности установлено что эмоции которые хотели бы испытывать студенты на занятиях не совпадают с теми эмоциями которые реально они испытывают, вместо увлечения, радости, любопытства часто студенты испытывают безразличие, скуку и боязнь. По многим причинам сейчас возрастает необходимость заблаговременной диагностики скуки, то есть определение её предрасположенности.

И, надо сказать что предрасположенность к скуке наиболее интенсивно и очень в разных аспектах изучаются зарубежными исследователями. Анализ зарубежных исследований показал, что предрасположенные к скуке люди это прежде всего люди подверженные большому риску депрессии, тревоги, они социально пассивны, они имеют невысокие успехи в школе и на работе, у них не развиты навыки межличностного общения, у них высокий невротизм и склонность к употреблению наркотиков, алкоголя и игромании, повышенная тяга к еде и чрезмерному курению. Западные учёные считают, что мужчины более предрасположенных к скуке чем женщины. [10; 11].

Надо отметить что методы исследования скуки в основном разработаны зарубежом. Но российские профессора Посохов С.Т и Ерохина Е.В адаптировали зарубежные

исследования. Они провели исследование среди студентов и вывели устойчивых скуки и предрасположенных скуки студентов. Оказалось, что личностный смысл скуки у этих двух групп практически одинаковый. [11; 12].

С точки зрения молодых людей скука- это астеническое эмоциональное состояние, они описывают его такими ассоциациями как грусть, печаль, тоска, уныние, депрессия. Второй по степени важности для студентов, скука- это слабость мотивационно-волевой стимуляции. Это описывает такими понятиями как «не знаю чем заняться», незаинтересованность. Соматический дискомфорт также характеризует личностный смысл скуки тех кто к ней предрасположен и те кто устойчивы, т. е скука это болезнь, вялость, истощение, дискомфорт, паралич, плохое самочувствие [3].

Скука понимается молодыми людьми как недостаток внешней стимуляции то есть, что это нехватка чего-то ,это однообразие, это отсутствие разнообразия, повседневная рутина.И коммуникативный дискомфорт это ещё один важный компонент личностного смысла для студентов: не с кем поговорить, непонимание, нет рядом близких, одиночество.Очень важно и нужно понять в чём причина скуки.Также эти две группы предрасположенных и устойчивых к скуке называют одинаковые факторы: неудовлетворенность социальной средой, неудовлетворенность межличностной коммуникацией, недостаток внешней активности, невысокая мотивационная включенность в разные сферы жизни. Общие социокультурные ситуации развития и возраст объединяет эти две группы студентов. Предрасположенные к скуке больше отличаются эмоциональными свойствами. Они отличаются большей эмоциональной неустойчивостью, большей личностной тревожностью, фрустрированностью. Для них характерны чувства неуверенности в себе, эмоциональное напряжение в процессе общения с разными категориями партнеров, они чаще используют психологически эмоциональные защиты собственного Я при решении жизненных проблем. Их эмоциональные реакции менее стабильны, они больше склонны драматизировать жизненные события и избегать рискованных ситуаций. [13].

Коммуникативные различия выражены в меньшей степени. Предрасположенные к скуке люди склонны к ограничению контактов, менее ориентированы на принятие самостоятельных решений. Для предрасположенных к скуке в большей мере чем для устойчивых характерна чувствительность к неудачам, они обладают невысокой скоростью переключения с одного вида деятельности на другое, и когда наступает новая задача, предрасположенные к скуке испытывают коласальные трудности, т.е им трудно найти новое решение. Подводя итог феномен скуки показал очень сложную её организацию. Есть не обоснованная борьба со скукой [14; 15].

Если мы её необоснованно начинаем преодолевать, заставляем принимать какие-либо дополнительные средства, то это бывает не совсем позитивно для самой личности. Скука обладает очень большим личностным смыслом она отражает смысл тех ситуаций в которой находится человек. И скука заставляет человека приостановить поток своей активности, всмотреться в себя, всмотреться в те жизненные ценности и найти себя в них и даже изменить.

Очень важно что скука имеет большой смысл в системе временной перспективы, скука мгновенно в один момент останавливает время и заставляет человека задуматься над тем что происходит в данный момент. В потоке жизненной суеты остановка времени означает спасение от той же самой суеты и не случайно что скука характерна для молодых людей. потому что это поиск себя, это поиск того чтобы определиться в этом мире, а это можно сделать только в спокойной обстановке, когда ты не занят, не стимулирован ничем, ты поглощен собой [19; 20].

Эволюционный смысл скуки состоит в том, чтобы обратить внимание на те обстоятельства на те случаи жизни, которые следует изменить или преодолеть от которых нужно отказаться. Поэтому к скуке нужно относиться с очень большим вниманием и не торопиться от неё избавляться. Не было бы скуки, не было бы движения вперед, движения в себя, то есть скуку испытывает любой здоровый человек.

Список использованной литературы:

1. Ильин Е. П. Психофизиология состояний человека. СПб.: Питер, 2005.
2. Тардые Э. Скука. Психологическое исследование. Издательство ЛКИ, 2007.
3. Сведсен Л. Философия скуки / пер. с норв. К. Мурадян. М.: Прогресс-Традиция, 2003.
4. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / вступ. статья П. С. Гуревича. М.: Республика, 1994.
5. Франкл В. Человек в поисках смысла. М.: Прогресс, 1990.
6. Ганзен В. А. Описание психических состояний человека // Психические состояния: хрестоматия / сост. Л. В. Куликов. СПб.: Питер, 2000.
7. Newell S. E., Harries P., Международный Журнал Социальной Психологии 2012.
8. Прохоров А. О. Психология неравновесных состояний. М.: Изд-во ИП РАН, 1998.
9. Большой толковый психологический словарь: в 2 т. / под ред. А. Ребера; пер. с англ. Е. Ю. Чеботарева. М.: ; АСТ, 2003.
10. Гримак Л. П. Скука // Психические состояния хрестоматия / сост. Л. В. Куликов. СПб.: Питер, 2000.
11. Левитов Д. Н. Скука // Психические состояния хрестоматия / сост. Л. В. Куликов. СПб.: Питер, 2000
12. Канеман Д. Думай медленно... решай быстро. М.: АСТ, 2014.
13. Посохова С. Т., Рохина Е. В. Скука как особое психическое состояние человека // Вестн. С.-Петербур. 2009. Вып. 2.
14. Фетискин Н. П. Системное исследование монотонии в профессиональной деятельности. СПб., 1993
15. Чебыкин А. Я. Учитель и эмоциональная регуляция учебно-познавательной деятельности школьников // Вопросы психологии. 1989
16. Психологический словарь / Под ред. В.В. Давыдова и др., 1983.
17. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: Смысл; Академия, 2004.
18. Кон И. С. В поисках себя. Личность и ее самосознание. М.: Политиздат, 1984.
19. Воданович С.Ж Журнал Психологии 2003.
20. Harris M. V. Журнал Социальной Психологии 2000..

НЕЛІКТЕН БІЗ ӨЗІМІЗДІ КОНІЛСІЗ СЕЗІНЕМІЗ ЖӘНЕ БҮЛ ҮШІН НЕ ІСТЕЙ АЛАМЫЗ

Кужагулова Гаухар Имангазезовна

«Психология» білім беру бағдарламасының магистранті

Куанжанова Кундыз Тугелбаевна

*Ph D, «Гуманитарлық ғылымдар» кафедрасының аға оқытушысы
Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;*

Бұл мақалада біз «скука» ұғымын психикалық күйтұрғысынан, белгілі бір жұмыс, білім және қарым-қатынас жағдайында адамға тән ерекше психикалық күй ретінде қарастырамыз. Неліктен біз өзімізді конілсіз сезінеміз және неге бұл маңызды.

Түйінді сөздер: зерігу, апатия, жиіркеніш, мағына.

ПОЧЕМУ МЫ ИСПЫТЫВАЕМ СКУКУ И ЧТО С ЭТИМ ДЕЛАТЬ

Кужагулова Гаухар Имангазезовна

Магистрант образовательной программы «Психология»

Куанжанова Кундыз Тугелбаевна

*Ph D, старший преподаватель кафедры «Гуманитарные дисциплины»
Казахско-Русский Международный университет; 030006, Ақтөбе, ул. Айтекеби, 52;*

В этой статье мы рассмотрим понятие «скука» с точки зрения психического состояния. Почему нам становится скучно и почему это важно.

Ключевые слова: скука, апатия, отвращение, смысл.

WHY WE FEEL BORED AND WHAT TO DO ABOUT IT

Kuzhagulova Gaukhar Imangazezovna

Master student of the educational program «Psychology»

Kuanzhanova Kundyz Tugelbaevna

*Ph D, Senior Lecturer, Department of Humanitarian Disciplines
Kazakh-Russian International University, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;*

In this article, we will consider the concept of "boredom" from the point of view of a mental state, as a special mental state inherent in a person in conditions of certain work, education and communication. Why we get bored and why it matters.

Key words: boredom, apathy, disgust, meaning.

Скука - это тип отрицательной эмоции или чувства, пассивное психологическое состояние, проявляющееся уменьшенной активностью и отсутствием интереса к действиям, миру, окружающим. Скука отличается от таких эмоций как апатия, тем что она вызывает раздражительность и сомнение.

Чтобы человек почувствовал это состояние, он должен находиться в состоянии эмоционального возбуждения, но он не знает к чему применить это возбуждение, ничего его не интересует, и поэтому возникает чувство скуки. Если эмоционального возбуждения нет - то будет возникать апатия.

Чувства скуки возникает тогда, когда человек не в состоянии контролировать свое время и действие. Объект который вызывает у вас скуку, со временем начинает вызывать у

вас раздражение, агрессию и ненависть. Скука- это сигнал вашего мозга о том, что ваши ментальные ресурсы используются неэффективно. Наши чувства и эмоции, которые мы чувствуем и испытываем, пришли к нам неслучайно, у разного чувства имеется своя определенная функция. Так например у чувства раздражения, злости – функция : защита, у страха – функция что есть рядом опасность , то если вам скучно это говорит о том что состояние вас чем-то не устраивает. Проблема заключается в том что да же если нас скука истощает и утомляет, а также приводит к тому что мы теряем чувство заинтересованности к происходящему, она может подтолкнуть нас на действия.

Скука дает нам знак и говорит нам о том, что: то чем ты занимаешься тебе не подходит и не нравится .Она заставляет нас сменить приоритеты, желания, задачи и цели.[2-5].

Если вы испытываете скуку, это не означает что вам нечем заняться, это говорит о том что вам не интересно то что вам предлагают, у вас другие приоритеты и интересы.. Для скуки присуще непоседливость, низкая концентрация, утомляемость, а также чувство грусти, печали.

Когда вам скучно, ваше внимание и ваш взгляд не сконцентрирован на чем-то одном и конкретном, такое блуждание творческий подход ко всему.

По мнению учёных чувство скуки может служить своим своеобразным индикатором вашего текущего состояния [6].

Скука заставляет нас двигаться вперед, делать новые действия. Потому что старые уже стали нам не интересными, неэффективны и не приносят нужный результат. Это защитный механизм когда энергии много а направить ее некуда, а точнее не знаем куда, поэтому наша психика блокирует нашу энергию[1].

Скука это хороший повод изучить свои желания свои потребности и постараться подумать над тем как их исполнить.

Если не прорабатывать скуку, то она может привести к серьезным последствиям: депрессии, алкоголизму, игромании, к тому где легко слить напряжение и не думать ни о чем.

Если человек замечает за собой частое состояние скуки, чтобы ее предотвратить, нужно разбираться со своими желаниями и тем что мешает действовать т.е выявить свои желания и потребности. Потому что как только человек это выявит, у него освободится огромное количество энергии для того чтобы делать то что хочет, и делать это с удовольствием

Скука может быть следствием проблем в настоящем, либо в прошлом, это потребность психики к изменениям.

Все это не значит, что скука- это неприятное состояние, которое нам нужно избегать [7-9].

Все ментальные, когнитивные состояния, которые у нас есть , негативные и положительны с которыми мы эволюционировали, они несут какой-то смысл для выживания нашего тела. И скука, например, на толкает нас на действия, потому что если бы мы не испытывали скуку, мы бы застряли навечно в активностях, которые нам неинтересны и не несут для нас смысла. Скука одновременно дает нам понять, что эта активность по какой-то причине нас не удовлетворяет, и также толкает нас на другое действие. И одной из таких действий адаптированных, может быть автобиографическое планирование. То когда мы скукаем наш мозг за неимением объекта в окружающей среде или каких то специфичных мыслей, обращает наше внимание на наше прошлое. Он начинает переосмысливать события в нашей жизни , составлять планы на будущее и шаги по их воплощению[10; 11].

Пятнадцать лет назад в научном журнале Scienceбыл опубликован эксперимент, где участникам предложили просто посидеть в комнате на протяжении 15 минут. Эта комната была пустая, за исключением одного устройства при помощи которого участники могли дать самому себе ударить себя током. У участников эксперимента спросили «Готовы ли вы будете заплатить, чтобы вам не нужно было бы бить себя током?». И все участники сказали «Да».

Тем не менее на протяжении следующих 15 минут 2/3 мужчин и 1/4 женщин нанесли себе удар током, и один мужчина сделал это 190 раз. Ученые статьи завершили ее такими словами «Люди предпочитают действия размышлению, пусть даже это действие настолько неприятно, что в обычной ситуации они готовы заплатить, лишь бы избежать его»[11; 12].

Скука это оповещение о том, что, то чем мы занимаемся, не несет смысла.

Эволюционно скука- это продуктивное состояние, которое толкает нас вперед и заставляет нас искать лучшие способы применит себя в жизни.

Что же делать, когда скука нисходит на нас?

Во первых люди, которые способны лучше называть собственные эмоции, они менее склонны испытывать скуку. И на самом деле, чем точнее мы можем определить и назвать, тем менее мы зависимы от них. Здесь помогает практика осознанности, медитация, когда мы регистрируем собственные мысли, вне оценочной манере реагируем на них

Во вторых нужно как то помочь себе остановить этот цикл реакции, привычку реагировать на скуку в определенной, часто непродуктивной форме. Т.е важно дать себе паузу и научиться регистрировать скуку и заменять ее на другую активность, которая позволяет отдохнуть.

В третьих просто предайтесь скуке. Да скука это ощущаемое нами негативное состояние какого то беспокойства. Но скука нам задает очень важный вопрос: что для тебя важно? И очень сложно найти ответ на него, когда мы отвлекаемся на социальные сети, общаемся с друзьями в мессенджерах или делаем все подряд. Это не оставляет нам места, для того чтобы использовать тот аспект эволюционный скуки и ту пользу от нее, которая она для нас несет[13].

В заключении, нужно думать о скуке как мы думаем о боли. Боль нам дана не для того чтобы заставить нас страдать. Боль сигнализирует нас о какой то основной проблеме и нам нужно убрать источник боли для того чтобы она прекратилась. Но в долгосрочной перспективе в скуке есть роль в нашей жизни – делать ее более осознанной и делать наши действия более значимыми для нас самих. Люди, испытывающие скуку в итоге больше предпринимают действия для себя- и преуспевают больше[3].

Обобщая можно сказать что человеку скучно не просто в тот момент, когда ему нечем заняться, он просто не может сконцентрировать свое внимание на чем то одном, как будто присутствует некоторая неспособность к эмоциональному вовлечению, эмоциональным переживаниям, чувствам радости и есть некоторые чувства отсутствия цели и смысла жизни [14; 15].

Список использованной литературы:

1. Котова, И.Б. Общая психология: Учебное пособие / И.Б. Котова, О.С. Канаркевич. - М.: Дашков и К, Академцентр, 2016. - 480 с
2. Анохин П,К. Эмоции. Психология эмоций.- М.: Педагогика, 1984, с. 214-276
3. Крысько В. Г. Социальная психология. Учебно-методическое пособие. — М.: КноРус. 2020. 304 с.
4. Немов, Р.С. Общая психология. В 3-х т.Общая психология: Учебник / Р.С. Немов. - М.: Юрайт, 2017. - 2472 с.
5. Старшенбаум, Г.В. Психосоматика и психотерапия: Исцеление души и тела / Г.В. Старшенбаум. - Рн/Д: Феникс, 2013. - 350 с.
6. Кравченко, Ю.Е. Психология эмоции. Классические и современные теории и исследования / Ю.Е. Кравченко. - М.: Форум, 2017. - 544 с.
7. Андреева, Г.М. Социальная психология: Учебник для высших учебных заведений / Г.М. Андреева. - М.: Аспект Пресс, 2016. - 363 с.
8. Павленко, Н.Н. Психология и педагогика: Учебное пособие / Н.Н. Павленко, С.О. Павлов. - М.: КноРус, 2016. - 496 с.

9. Маклаков, А.Г. Общая психология: Учебник для вузов / А.Г. Маклаков. - СПб.: Питер, 2017. - 583 с.
10. Бороздина Г. В., Кормнова Н. А. Психология общения. Учебник и практикум. М.: Юрайт. 2017. 464 с
11. Чернова Г. Р. Социальная психология. Учебник для бакалавриата и специалитета. — М.: Юрайт. 2019. 188 с.
12. Вердербер, Р. Психология общения / Р. Вердербер, К. Вердербер. – СПб.: Прайм евроснак, 2003. – 320 с.
13. Психологический словарь / Под ред. В.В. Давыдова и др., 1983.
14. Гиппенрейтер, Ю. Б. Введение в общую психологию: Курс лекций / Ю. Б. Гиппенрейтер. – М.: МГУ, 2002.
15. Воданович С.Ж Журнал Психологии 2003.

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН КЕЛЕШЕГІ

Умбеталина Зоя Бабрашовна

Доцент, филология ғылымдарының кандидаты

Жантурсева Жансая Мұратқызы

*«Филология: қазақ филологиясы» білім беру бағдарламасының 3-курс студенті
Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш., 52;*

Бұл мақалада қашықтықтан оқыту мәселелері, оның ішінде Қазақстанның жоғары оқу орындарында, әсіресе пандемияға байланысты жаппай карантин кезеңінің басталуымен белсенді қолданыла бастаған оның қазіргі заманғы әдістерінің проблемалары қозғалады.

Авторлар қашықтықтан оқытудың табиғатын ашады, оның артықшылықтары мен кемшіліктерін көрсетеді, оны күндізгі оқытудың дәстүрлі әдістерімен салыстырады.

Түйінді сөздер: қашықтықтан білім беру, қашықтықтан оқыту, қашықтықтан оқыту нысандары, педагогикалық парадигма.

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Умбеталина Зоя Бабрашовна

Доцент, кандидат филологических наук

Жантурсева Жансая Мұратқызы

*Студентка 3-курса образовательной программы «Филология: казахская филология»
Казахско-Русский Международный университет, 030006, Актөбе, ул.Айтеке би, 52;*

В данной статье затронуты вопросы дистанционного обучения, в том числе проблемы его современных методов, активно используемых в вузах Казахстана особенно с началом тотального карантина в период пандемии.

Авторы раскрывают природу дистанционного обучения, перечисляют преимущества и недостатки на основе сопоставления их с традиционными методами дневного обучения.

Ключевые слова: дистанционное образование, дистанционное обучение, формы дистанционного обучения, педагогическая парадигма.

PROBLEMS AND PROSPECTS OF DISTANCE LEARNING IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Umbetalina Zoya Babrashovna

Docent, candidate of philological Sciences

Zhantureeva Zhansaya Muratkyzy

*Student of the 3rd year of the educational program «Philology: Kazakh Philology»
Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi Str.;*

This article addresses the issues of distance learning, including the problems of its modern methods, which have been actively used in universities in Kazakhstan, especially since the beginning of the period of total quarantine in connection with the spread of coronavirus.

The author reveals the nature of these methods, lists their advantages and disadvantages, comparing them with traditional methods of full-time education.

Key words: distance education, distance learning, forms of distance learning, pedagogical paradigm.

Еліміздегі эпидем жағдайға баланысты жаппай карантиннің енгізілуі өндірістің басқа салалары сияқты білім жүйесінің барлық деңгейлеріне, соның ішінде жоғары оқу орындары үшін де аса үлкен сынақ болды. Бұл – университеттердің жаңа білім беру технологияларын қаншалықты тиімді енгізіп, онлайн режиміне ішінара көшу мүмкіндіктерін қаншалықты игергендігіне де жақсы сын болған кез. Бұрын өз қызметін осы бағытта дамытпаған оқу орындары, карантин кезінде оны тез және оқу процесіне нұқсан келтірмей жасай алмағаны да жасырын емес.

Сапалы онлайн-дәріс немесе онлайн-семинар – бұл веб-камера арқылы оқытушының жай ғана өз бет-әлпетін көрсетуі емес, бұл – білім алушыларға оқу материалдарын мүлде басқаша жеткізу және бақылау тапсырмаларын да басқаша беру деген сөз. Қашықтықтан оқыту оқытушылардан да, студенттерден де өзін-өзі ұйымдастыру және өз бетімен жұмыс жасау алу қабілеттерінің жоғары деңгейін талап етеді. Сондықтан бүгінгі күні білім алушылардың жеке білім алу траекториясына айрықша назар аударған, олардың жеке білім алу үдерісіне, жеке тұлғалық дамуына бағытталған уәжімен жұмыс жасаған жоғары оқу орындарының заман талаптарына жауап бере алары кәміл.

Қазіргі кезде қашықтықтан білім алуды жөн көретіндер саны әлем бойынша жыл санап артып келеді. Неге десеңіз, отбасылы, бала-шағалы, бір жағынан жұмысы да бар жастар да, ересектер де қашықтықтан білім алуды өте қарқынды дамып келе жатқан еңбек нарығында қажет болатын жаңа білім мен дағдыларды меңгерудің бірден бір мүмкін амалы, қосымша мамандық игерудің, кәсіби білімді жетілдірудің қолайлы түрі деп санайды.

Күнделікті сабаққа оқу орнына барып қатысуға кедергі келтіретін физикалық сырқаты бар адамдар үшін, зейнеткерлер мен мүгедектер үшін енді үйден шықпай-ақ білім алу қазір қолжетімді болды. Қазіргі заманғы қашықтықтан оқыту технологияларының көмегімен олар үйден шықпай-ақ (не мүгедектер арбасынан тұрмай-ақ) кез-келген пәнді оқып-үйренуге мүмкіндік алып отыр. Сонымен қатар, шалғай жерлерде, шағын ауылдарда тұратын адамдар да енді үлкен қалаларға сабылып жатпайды (әрине, интернет желісінің жұмысы қалыпты болса). Қашықтықтан білім алушылар өздерін де, жақындарын да әлемнің бір түпкірінен келесі бір түпкіріне тасымалдауға ақша да, күш те жұмсамайды – бұл мәселені бірнеше минут ішінде компьютер мен Интернетке қосылу арқылы шеше алады.

«...Білім беру саласындағы уәкілетті орган айқындайтын тәртіппен орта, қосымша, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарында жүзеге асырылатын» [1] қашықтықтан оқытудың сөзсіз артықшылықтарының бірі – бұл, әрине, білім алушының тәуліктің өзіне ыңғайлы кез-келген уақытында оқи алатындығында. Сонымен қатар сабақтардың қарқындылығы мен ұзақтығын да білім алушы өз бетінше реттей алады. Бұл да маңызды нәрсе: әр адамның қабылдау қабілеті түрліше болғандықтан, бірдей оқу материалдарын игеру үшін әркім әр түрлі уақыт жұмсайтыны белгілі. Университеттегі күнделікті сабақтарға қатысатын білім алушы «орташа» студент үшін жасалып, бекітілетін оқу кестесіне тәуелді. Аса қызықтырмайтын дәрістерде «қалғып» алатындар да табылады мұнда. Ал егер сабаққа себепті не себепсіз қатыспаған болса, өзі қатыспаған тақырыпты студенттің өз бетімен игеруі де қиындық туғызады, бұл тақырыпты қайта түсіндіруге оқытушының уақыты болмауы да мүмкін. Қашықтықтан оқыту технологиясы мұндай олқылықтарды болдырмауға мүмкіндік береді: білім алушының кез-келген уақытта электрондық поштаға немесе онлайн режимінде пән оқытушысына хабарласып, пән бойынша кез-келген сұрақ қоюға немесе кез-келген тақырып бойынша сұрақ қоюға, кез-келген материалды түсіндіруді сұрауға мүмкіндігі бар.

Қашықтықтан білім алушыларды бағалау кезінде объективтілік басым болады. Себебі, қашықтықтан оқыту кезінде оқытушы білім алушымен тікелей қарым-қатынаста болмағандықтан айрықша жеке ілтипаты көрінбейді: жақын тартып, оң қабақ танытуы, не жақтырмай, қырын қарауы деген болмайды.

Қашықтықтан оқыту түрінің оқу ақысы мәселесін де назардан тыс қалдыруға болмайды. Жалпы, қашықтықтан білім беру бағдарламалары дәстүрлі білім беруден

әлдеқайда арзан. Сондықтан бұл оқу түрі дәстүрлі оқу түріне қарағанда әлдеқайда қолжетімді.

Соңғы жылдары отандық білім беру тәжірибесінде инновацияларға көбірек көңіл бөлініп, қашықтықтан оқыту туралы, оған қатысты білім беру технологияларын кеңінен пайдалану қажеттілігі туралы т.б. мәселелер көп айталып та, жазып та жүр: А.А. Махмұтова[5], Г.Б.Таласбаева [6], М.Н. Самеков, Е.Х. Избасаров[7] т.б. көптеген авторларды атауға болады.

Әуелі осы қашықтықтан оқыту мен қашықтықтан білім беру терминдерінің бір-біріне мағыналас, синонимдес сөздер емес екенін айтқымыз келеді, бұл ұғымдардың бір-бірінен айтарлықтай айырмашылықтары бар.

Қашықтықтан білім беру және қашықтықтан оқыту терминологиясының айырмашылықтары қандай? ҚО-ның күшті және әлсіз жақтары неде?

Бүгінгі таңда отандық білім беру жүйесінде «қашықтықтан білім беру» терминінің ұғымын беретін анықтама нақтыланбаған. Ал «қашықтықтан оқыту» ұғымы «педагог пен білім алушылардың қашықтықтан, оның ішінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен телекоммуникациялық құралдарды қолдана отырып өзара іс-қимыл жасауы кезінде жүзеге асырылатын оқыту» деген анықтамамен тұжырымдалған [2].

Білім беру мен оқытудың айырмашылығы неде деген сұраққа жауап іздейік. Білім беру деп көбінесе жүйеленген білімді, дағдыларды, икемділіктерді игеру үдерісін атап жүрміз, алайда, бұл ең алдымен – осы үдерістің нәтижесі. Американың әйгілі психологі әрі жазушысы Б. Ф. Скиннердің ойынша, «білім беру – бұл сізге үйреткен нәрсенің бәрін ұмытқан кезде қалатын нәрсе». Қалай десек те, білім арудың негізгі жолы – бұл оқу орындарында жүргізілетін оқыту, яғни мақсатты түрде ұйымдастырылатын және жүйелі түрде жүзеге асырылатын білімді, дағдылар мен икемділіктерді оқытушылардың басшылығымен игеру. Демек, білім беру – бұл оқытудың нәтижесі, ал оқыту – білімді алу үдерісі деп санауға болады.

Қашықтықтан білім беру жүйесі бүгін пайда болған жоқ. Оның пайда болу тарихына тоқталсақ, ол Ұлыбританияда бұдан 100 жылдай бұрын пайда болып, содан кейін бүкіл әлемге тарала бастады. Дербес компьютер ойлап табылғаннан кейін және әсіресе, интернеттің пайда болуына байланысты бұл үдеріс күрт қарқын алды. АҚШ пен Канадада көптеген колледждер мен университеттер бұл жүйенің стандартты нысандарының бірі ретінде қашықтықтан оқытуды ұсына бастады. Оны Еуропаның көптеген оқу орындары қолдап, одан әрі қарай дамытты. Қашықтықтан оқытудың негізін білім алушыларды қарқынды өзіндік жұмысы құрайды, ол әрине, оқытушылар арқылы белгілі бір мақсатқа бағытталып, бақыланып отырады. Білім алушы өзіне ыңғайлы жерде өмір сүре алады, арнайы оқу құралдарының жиынтығын және тарату мүмкіндігін (телефон, электрондық пошта және т.б.) қолдана отырып, жеке кесте бойынша оқи алады, қажет болған жағдайда оқытушымен жеке байланысуға мүмкіндігі бар.

Мәселен, көршілес Ресейде қашықтықтан білім беру 1997 жылдан бастап дәстүрлі оқудан тыс білім берудің бір түрі ретінде пайда болды және осы уақыттан бастап қашықтықтан білім беру технологияларын қолдану арқылы сырттай оқыту түрінде жүзеге асырылып келеді. Сонымен бірге, қашықтықтан білім беру технологияларын Ресейде заңды мәртебеге әзір ие бола қоймады, өйткені қазіргі қолданыстағы заңнамада "қашықтықтан білім беру" деген ұғым жоқ. Сондықтан, «қашықтықтан оқыту» терминін қолдансақ болады.

Қашықтықтан оқыту кезінде оқытушы мен білім алушы бір-бірінен кеңістік жағынан алшақ болады, осы себепті ол білім алушының дербес өзіндік жұмысына негізделеді; білім алушы қажетті әдебиеттерді, аудио -, бейне - және компьютерлік материалдарды пайдаланады, бақылау тапсырмаларын орындайды және т.б. Оқытудың бұл түрінің мақсаттары негізінен күндізгі білім беру түріндегі мақсаттармен бірдей (егер бірдей оқу бағдарламалары пайдаланылса), алайда оқу материалдарын беруде және білім алушының оқытушымен өзара іс-әрекет байланысы жағынан ерекшелік айтарлықтай. Әрине, негізгі дидактикалық принциптер (ғылымилық, жүйелілік, белсенділік, дамытушылық, көрнекілік, саралау және даралап оқыту және т.б.) өзгеріссіз қалады, алайда оларды жүзеге асыру

тәсілдері жаңа оқыту ортасының ерекшеліктеріне байланысты басқаша (Интернет және желілік қызметтер).

Интернет арқылы қашықтықтан білім беру Ресейде 1988 жылдан бастап дами бастады (кеңестік-американдық "Мектеп электрондық поштасы" жобасы). 1990-жылдары "Знание" халықаралық қауымдастығы және оның ұжымдық мүшесі - Қазіргі заманғы гуманитарлық академия спутниктік технологиялардың алғашқы қарлығашы болды. Қазіргі уақытта қашықтықтан білім беру барысында Ресейде де, шетелде де қашықтықтан оқыту курстары, жеке веб-парақтар, электрондық пошта, чат және басқа да көптеген әдістер қолданылып жүр [2]. Қазір қолданылып жүрген қашықтықтан оқыту нысандарының бірқатарын біз келесі кестеде бердік:

Қашықтықтан оқытудың негізгі нысандары

1- кесте

<i>Оқыту нысандары</i>	<i>Ерекшеліктері, әдістемелік мүмкіндіктері және басқа да сипаттамалары</i>
Қашықтықтан оқыту курстары	Еуропада қосымша білім алу үшін белсенді қолданылады. Теориялық және практикалық дағдыларды қалыптастыру оқу материалдарын зерделеп, оқып-үйрену, бейне -, аудиотасымалдаушыларға жазылған жаттығуларды қарау (тыңдау) және қайталау үдерісі барысында қол жеткізіледі
Веб-беттер, сайттар, форумдар, блогтар	Қашықтықтан өткізілетін сабақтар, конференциялар, семинарлар, іскерлік ойындар, зертханалық жұмыстар, практикумдар және оқу сабақтарының басқа да нысандары. Веб-сабақтар үшін білім алушылар мен педагогтердің ұзақ (көпкүндік) жұмыс істеуіне және асинхронды өзара бірлесіп іс-қимыл жасауына мүмкіндік беретін мамандандырылған білім беру форумдары пайдаланылады
Электрондық пошта (оның ішінде тарату тізімдері)	Оқу материалдарын тарату тізімдері арқылы жүйелі түрде жіберіп отыру
Чат және Zoom, Teams.microsoft.com	Сабақтар чат, платформа аясында өткізіледі, оған барлық қатысушылар бір уақытта қосыла алады. Бұл көптеген қашықтықтан оқытатын оқу орындарында оқушылар мен оқу топтарының қашықтықтан өзара әрекеттесуі үшін жиі қолданылады
Теле-, аудио -, бейне-конференциялар	Білімдік міндеттерін шешу үшін жүзеге асырылады. Олар, әдетте, электрондық поштаны пайдалану арқылы тарату тізімдері негізінде жүзеге асырылады
Виртуалды класс бөлмелері	Пән бойынша дәрістердің мәтіндерін, интерактивті тестілер мен тренажерларды, сөздіктерді және т.б. қамтиды. Студент виртуалды сабақ материалдарымен танысып шыққаннан кейін бірнеше тапсырмаларды орындайды. Бұл тапсырмалар автоматты түрде тексеріліп, бірден баға қойылады. Студент желілік оқытушылармен өзара байланыста болып, жеке пәндер бойынша кеңес ала алады. Оқытушылар электрондық пошта, телефон, форум арқылы немесе басқа техникалық байланыс құралдарының көмегімен студенттің білімін бақылауды және бағалауды жүзеге асыра алады. Бүкіл курс бойынша аттестаттау әдетте емтихан түрінде жүзеге асырылады (күндізгі немесе сырттай түрде)
Радио-, теле-, аудио-, бейнетрансляциялар	Дәрістер мен семинарлардың жазбаларын онлайн-режимде немесе электрондық тасығыштарда беру үшін пайдаланылады
E-Learning / online Learning	Электрондық оқулықтар мен әдістемелік материалдар, интернет арқылы көрсетілетін басқа да білім беру қызметтері

Қашықтықтан оқыту білім алушыға не береді десек, оның басты артықшылықтарының бірі – білім алушы өндірістен қол үзбей білім алу мүмкіндігіне ие болады; яғни ол өзінің негізгі жұмыс орнын, табыс көзін сақтап қала алады, тәжірибе жинақтайды, жұмыс өтілі жүреді, бұл жұмыс берушіге де тиімді, қызметкерінің осылайша білімін жалғастырып, мамандық алуынан оның жұмысы зиян шекпейді. Дей тұрғанымен, қашықтықтан оқыту жүйесін ешбір кемшілігі жоқ, бірден-бір оқыту нысаны деп қарастыруға келмейді. Сондықтан ҚО-ның басқа күшті және әлсіз жақтарын біз төмендегі кестеде келтірдік.

Бүгінгі күні дамыған елдерде жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану барған сайын дамып келеді. Әлемдегі қашықтықтан оқытудың алғашқы бастаушыларының бірі 1946 жылы осындай курстарды ашқан UniSA (OAP) болды, бұл саладағы ең үлкені 1969 жылы құрылған британдық ашық университет (OUUK) болып саналады. 1974 жылы Хаген қаласында (Германия) Fern Universität, яғни қашықтықтан оқыту университеті ашылды. Қазіргі уақытта олардың барлығы әлемдік мега-университеттерге айналды. 1984 жылы АҚШ-та ұлттық технологиялық университетінде инженерлік мамандықтар бойынша қашықтықтан оқыту бағдарламалар қолданыла бастады. Басқа шетелдік ұйымдардан, мысалы, испан ұлттық қашықтықтан оқыту университетін, Британдық ашық Университеттің бизнес мектебін, Австралиялық аумақтық ақпараттық желіні атауға болады. ҚО жүйелеріне мыналар жатады: GLADNET бағдарламасы (мүмкіндіктері шектеулі балаларды оқыту, Канада); Чилиде орта білім беруді жаңғырту бағдарламасы; Украинадағы, Чехиядағы Белоруссиядағы, Словакиядағы және біздің еліміздегі қашықтықтан оқыту бағдарламалары.

Қашықтықтан оқытудың күшті және әлсіз жақтары

2- кесте

<i>Күшті жақтары</i>	<i>Әлсіз жақтары</i>
Білімді өндірістен қол үзбей алу мүмкіндігі	Жүйені құру үшін көлемді шығын жұмсау
Ғылым мен техниканың жаңа жетістіктерін пайдалану	Кадр дайындауға үлкен шығын жұмсау
Кеңістіктік оқшаулануды жеңу және ақпаратты шеткері аймаққа беру	Арнайы жабдықталған филиалдарға қажеттілік
Білім алуға шығындарды азайту	Мәселені талқылау үшін қажетті жағдайдың болмауы
Икемді оқу кестесін пайдалану мүмкіндігі	Материалды тікелей қабылдаудың болмауы
Үздік университеттерде білім алу мүмкіндігі	Оқытушымен жанама байланыс (тікелей жанды байланыс жоқ)
Кадрларды нақты тапсырыспен ғана даярлау	Оқу процесін тұрақты бақылаудың болмауы
Денсаулық жағдайына, тұрғылықты жеріне және дәстүрлі оқытуға кедергі келтіретін басқа факторларға қарамастан білім алу мүмкіндігі	Білімді бақылаудың шынайылығының болмауы (бақылау тапсырмаларын орындауға көптеген өзге делдалдар тарту мүмкіндігі, яғни білім алушының тапсырмаларды өзгелердің көмегімен орындауы)

Ресей ғалымы И.А. Кислухина [3] қашықтықтан оқыту технологиясының оқу орнына және білім алушыға қатысты артықшылықтары мен кемшіліктерін төмендегіше атап көрсетеді.

Қашықтықтан оқыту технологиясының артықшылықтары:

Білім алушылар үшін:

- кез келген уақытта оқи алу мүмкіндігінің болуы;
- кез келген жерде оқи алу мүмкіндігінің болуы;

- өз қарқынында оқи алу мүмкіндігінің болуы;
- негізгі қызметінен қол үзбей-ақ оқи алу мүмкіндігінің болуы;
- жайбарақат, тыныш жағдайда оқи алу мүмкіндігінің болуы;
- оқу ақысының төмен болуы;
- кеңесші-оқытушылардың қолжетімділігі;

Оқу орны үшін:

- білім алушылармен қарым-қатынас үшін және оқыту үшін қолайлылығы;
- оқу материалдарымен көбірек жұмыс жасау мүмкіндігінің болуы;
- жұмыс уақытының басым көпшілігін оқу материалдарын жетілдіруге жұмсауға болатындығы;
- оқыту үдерісін барлық ЖОО-да біркелкілеуге мүмкіндіктің болуы;
- оқытуды құжаттандыру мүмкіндігінің тууы.

Оқу орны үшін де, білім алу үшін де ортақ артықшылықтары мынадай:

- оқу материалдарын оқып-үйренудің бірнеше тәсілдерінің болуы;
- білім алуға шығармашылық көзқараспен келу мүмкіндігі;
- білім алушылардың білім сапасын анағұрлым жоғары деңгейге көтере алу мүмкіндігі;
- білім алушылар санын көбейту мүмкіндігі.

Кемшіліктері:

Білім алушы үшін:

- осындай оқыту түріне мотивацияның жеткілікті болмауы;
- компьютерлік сауаттылықтың жеткіліксіз болуы;
- оқытудың біржақты теориялық сипат алуы.

Оқу орны үшін:

- Оқу үдерісінің ақпараттық технологияларға тәуелді болуы;
- Бұл оқу түрінің құны мен сапасының сәйкестігінің екіталай болуы;
- Бақылаудың аздығы.

Білім алушы үшін де, оқу орны үшін де кемшілігі:

- Коммуникативтік дағдыларды және ұжыммен жұмыс істеу дағдылары дамыта алмауы
- Практикалық дағдыларды дамытуға ықпалының жеткіліксіз болуы;
- Дамыған технологиялардың аздығы.

Бүгінгі күні көптеген артықшылықтарына қарамастан, білім алушының да, оқытушының да тұлғалық әлеуеті толықтай пайдаланылмағандықтан, қашықтықтан оқытудың тиімділігі жоғары болмай тұр. Кез келген білім беру моделінің негізін педагогикалық парадигма құрайтыны белгілі, ал қашықтықтан оқыту кезінде техникалық құралдардың сапасы, ақпараттық инфрақұрылымның жай-күйі, оқу материалдарының әбден өңделіп, сіңіруге дайындалу деңгейі және т.б. аса мәнге ие болады. Әзірге қашықтықтан оқыту кәсіби дәріскердің жанды қарым-қатынасына жетпей тұрғаны шындық.

Біз қашықтықтан оқытуды «ең үздік», «ең таңдаулы» оқыту түрі деуден аулақпыз, алайда заман ағымына қарай білім саласы да инновациялық даму жолына түскен бүгінгі таңда қашықтықтан оқытуды сапалы, дұрыс ұйымдастырғанда ғана бұл оқыту түрі нәтижелі болмақ. Өз дәрежесінде сапалы ұйымдастырылған қашықтықтан оқыту түрі қазақстандық білім беру жүйесінің бір толыққанды құрамдас бөлігі бола алады деп нық айта аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2021 жылғы 8 қаңтардағы № 410-VI ҚРЗ
2. Е.Р. Орлова, Е.Н. Кошкина. Дистанционное обучение: реалии и перспективы /Вестник Международного института экономики и права, 2011, №2(2)

3. Плюсы и минусы дистанционного образования // Информационный сайт «Моё образование»/ [https://moeobrazovanie.ru/plusy i minusy distancionnogo obrazovaniya.html](https://moeobrazovanie.ru/plusy_i_minusy_distancionnogo_obrazovaniya.html)
4. И.А. Кислухина. Использование дистанционных образовательных технологий в системе высшего образования: проблемы и перспективы // УЭКС. 2017. №9 (103).
5. А.А. Махмұтова. Қашықтан оқыту технологиясы білім алудың болашағы бар тәсілі // Білімді ел, 2020. <https://bilimdinews.kz/?p=115010>
6. Таласбаева Г.Б. Қашықтықтан оқыту технологиясы – оқу үдерісін ұйымдастырудың формасы. // «Сыр бойы» Қызылорда облыстық газеті, 5 мамыр, 2020 <https://old.syrboyi.kz/bilim/38289-ashytytan-oytu-tehnologiyasy-ou-dersn-yymdastyruduy-formasy.html>
7. М.Н. Самеков, Е.Х. Избасаров. Оқу үдерісін ұйымдастырудың жаңа формасының бірі – қашықтықтан оқыту технологиясы. <https://bkokdi.kz/2016smart1/2543-conf.html>

**ТЕХНИЧЕСКИЕ И ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ /
ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ**

**ОҚУ ЖОБАСЫНЫҢ ӘДІСІ-СТАНДАРТТАРҒА СӘЙКЕС ТӘЖІРИБЕГЕ
БАҒЫТТАЛҒАН ИНЖЕНЕРЛІК БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ БІРІ**

Капанова Айна Төлегенқызы

Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

Пірімжаров Махамбет Хожаниязұлы

Доктор (PhD), доцент

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Бұл мақалада стандарттарға сәйкес тәжірибеге бағытталған инженерлік білім беру бағдарламаларын жасау кезінде тапсырмалар мен жобаларды әзірлеу және іске асыру мәселелері талданады. Инженерлік білім берудің қазіргі жағдайында бакалавриат бағдарламаларын жобалауды жүзеге асыру бойынша ұсыныстар қарастырылды.

Түйінді сөздер: инженерлік білім беру, зерттеу, іздеу, рефлексивті, тұлғаға бағытталған жобалар, практикаға бағытталған білім беру бағдарламасы, ақпараттық-коммуникативтік технология.

**МЕТОД УЧЕБНОГО ПРОЕКТА – ОДИН ИЗ ПРАКТИКО-ОРИЕНТИРОВАННЫХ
ИНЖЕНЕРНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СООТВЕТСТВИИ СО
СТАНДАРТАМИ**

Капанова Айна Тулегеновна

Кандидат педагогических наук, профессор

Пиримжаров Махамбет Хожаниязович

Доктор (PhD), доцент

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Ақтөбе, ул. Әйтеке би, 52;

В данной статье проанализированы проблемы разработки и реализации заданий и проектов при разработке практико-ориентированных инженерных образовательных программ в соответствии со стандартами. Рассмотрены предложения по реализации проектирования в современных условиях инженерного образования программ бакалавриата.

Ключевые слова: инженерное образование, исследовательские, поисковые, рефлексивные, лично-ориентированные проекты, практико-ориентированная образовательная программа, информационно-коммуникативная технология.

**THE METHOD OF THE EDUCATIONAL PROJECT IS THE BASIS FOR THE
MANIFESTATION OF COGNITIVE AND CREATIVE ACTIVITY, INITIATIVE,
INDEPENDENCE OF STUDENTS**

Kapanova Aina Tulegenovna

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor

Pirimzharov Makhambet Khozhaniyazovich

Doctor (PhD), Associate Professor

Kazakh-Russian International University, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

The problems of the development and implementation of tasks and projects in the development of practice-oriented engineering educational programs in accordance with the standards are analyzed.

Proposals for the implementation of design in modern conditions of engineering education of bachelor's degree programs are considered.

Key words: engineering education, research, search, reflexive, personality-oriented projects, practice-oriented educational program, information and communication technology.

Новые условия ставят перед вузом новые задачи: поиск и внедрение в образовательный процесс методов обучения (исследовательских, поисковых, рефлексивных, личностно-ориентированных), обеспечивающих формирование конкурентоспособных специалистов, соответствующих требованиям современного рынка труда.

Первоочередными задачами в сфере образования является создание условий для воспитания высокообразованных конкурентоспособных специалистов, свободно владеющих информационными технологиями, обладающих профессиональной мобильностью и адаптивностью, осуществляющих непрерывное в течение всей жизни повышение квалификации. Кроме того, у выпускника вуза должен быть сформирован целостный взгляд на мир, развито интегрированное мышление, стремление к самореализации. Образовательный процесс должен отражать все изменения в сфере науки, культуры, экономики, техники, технологий и иметь опережающий характер.

Исходя из перечисленных выше фактов, важнейшим требованием к высшему профессиональному образованию на сегодняшний день является приведение уровня профессиональной подготовки и качества специалистов в соответствие с потребностями рынка труда, формирование конкурентоспособного специалиста, адекватного требованиям современного общества.

Одним из таких методов является **метод учебного проекта - педагогическая технология**, который предполагает «определенную совокупность учебно-познавательных приемов, позволяющих решить ту или иную проблему в результате самостоятельных действий, учащихся с обязательной презентацией этих результатов. Если говорить о методе проектов как о педагогической технологии, то эта технология включает в себя совокупность исследовательских, поисковых, проблемных методов, творческих по самой своей сути» [3, с.67].

Метод проектов или метод решения проблем (problem solving) возник в 20-е годы XX века в США и связан с именем Дж. Дьюи, который был основоположником «прагматической педагогики». По мнению Дж. Дьюи, ценно только то, что дает пользу и имеет практический результат. Американский философ искал методы активного получения знаний, которые были бы сообразны природе детского познания и давали бы возможность учиться самостоятельно. Он полагал, что необходимо развивать критическое мышление учащихся, умение сжимать и обобщать информацию, выделять главное, мыслить абстрактно. Дж. Дьюи утверждал, что мышление есть решение проблем [2].

Последователями Дж. Дьюи были американские педагоги Е. Пархерст и В. Кильпатрик. Они внедрили идеи своего наставника в учебный процесс в виде «*метода проектов*».

Метод проектов представляет собой такую организацию самостоятельной деятельности учащихся, которая направлена на достижение определенного результата. Целью данного метода является формирование интереса к учебной деятельности, творческая самореализация личности обучаемых, развитие их интеллектуальных способностей, личностных качеств в процессе деятельности по решению какой-либо интересующей их проблемы.

Реализуя идею подготовки конкурентоспособного специалиста в соответствии с требованиями к нему изменяющегося социума, необходимо учесть преобладание интегрированных, системных процессов, которые все больше охватывают науку, культуру, образование. Без междисциплинарной интеграции сегодня невозможно решить задачу воспитания целостной личности, имеющей глубокие взаимосвязанные профессиональные знания и интеллектуальные умения.

В качестве механизма, обеспечивающего высокую готовность студентов к осуществлению профессиональной деятельности, мы предлагаем использовать метод междисциплинарных

проектов, представляющий собой такую организацию учебного процесса, при которой происходит смещение акцентов *преподаватель – студент (проектант)*.

Проектант становится активным участником учебного процесса. Он проявляет инициативу, познавательную и творческую активность, самостоятельность в решении проблем.

Преподаватель является пассивным руководителем процесса. Он создает условия для успешной проектной деятельности и становится организатором познавательного процесса студентов на основе диалогического, творческого взаимодействия и сотрудничества. Субъектом проектной деятельности является студент. Он выступает как творец, организатор своего образования.

Целью проектного обучения в данном случае является развитие творческого потенциала студента и создание условий, при которых обучающиеся:

- самостоятельно приобретают недостающие знания из разных источников;
- учатся пользоваться приобретенными знаниями для решения познавательных и практических задач;
- приобретают коммуникативные умения, работая в группах;
- развивают у себя исследовательские умения (умения выявления проблем, сбора информации, наблюдения, проведения эксперимента, анализа, построения гипотез, обобщения);
- развивают системное мышление.

Проектно-ориентированное обучение должно способствовать решению следующих методических задач:

- формирование умений и навыков критического мышления в условиях работы с большими объемами информации;
- формирование навыков самостоятельной работы с информацией; –формирование навыков самообразования;
- формирование навыков работы в команде;
- развитие умений формулировать задачу и намечать пути ее решения;
- формирование навыков самоконтроля [3, 4].

Другим важным аспектом наличия и реализации междисциплинарных заданий и проектов в рамках самостоятельной работы студентов является развитие таких компетенций выпускников *как системное, критическое и творческое мышление, управление временем и ресурсами*.

Поэтому такого рода задания могут (должны) выполняться группами студентов, помогая развивать уже такие их компетенции как: работа в коллективе, межличностные навыки и умения, формирование эффективной команды, способность руководства малыми коллективами исполнителей, различного рода коммуникации и т.п.

При изучении соответствующего модуля итогом предусматривается выполнение следующих проектов:

1. *Проект модуля общекультурных компетенций*: выполняется в первый год обучения. Основная задача проекта – это освоение общекультурных компетенций ГОСО, путем выполнения так называемого социального проекта, который может быть направлен *на профориентационную работу* студента, поиск новых мест практик и трудоустройства в различных районах. В рамках данного проекта может быть презентована идея сквозного инновационного проекта.

2. *Проект модуля общепрофессиональных компетенций* реализуется на втором курсе обучения и связан с проектированием реальных конструкций. Основная задача проекта в налаживании междисциплинарных связей, путем интеграции полученных знаний в области математических, естественных наук и фундаментальных основ инженерного дела в проектную деятельность.

3. *Проект модуля профессиональных компетенций* выполняется на третьем курсе обучения. Основной задачей является выполнения проекта, связанного с расчетом и исследованием элементов объекта, принципов его управления и контроля, отвечающих

критериям энергоэффективности, ресурсосбережения, промышленной и экологической безопасности с применением современных методов и прикладных программ проектирования и исследования объектов, и систем.

4. *Выпускная квалификационная работа* выполняется в последний год и интегрирует все знания, навыки и умения, полученные при обучении по программе прикладного бакалавриата. Основная задача связана с видами профессиональной деятельности – *проектно-конструкторской и производственно-технологической*, позволяющими осуществить комплексный инженерный проект.

Проекты могут иметь «сквозной» характер. В этом случае прослеживается общая тема для всех промежуточных проектов.

Междисциплинарный курсовой проект на втором курсе связан с разработкой и исследованием состояния технического объекта. Для его выполнения студент будет использовать знания и навыки, полученные (помимо математики и физики) в дисциплинах общекультурного модуля: *материаловедение* (изучение свойств конструкционных материалов и методов их получения), *техническая механика* (изучение кинематики, динамики, расчетов на прочность и жесткость, кинематического анализа механизмов, проектирования привода), *прикладные информационные технологии* (изучение компьютерной графики и систем автоматизированного проектирования) и *электропривод* (изучение электрических машин).

Таблица 1. Этапы работы над проектом

Этапы работы	Стадии проекта
Планирование	Формирование команды. Постановка задачи, определение путей реализации. Определение технических требований к проектируемому изделию.
Проектирование	Разработка кинематической схемы проектируемой машины. Компоновка оборудования. Проектирование, выбор и эскизирование деталей машины и общей сборки. Создание 3D-компьютерной модели и рабочих чертежей машины. Динамическая симуляция и анализ прочности.
Производство	Изготовление натурального образца машины (изделия).
Применять	Запуск машины.

Междисциплинарный курсовой проект должен обязательно содержать в своем составе: подробные сведения о предметной области; техническое задание на разработку; модели объекта; обоснование выбора комплекса технических средств; результаты проектирования; описание технологии работы оборудования.

Основными критериями для оценки междисциплинарного курсового проекта являются: *практическая полезность; инновационность технических решений; актуальность работы.*

Достижимые результаты освоения дисциплины при применении разработке проектов

Таблица 2. Результаты инновационного проекта

№	Результат
1	Знание принципов инженерной деятельности и роли инженера в современном обществе
2	Выбор области профессиональной деятельности в рамках будущей профессиональной деятельности

3	Применение современных информационных и информационно-коммуникативных технологий, владение инструментальными средствами для решения инженерных задач
4	Выполнение различных заданий индивидуально и в качестве члена команды, участие в выполнении проектов группового характера

При выполнении указанного инновационного проекта студентами, рассчитанного на весь курс обучения бакалавра/магистра, к критериям оценки проекта можно добавить коммерческую успешность проекта и/или создание малого предприятия, а также научные публикации и участие в конференциях и конкурсах, грантовая активность студенческого коллектива и т.п.

Список использованной литературы:

1. Кожевников А.В. Модернизация образовательного процесса в рамках применения мультифункционального подхода при разработке и реализации инженерных образовательных программ на основе стандартов CDIO // Современные научные исследования и инновации. – Май 2014. – № 5 [Электронный ресурс]. URL: <http://web.snauka.ru/issues/2014/05/33974>
2. Чучалин А.И. Повышение качества инженерного образования в условиях модернизации экономики страны. // Вестник высшей школы Alma Mater. – 2011. – № 11. – с. 12-17.
3. Даулетбаков Б. Иванова Ж. Б. Модернизация образовательных программ в Республике Казахстан // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2017. – Т. 9. – С. 57–61. – URL: <http://e-koncept.ru/2017/870010.htm>
4. Основы кредитной системы обучения в Казахстане. – Алматы, 2004.
5. Юцявичене П.А. Основы модульного обучения. / П.А. Юцявичене. – Вильнюс, 1990.

ЖҰМЫС БЕРУШІЛЕР МЕН УНИВЕРСИТЕТТІҢ ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫНЫҢ МАҚСАТЫ– БІЛІМ БЕРУ САПАСЫН АРТТЫРУ

Қапанова Айна Төлегенқызы

Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

Пірімжаров Махамбет Хожаниязулы

Доктор (PhD), доцент

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Бұл мақалада дайындық бағыттары бойынша бакалаврларды практикаға бағытталған оқыту қажеттілігі өзекті болып табылады. Бұл проблеманы шешу жұмыс берушілер мен ЖОО-ның өзара іс-қимылына жүктеледі, оның нәтижесі түлектердің құзыреттіліктерді, білімді өндірісте іске асыру дағдыларын меңгеруі тиіс. Дайындықтың осы түрін сәтті жүзеге асырудың қажетті шарттары көрсетілген.

Түйінді сөздер: практикаға бағытталған дайындық, білімді іске асыру дағдылары, құзыреттілікті қалыптастыру, оқу-ғылыми бөлімше, оқу процесінің практикалық бағытын күшейту.

ЦЕЛЬ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ РАБОТОДАТЕЛЕЙ И УНИВЕРСИТЕТА - ПОВЫШЕНИЕ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Қапанова Айна Тулегеновна

Кандидат педагогических наук, профессор

Пиримжаров Махамбет Хожаниязович

Доктор (PhD), доцент

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

В данной статье актуализируется необходимость практико-ориентированной подготовки бакалавров по направлениям подготовки. Решение данной проблемы возлагается на взаимодействие работодателей и вуза, итогом которой должно быть приобретение выпускниками компетенций, навыков реализации знаний на производстве. Обозначаются необходимые условия успешной реализации этого вида подготовки.

Ключевые слова: практико-ориентированная подготовка, навыки реализации знаний, формирование компетенций, учебно-научное подразделение, усиление практической направленности учебного процесса.

THE PURPOSE OF INTERACTION BETWEEN EMPLOYERS AND THE UNIVERSITY IS TO IMPROVE THE QUALITY OF EDUCATION

Kapanova Aina Tulegenovna

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor

Pirimzharov Makhambet Khozhaniyazovich

Doctor (PhD), Associate Professor

Kazakh-Russian International University, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

The article actualizes the need for practice-oriented training of bachelors in the areas of training. The solution of this problem is assigned to the interaction of employers and the university, the result of which should be the acquisition by graduates of competencies, skills for the implementation of knowledge in production. The necessary conditions for the successful implementation of this type of training are indicated.

Key words: practice-oriented training, knowledge realization skills, competence formation, educational and scientific unit, strengthening the practical orientation of the educational process.

Жұмыс берушілер мен өз қызметін бірыңғай білім беру кеңістігінде іске асыратын жоғары оқу орындарының өзара іс-қимылын ұйымдастыру қажеттілігі осындай өзара іс-қимылды ұйымдастырудың тиімді әдістері мен нысандарын іздестіруге қажеттілік туғызады.

МЖМБС "Академиялық бакалавр" біліктілігін бере отырып, бакалавриат бағдарламасының түлектері дайындалатын кәсіби қызметтің талаптарын айқындайды, олар:

- өндірістік-технологиялық;
- ұйымдастырушылық-басқарушылық;
- ғылыми-зерттеу;
- жобалық-конструкторлық.

Осы қызмет түрлерінің әрқайсысы студенттердің жеке қасиеттерін дамытуды, жалпы мәдени, жалпы кәсіби және кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыруды, оларды практикалық іс-әрекетте жүзеге асыру дағдыларын дамытуды талап ететіні белгілі. Әр түрдің қалыптасуы тиісті ұйымдар мен кафедра бөлімдерінің жұмысына қатысқан жағдайда жүзеге асырылады.

Кафедра бөлімшесі кафедраның оқу-ғылыми бөлімшесі болып табылады. Бөлімше жұмысы ұйым/кәсіпорын базасында жүргізіледі.

Кафедра бөлімшелерінің жұмыс істеуі оқу сабақтарын, өндірісте кәсіби тәжірибені өткізуге мүмкіндік береді.

Кафедра бөлімшесін құрудың мақсаты – білікті мамандарды даярлау сапасын арттыру, оқу процесінің практикалық бағытын күшейту, сондай-ақ бірлескен ғылыми зерттеулер жүргізу және олардың нәтижелерін өндіріске енгізу.

Университет лекциялық, практикалық сабақтар жүргізу, практиканы, дипломдық жұмыстарды, магистрлік диссертацияларды басқару үшін оқу процесіне кәсіпорындар мен ұйымдардан мол жұмыс тәжірибесі бар мол жұмыс тәжірибесі бар практик-мамандарды белсенді түрде тартады. Оқу үдерісін қамтамасыз ету және ғылыми-зерттеу жұмыстарын орындау үшін қажетті кафедра бөлімшесінің материалдық-техникалық базасын мекеме/кәсіпорын университетпен бірлесіп қалыптастырады және жетілдіреді.

Нәтижесінде:

- Жұмыс берушілерді ЖОО ғылыми-зерттеу бөлімшелерінің жұмысына тарту.
- ЖОО (оқытушылар, студенттер) және бейінді ұйымдар (практик-мамандар) өкілдерінің қатысуымен ғылыми іс-шаралар өткізу.
- Университеттің оң имиджін қалыптастыру, талантты жастарды (әлеуетті талапкерлерді) тарту мақсатында салалық олимпиадалар өткізу.
- Бейінді ұйымдар базасындағы студенттердің практикасы – жоғары оқу орындарының оқу жоспарларында көзделген дәстүрлі нысан.
- Жұмыс берушінің өкілдерін ЖОО-ның білім беру процесіне тарту. Негізгі білім беру бағдарламасын жобалау және іске асыру кезеңінде, сондай-ақ оны игеру нәтижелерін бағалау кезінде жұмыс берушілерді тарту жоғары білім беру сапасын және ЖОО түлектерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал етеді.
- Бейінді ұйымдарда ЖОО-ның практикаға бағытталған кафедраларын құру. Өзара іс-қимылдың бұл нысаны білім беру саласының заңнамалық базасындағы өзгерістерге де байланысты. Мұндай кафедралардың негізгі мақсаты студенттерді даярлаудың практикалық құрамдас бөлігін күшейту, олардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру болып табылады. Бұл кафедралардың міндеттеріне практикаға бағытталған пәндер, бакалавриаттың, магистратураның негізгі білім беру бағдарламалары бойынша өндірістік практика, болашақ мамандармен ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру бөлігінде жоғары кәсіптік білім берудің негізгі білім беру бағдарламаларын іске асыру кіреді.
- Магистратура мен докторантура бағдарламалары бойынша оқуға практик-мамандарды тарту.

Қазіргі таңда ЖОО практикамен айналысатын мамандарға бағытталған білім беру бағдарламаларын белсенді әзірлеуде. Белгілі бір өндірістік тәжірибесі бар мамандары зерттелетін сала бойынша ғылыми-зерттеу қызметінде тәжірибе жинақтайды.

Өз кезегінде, университет алдында білім беру қызметтерін ұсыну бойынша да белгілі бір міндеттер тұр:

–ЖОО базасында ұйымдастырылған жұмыс берушінің өкілдеріне арналған біліктілікті арттыру курстары. Бұл форманы дәстүрліге жатқызуға болады, өйткені көптеген университеттердің негізінде факультеттер/біліктілікті арттыру институттары жұмыс істейді.

–Мәдени – ағарту жұмыстарын ұйымдастыру– жоғары оқу орындарының жетекші ғалымдарының көпшілік дәрістер оқуы.

ЖОО-ның жұмыс берушілермен өзара іс-қимылының дәстүрлі және инновациялық әдістері мен нысандарын қалыптастыру бойынша:

–еңбек нарығының бірлескен мониторингін қамтамасыз ету;

–кәсіби кадрларды даярлау көлемін, бағыттары мен бейіндерін оңтайландыру;

–әлеуетті жұмыс берушілер мен белгілі бір өндірістік сала мамандарының ақпараттық базасын қалыптастыру;

–жоғары білікті кадрларды мақсатты келісімшарттық даярлауды ұйымдастыру;

–жұмыс берушілердің тілектері мен ұсынымдарын ескере отырып, оқу бағдарламаларының сапалы мазмұнын әзірлеу;

–еңбек нарығының сұраныстарына сәйкес жаңа білім беру бағдарламаларын (оның ішінде қосымша білім беру бағдарламаларын) әзірлеу және іске асыру;

–жұмыс берушілердің белгілі бір өндірістік саланың болашақ мамандарын кәсіби даярлау сапасын тәуелсіз бағалауын (сертификаттауды) қамтамасыз ету.

Осылайша, ЖОО-дарының жұмыс берушілермен өзара іс-қимылын ұйымдастырудың негізгі мақсаты жоғары білікті кадрлар даярлау саласындағы мемлекеттік білім беру саясатын неғұрлым тиімді іске асыруға, білікті көзқарас идеяларын және кадрларды даярлау мен олардың біліктілігін арттыруда үздіксіз білім беру қағидаттарын практикаға енгізуге бағытталған.

Осыған байланысты, ЖОО-ында біртіндеп озыңқы кәсіптік білім беру (ОӨЖ) бағдарламаларын енгізу басталды, оның мақсаты – персоналды озыңқы кәсіптік оқыту және біліктілігін арттыру болып табылады: *дәрістер (Л), практикалық сабақтар (ПЗ), семинарлар (ТР), тренингтер (Тр), рөлдік ойындар (Ир), ғылыми-зерттеу жұмысы (ҒЗЖ), ДПО (П) бағдарламасының бейіні бойынша практикалар, қорытынды аттестаттау және т.б., яғни, қысқа бағдарламалар.*

ҚҚБ (қызметкерлерді қолдау бағдарламалары) тыңдаушылардың келесі санатын қамтиды:

–кәсіпорындар мен ұйымдардан босатуға жататын азаматтар,

–толық емес жұмыс уақыты режимінде жұмыс істейтіндер,

–өндіріс көлемі қысқарған (тоқтатыла тұрған) кезде жұмыстардың уақытша тоқтатылуына байланысты жұмыскер мен жұмыс берушінің арасындағы еңбек шартын бұзу мерзімі басталғанға дейін жүзеге асырылатын, жалақысы сақталмайтын демалыста жүргендер.

Әлеуметтік әріптестік мақсаттарына қол жеткізу үшін бізге мынадай міндеттерді шешу қажет:

–мүдделі әлеуметтік әріптестер мамандар мен жұмысшы кадрларды даярлауда өзара іс-қимыл бағыттарын бірлесіп жоспарласын;

–нақты дайындық жобаларын қаржы ресурстарымен қамтамасыз ету; арнайы цикл және практикалық оқыту пәндерінің сапасын арттыру;

–өндірістің нақты талаптарына жауап беретін құзыреттерді оқытуда кәсіпорындардың рөлін күшейту;

–ұзақ мерзімді негізде оқу орнының материалдық-техникалық базасын тұрақты дамыту ;

–студенттердің кәсіби дайындығына еңбекті ұйымдастырудың озық тәсілдері мен әдістерін енгізу;

–студенттердің оқуға, мамандықты игеруге деген ынтасын арттыру ;

–жұмыс берушілер мен басқа да әлеуметтік әріптестерді біліктілік талаптарын, кәсіптік іскерліктер мен дағдыларды білуін тексеру рәсімдерін әзірлеуге тарту;

–кәсіптік бағдар беру тәсілдерін өзгерту (бейіндік даярлық және бейіндік оқыту арқылы), оқушылармен кәсіптік бағдарлау жұмысын белсенді жүргізу.

Қорытынды:

1. Жұмыс берушілердің әртүрлі санаттарымен ынтымақтастықтың тұрақты жүйесін қалыптастыру бойынша жұмысты орындау қажеттілігіне оқу орнының бүкіл ұжымының уәждемесі.

2. Жұмыс берушілермен ұзақ мерзімді (тұрақты) байланыс орнату.

3. Тұрақты жұмыс істейтін ғылыми-техникалық кеңесті қалыптастыру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Білім туралы» 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III Қазақстан Республикасының Заңы (01.01.2022 ж жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен).

2. ҚР 2018 ж. 4 шілдедегі № 171-VI ҚРЗ «ҚР кейбір заңнамалық актілеріне жоғары оқу орындарының академиялық және басқарушылық дербестігін кеңейту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңы.

3. «Ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық қызмет нәтижелерін коммерцияландыру туралы» 2015 ж. 31 қазандағы № 381-V ҚР Заңы (01.01.2022 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен)

4. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы.

ОҚУ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ЖОБАЛАРЫ – КОММЕРЦИАЛИЗАЦИЯҒА ЖОЛ

Қапанова Айна Төлегенқызы

Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

Пірімжаров Махамбет Хожаниязұлы

Доктор (PhD), доцент

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Бұл мақала университеттің шағын жинақталған тобында жобалық оқытуды ұйымдастыру тақырыбына арналған. Бұл әдісті қолдану білім алу процесін ынталандыруға және оқу-танымдық құзыреттілікті қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, белгілі бір тапсырманы орындайтын шағын топтағы жұмыс басқалардың ұстанымдарын ескере отырып, ізгілік атмосферасын құруға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: проблема, ақпарат жинау, нәтижелерді ресімдеу, оқыту траекториясы, коммуникативтік іс-әрекеттер, құзыреттілік, интеграция, өзара іс-қимыл және ынтымақтастық.

УЧЕБНЫЕ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЕ ПРОЕКТЫ – ПУТЬ К КОММЕРЦИАЛИЗАЦИИ

Қапанова Айна Тулегеновна

Кандидат педагогических наук, профессор

Пірімжаров Махамбет Хожаниязович

Доктор (PhD), доцент

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актөбе, ул. Әйтеке би, 52;

Данная статья посвящена теме организации проектного обучения в малокомплектной группе университета. Использование данного метода позволяет стимулировать процесс приобретения знаний и формировать учебно-познавательную компетентность. Кроме того, работа в малокомплектной группе, выполняющей конкретную задачу, позволяет строить атмосферу доброжелательности учитывать позиции других.

Ключевые слова: проблема, сбор информации, оформление результатов, траектория обучения, коммуникативные действия, компетентность, интегрирование, взаимодействие и сотрудничество.

EDUCATIONAL RESEARCH PROJECTS - THE WAY TO COMMERCIALIZATION

Kapanova Aina Tulegenovna

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor

Pirimzharov Makhambet Khozhaniyazovich

Doctor (PhD), Associate Professor

Kazakh-Russian International University, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

The article is devoted to the organization of project training in a small group of the University. The use of this method allows to stimulate the process of knowledge acquisition and to form educational and cognitive competence. In addition, work in a small group that performs a specific task, allows you to build an atmosphere of goodwill, take into account the positions of others.

Key word: problem, information gathering, results design, learning trajectory, communicative actions, competence, integration, interaction and cooperation.

Постоянные изменения, происходящие в обществе в целом, и в системе образования в частности, предъявляют к учебнику, как к основному средству обучения, все новые и новые требования. Не секрет, что практически снижен интерес к учебнику, т.к. в большинстве своем учащиеся черпают информацию через гаджеты.

С одной стороны, учебник – хранитель знаний, накопленных современной наукой, средство трансляции этих знаний, с другой – комплекс познавательных материалов, заданий, упражнений, стимулирующих учащихся к дальнейшему приобретению знаний, формированию учебно-познавательной компетентности.

С учётом специфики технического вуза при обучении студентов малокомплектных групп дневного обучения, когда произошло сокращение численности группы в результате перехода части поступивших на дистанционное обучение, необходим поиск более оптимальных форм занятий, интересующих учащегося.

К числу таких форм можно отнести следующие направления: метод проектов; ТРИЗ; информационно-коммуникативные и др.

В связи с тем, что в отдельных учебных группах университета есть лица, вовлеченные в проектную работу, в результате обсуждения со студентами было принято решение о поэтапной проработке различных технологий, и в первую очередь, стоял вопрос *о проектной технологии*.

Темой учебного научно-исследовательского проекта выбрана: «Нетрадиционные конструкции зданий: КУПОЛЬНЫЕ СООРУЖЕНИЯ»

Творческий коллектив бакалавров строительного дела состоит из 3 человек.

Проектная технология по направлению «Строительство» предполагает наличие проблемы, требующей интегрированных знаний и исследовательского поиска её решения; практическую, теоретическую, познавательную значимость предполагаемых результатов; самостоятельную деятельность студентов; структурирование содержательной части проекта с указанием поэтапных результатов; сбор информации, оформление конечных результатов, презентация полученного продукта, обсуждение и выводы.

Метод проектов помогает научить студентов самостоятельно добывать информацию, ориентироваться в потоке информации, усваивать её в виде знания, рационально подходить к процессу познания, т. е. учит учиться, а главное, учит умению общаться, сотрудничать с людьми в различных видах деятельности, развитию коммуникативных универсальных действий. Коммуникативные действия обеспечивают социальную компетентность и учёт позиции других людей, партнёра по общению или деятельности, умение слушать и вступать в диалог, участвовать в коллективном обсуждении проблем, интегрироваться в группу коллег и строить продуктивное взаимодействие и сотрудничество с ними.

Проблема, требующая своего разрешения в рамках проекта: заинтересовать студентов содержанием выбранной ими специальности; определиться дальнейшей траекторией обучения каждого участника проектной группы

Цель проекта (для чего он создаётся): подготовить городскую студенческую научно-практическую конференцию и опубликовать сборник научных докладов.

Конечный результат: подготовить и опубликовать сборников докладов на студенческую научно-практическую конференцию; представление проекта к участию в конкурсах;

Пользователи: преподаватели и студенты КРМУ; а также другие заинтересованные лица.

Рамки проекта: срок выполнения 2 месяца.

Количество участников: группа из 3 человек.

Структура продукта проекта: Сборник студенческих научных докладов; демонстрационный макет купольных домов.

Работа над проектом рассматривается как составная часть учебного процесса: СРС и СРСП по соответствующим дисциплинам позволяют полнее использовать возможности студентов.

Организационные вопросы тематики проекта

Этапы работы	Содержание работы	Деятельность обучающихся	Деятельность преподавателя
Подготовительный	Определение темы и целей проекта	Выбор темы, создание команды, разделение ролей	Предложение тем проектов, обсуждение, разделение ролей
	Подготовка технического задания	Обсуждение, разработка заданий	Разработка структуры проекта, определение заданий
Планирование	Определение источников, способов сбора и анализа информации о решаемой в проекте задачи	Сбор, чтение, анализ информации, составление индивидуальных календарных планов.	Определение направления поиска, предоставление имеющейся литературы, определение способов сбора и анализа информации, корректировка календарных планов
Работа над проектом*	Реализация проекта в техническом, интеллектуальном, программном виде	Осуществление основных действий по разработке проекта	Консультирование, стимулирование деятельности участников проекта, контроль хода выполнения проекта
Представление результатов проекта	Оформление результатов согласно определенным формам отчетности.	Подготовка отчетов по полученным результатам в соответствии с формами отчетности	Консультирование, корректировка отчетности, организация экспертизы результатов проекта, оценка вклада каждого участника команды в проект и результатов проекта в целом

Примечание: * В ходе работы над проектом требуется изучение дополнительных материалов.

В настоящий момент работа над проектом продолжается.

Выводы:

1. Для выполнения проектов по техническим специальностям кафедре желательно организация специализированной лаборатории группового проектного обучения ГПО, в которых оборудованы рабочие места для студентов, а также монтажные, макетные, испытательные участки и пр. Лаборатории необходимо оснащение компьютерами, измерительным и технологическим оборудованием.

2. Обеспечение материалами, необходимыми для выполнения макетных, монтажных и др. необходимых работ.

Список использованной литературы:

1. Методология проектирования в инновационном образовании//Инновационное образование и инженерное творчество. - М., 1995.

2. Колесникова И. А. Педагогическое проектирование: Учеб. пособие для высш. учеб. заведений / И.А.Колесникова, М.П.Горчакова-Сибирская; Под ред. И.А. Колесниковой. — М: Издательский центр «Академия», 2005. — 288 с.

3. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. / Под ред. Е.С. Полат. - М., 2007. - 217 с.
4. Васильев В. Проектно-исследовательская технология: развитие мотивации /В.Васильев // Народное образование. - 2008. - №9. - С. 177-180 с.

КАРЬЕРЛЕР ЖҰМЫСЫНЫҢ ҚОРШАҒАН ОРТАҒА ӘСЕРІ ТУРАЛЫ ӘДЕБИЕТТЕРГЕ ШОЛУ

Унайбаев Абзал Аягузулы

«Тіршілік қауіпсіздігі және қоршаған ортаны қорғау»

білім беру бағдарламасының 2 курс магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Мақала өзекті тақырыпқа - қоршаған ортаны тау-кен жұмыстарынан қорғау.

Карьерлер-белгілі бір пайдалы қазбаларды ашық түрде өндіру орны ретінде құрылған жасанды геологиялық және географиялық объектілер. Карьер сонымен қатар ашық әдіспен тау-кен қазу кезінде пайда болған жер қыртысындағы ойықтардың жиынтығы деп аталады.

Жасанды түрде жасалғаннан кейін, мансап адам оларды қолдағанға дейін ғана болады. Әдетте, экологтар карьерді тек теріс құбылыс ретінде қарастырады, өйткені оны құру кезінде топырақ жамылғысы бұзылып, ағаштар кесіліп, жер асты суларының баланстық режимі бұзылады. Техниканың жарылуы мен шуылы жануарлар мен құстарды қорқытады. Мансап қоршаған ортаға көптеген жағымсыз әсер етеді.

Түйінді сөздер: ластану, шекті рұқсат етілген шығарындылар, карьер, шаң, газ.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ ПО ВОПРОСУ ВЛИЯНИЯ РАБОТЫ КАРЬЕРОВ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ

Унайбаев Абзал Аягузулы

Магистрант 2 курса образовательной программы

«Безопасность жизнедеятельности и защита окружающей среды»

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

Статья посвящена актуальной теме - защите окружающей среды от горных разработок.

Карьеры – это искусственные геологические и географические объекты, создаваемые как места добычи тех или иных полезных ископаемых открытым способом. Карьером называется также совокупность выемок в земной коре, образованных при добыче полезных ископаемых открытым способом.

Будучи созданы искусственно, карьеры существуют лишь до тех пор, пока человек их поддерживает. Как правило, экологи рассматривают карьер лишь как отрицательное явление, т.к. при его создании нарушается почвенный покров, вырубается деревья, нарушается баланс режим подземных вод. Взрывы и шум техники распугивают зверей и птиц. Карьеры оказывают на окружающую их среду множество различных негативных влияний.

Ключевые слова: загрязнение, предельно-допустимые выбросы, карьер, пыль, газ.

REVIEW OF THE LITERATURE ON THE ENVIRONMENTAL IMPACT OF MINING

Unaibaev Abzal

Master student of the 2nd year of the educational program

«Life safety and environmental protection»

Kazakh-Russian International University, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

The article is devoted to the actual topic - the protection of the environment from mining.

Quarries are artificial geological and geographical objects created as places for the extraction of certain minerals in an open way. A quarry is also called a set of excavations in the earth's crust, formed during the extraction of minerals in an open way.

Being created artificially, careers exist only as long as a person maintains them. As a rule, environmentalists consider the quarry only as a negative phenomenon, because when it is created, the soil cover is disturbed, trees are cut down, the balance regime of groundwater is disturbed. Explosions and noise of machinery scare away animals and birds. Quarries have many different negative effects on their environment.

Key words: pollution, maximum allowable emissions, quarry, dust, gas.

Верхняя часть литосферы, которая непосредственно выступает как минеральная основа биосферы, в настоящее время подвергается все более возрастающему антропогенному воздействию. В эпоху бурного экономического развития, когда в процесс производства вовлечена практически вся биосфера планеты, человек, стал “крупнейшей геологической силой”, под действием которой меняется лик Земли. Научно – технический процесс привел к качественному и количественному потреблению литосферных ресурсов.

Уже сегодня воздействие человека на литосферу приближается к пределам, переход которых может вызвать необратимые процессы почти по всей поверхностной части земной коры. В процессе преобразования литосферы человек (по данным на начало 90-х г.г.) извлек 125 млрд т угля, более 100 млрд т других полезных ископаемых. Эрозией за последние сто лет уничтожено 2 млн га, площадь оврагов превысила 25 млн га. Высота терриконов достигает 300 м, горных отвалов – 150 м. Экологическая функция литосферы выражается в том, что она является “базовой подсистемой биосферы: образно говоря, вся континентальная и почти вся морская биота опирается на земную кору. Например, техногенное разрушение минимального слоя горных пород на суше или шельфе автоматически уничтожает биоценоз.

Почти все химические элементы используются в практике. Однако на производстве готовой продукции используются только около одной седьмой добытых полезных ископаемых.

Удаление отходов и их хранение является дорогим мероприятием. Затраты на них могут составлять до 30% от стоимости годовой продукции.

Однако в отходы попадают ценные и дефицитные минералы: огнеупорные глины, фосфориты, доломиты, известняки, кварциты и т.д. в оборот вовлекается только одна пятая часть шлаков цветной металлургии.

Карьеры и их прямое негативное воздействие на окружающую среду

Карьеры – искусственные геологические и географические объекты, создаваемые как места добычи тех или иных полезных ископаемых открытым способом. Карьером называется также совокупность выемок в земной коре, образованных при добыче полезных ископаемых открытым способом. В России применительно к карьерам по добыче угля используется также термин "разрез".

Открытые горные работы известны с эпохи палеолита. Первые крупные карьеры появились в связи со строительством в Древнем Египте пирамид; позднее в античном мире в карьерах в больших масштабах добывался мрамор. Расширение области применения открытого способа разработки при помощи карьеров сдерживалось вплоть до начала XX в. отсутствием производительных машин для выемки и перемещения больших объёмов вскрышных пород. В начале 80-х г.г. XX в. в мире посредством карьеров добывалось 95% строительных горных пород, ~70% руд, 90% бурых и 20% каменных углей; масштабы добычи в карьерах достигали десятков млн т в год. Ведение открытых горных работ на больших глубинах отличается рядом особенностей. Большая специфика характерна и для карьеров, действующих на больших высотах в горах.

Карьер представляет собой систему уступов (обычно верхние – породные или вскрышные, нижние – добычные, редко породные), подвигание которых обеспечивает

выемку горной массы в контурах карьерного поля. Посредством вскрышных работ, покрывающие породы перемещаются в отвалы, иногда размещаемые в выработанном пространстве, добычные работы обеспечивают выемку и перемещение руды на промышленную площадку для первичной переработки или для отгрузки потребителю. Так формируются основные грузопотоки в карьере, во многом определяющие его облик и технологические особенности.

При глубине карьера до 100 м с крепкими вмещающими породами в себестоимости 1 м³ вскрыши до 25-30% занимают буровзрывные работы, 12-16% – экскавация, 35-40% – транспорт и 10-15% – отвалообразование с увеличением глубины карьера доля расходов на транспорт увеличивается до 60-70%

Будучи созданы искусственно, карьеры существуют лишь до тех пор, пока человек их поддерживает. Как правило, экологи рассматривают карьер лишь как отрицательное явление, т.к. при его создании нарушается почвенный покров, вырубаются деревья, нарушается баланс режим подземных вод. Взрывы и шум техники распугивают зверей и птиц. Карьеры могут оказывать на окружающую их среду множество различных негативных влияний. Рассмотрим некоторые из них.

Эрозия

Места разработки полезных ископаемых, которые добываются открытым способом очищаются от растительности, что зачастую приводит к уменьшению стойкости почвы к различным видам эрозии.

Эрозия – разрушение и снос верхних наиболее плодородных горизонтов и подстилающих пород ветром (ветровая эрозия) или потоками воды (водная эрозия). Земли, подвергшиеся разрушению в процессе эрозии, называют эродированными. Одной из основных причин эрозии является как раз разработка карьеров.

Эрозия оказывает существенное негативное влияние на состояние почвенного покрова, а во многих случаях разрушает его полностью. Падает биологическая продуктивность растений, снижаются урожаи.

Ветровая эрозия (дефляция) почв. Под ветровой эрозией понимают выдувание, перенос и отложение мельчайших почвенных частиц ветром. Интенсивность ветровой эрозии зависит от скорости ветра, устойчивости почвы, наличия растительного покрова, особенностей рельефа и от других факторов. Огромное влияние на ее развитие оказывают антропогенные факторы. Например, уничтожение растительности, в ходе расчистки мест для добывания полезных ископаемых.

Влияние на недра земли

Основное природное богатство недр – минерально-сырьевые ресурсы, т. е. совокупность полезных ископаемых, заключенных в них. Добыча (извлечение) полезных ископаемых с целью их переработки – главная цель пользования недрами.

Недра – источник не только минеральных ресурсов, но и огромных энергетических запасов. По подсчетам ученых, в среднем из недр к поверхности поступает 32,3 трлн Вт геотермальной энергии. В нашей стране сосредоточены огромные запасы полезных ископаемых, в том числе и геотермального тепла. Ее потребности в минеральных и других природных ресурсах могут быть полностью обеспечены за счет собственных национальных ресурсов.

Тем не менее непрерывный рост потребления минерального сырья повышает значение научно обоснованного, эффективного использования полезных ископаемых, требует от всех организаций и граждан бережного отношения к богатству недр. Иначе говоря, необходимы рациональное использование недр и их охрана.

Важно подчеркнуть также, что в наши дни недра должны рассматриваться не только в качестве источника полезных ископаемых или резервуара для захоронения отходов, но и как часть среды обитания человека.

Экологическое состояние недр определяется прежде всего силой и характером воздействия на них человеческой деятельности. В современный период масштабы

антропогенного воздействия на земные недра огромны. Только за один год на десятках тысяч горнодобывающих предприятий мира извлекается и перерабатывается более 150 млрд т горных пород. Только на территории Донбасса расположено более 2000 отвалов пород, вынутых из пустых шахт – терриконов, достигающих высоты 50–80 м, а в отдельных случаях и более 100 м, объемом 2–4 млн м³. В Казахстане действуют несколько тысяч карьеров для открытой разработки полезных ископаемых, из них самые глубокие – Экибастузские угольные карьеры в Павлодарской области (более 500 м).

Разработка недр оказывает вредное воздействие практически на все компоненты окружающей природной среды и ее качество в целом. Нет в мире другой отрасли хозяйства, которую можно было бы сравнить с горнодобывающей промышленностью по силе негативного воздействия на природные экосистемы, исключая разве что природные и техногенные катастрофы, подобные аварии на Чернобыльской АЭС.

Косвенное воздействие карьеров на окружающую среду

Не только сами карьеры оказывают негативное влияние на окружающую среду, но и многие другие факторы, связанные с ними. Например, тяжелая горнодобывающая техника и образующиеся в результате добычи отвалы пород. Тяжелая техника нарушает структуру почвенного слоя, что приводит к снижению устойчивости водной эрозии. Так как техника ездит к карьере по одному и тому же маршруту, на нем в скором времени образуются глубокие следы от гусениц, которые впоследствии вполне могут стать полноценными оврагами и так же повлечь за собой последующую эрозию. Так же, как правило, при добыче открытым методом в воздух поднимается огромное количество пыли, в том числе и угольной. Которая, разносясь ветром, так же может оказывать негативное воздействие, например, на растения.

Рассмотрим подробнее некоторые косвенные негативные влияния карьеров на окружающую среду.

Отвалы

Отвалы – создаваемые человеком на поверхности в ходе горных работ (у шахт и карьеров) массы пустых (вскрышных) пород или некондиционного минерального сырья, а также хвостов обогатительных фабрик, отходов или шлаков от переработки руды.

По внешней форме и в зависимости от способа укладки материала, бывают отвалы:

конические (терриконы), – наиболее часто создаются при откатывании породы опрокидывающимися вагонетками

хребтовые, – создаются при вывозе породы вагонетками подвесной канатной дороги или конвейерами

плоские, – создаются при вывозе отходов (пустой породы) в самосвалах и формировании штабеля при помощи бульдозеров такие отвалы часто создаются в ближайшем от предприятия понижении рельефа.

внутренние, – создаваемые в отработанном пространстве карьера (частичная рекультивация)

внешние, – расположенные за границами карьера

Отвалообразование – процесс размещения пустых пород на специально отведённой площади; завершающий этап вскрышных работ на карьерах. Способы и средства отвалообразования тесно связаны с системами открытой разработки месторождений. При бестранспортной системе отвалообразование осуществляется одноковшовыми экскаваторами непосредственно во внутренние отвалы. При транспортно-отвальной – также во внутренние отвалы консольными отвалообразователями и транспортно-отвальными мостами. Отвалообразование при транспортной системе разработки, как на внутренних, так и на внешних отвалах выполняется с помощью отвальных плугов, одноковшовых экскаваторов, бульдозеров, отвалообразователей.

Отвалообразование пустых пород драглайнами осуществляют при разработке горизонтальных и пологопадающих пластообразных и россыпных месторождений. Драглайн, объединяя в себе функции выемочной и отвалообразующей машины, перемещает горные

породы и укладывает их во внутренний отвал полосой, равной ширине заходки. При большой мощности вскрыши и достаточной устойчивости пород в отвале применяют отвалообразование с переэкскавацией драглайном части перемещённых первоначально в отвал пород во 2-й ярус.

Отвалообразование с помощью консольного отвалообразователя в выработанное пространство производится полосами шириной, равной ширине заходки экскаватора. Выполняется в процессе циклического перемещения отвалообразователя по фронту вслед за экскаватором и отсыпки отвала внутри заходки по радиусу. Отвалообразование мягких и крепких горных пород на внешних отвалах этими же машинами производится 2 ярусами (сначала в нижнем, затем в верхнем) при перемещении вдоль отвального конвейера.

Отвалообразование с помощью транспортно-отвального моста осуществляется в выработанное пространство при разработке горизонтальных пластообразных залежей. Порода в отвал укладывают параллельными фронту работ полосами шириной, равной шагу передвижки транспортно-отвального моста вкост простирания фронта работ. При неустойчивых горных породах предусматривается отвалообразование с предотвалом, а при большой длине моста – с предотвалом, уплотнённым специальным устройством для расположения на нём отвальной опоры моста. Для уменьшения площади отчуждаемых земель и минимизации геологического ущерба отвалообразование ведётся до максимально возможных высот отвалов. Технология отвалообразования обычно предусматривает возможность и эффективность последующей рекультивации поверхности, нарушенной горными работами.

Негативное влияние отвалов на окружающую среду

Отвалы могут являться источниками выбросов различных веществ. Основным компонентом выбросов является водяной пар. Вместе с парогазовыми выбросами в атмосферу со стороны терриконов могут попадать летучие соединения токсичных элементов – ртути, мышьяка, кадмия и др. Выбросы со стороны терриконов могут распространяться на сотни метров, захватывая большие площади, включая селитебные территории. Компоненты выбросов, осаждаясь на земную поверхность, загрязняют почвогрунты. При этом формируются ореолы рассеивания. Наиболее загрязненными являются заболоченные участки долин рек и днищ балок.

Сами терриконы и ореолы рассеивания загрязняющих веществ в почвах служат источниками загрязнения водной среды сульфатами и токсичными компонентами. При этом загрязняется поверхностный сток, выщелачивающий растворимые сульфаты с поверхности терриконов и почв, и подземные воды в процессе инфильтрации загрязнённых атмосферных осадков.

Негативные геологические процессы, связанные с терриконами, проявлены в разных аспектах. Водная эрозия их бортов приводит к расширению площади отвалов. Породная масса оказывает дополнительное давление на грунты основания, что может повлиять на изменение их фильтрационных свойств и оказывать локальное воздействие на уровневый режим первого от поверхности водоносного горизонта. Однако самое существенное негативное воздействие терриконы оказывают благодаря формированию зон замещения в грунтах зоны аэрации и в водовмещающих породах. Они проявлены развитием вторичной минерализации. В природных условиях эта минерализация представлена в виде обилия прожилково-вкрапленных карбонатов, развивающихся в зоне аэрации и в водовмещающих породах. В пределах зон разломов увеличивается не только количество гипса, но и размеры выделений, достигающие 15-20 см в диаметре. Проявляется вертикальная зональность, когда в верхней части зоны аэрации выделяются конкреции и прожилки землистых агрегатов содовых минералов, ниже по разрезу появляется гипс, который далее становится основным техногенным минералом. Эта зональность обусловлена различной растворимостью содовых минералов и гипса в воде. Зоны замещения сопровождаются перераспределением большей части макро- и микрокомпонентов как в грунтах зоны аэрации, так и в водовмещающих

породах и в подземных водах. В качестве проводников данных процессов служат разломы или геодинамические активные зоны.

Известные методы нейтрализации вредного воздействия карьеров и отвалов на окружающую среду

Рекультивация карьеров проводится в основном затапливанием. Для этого сначала выравнивается дно карьера, затем проводится сглаживание склонов, чтобы в последствии данный карьер можно было использовать как место отдыха, а так же как среду обитания для живых организмов. И, наконец, карьер затапливается. Либо путем соединения каналом с уже существующим природным озером, либо, при наличии такой возможности, путем соединения с подземным водоемом. В результате чего получается замечательное место отдыха и обитания животных, водоплавающих птиц и рыб.

Так же есть способ, который нейтрализует одновременно негативные последствия, как карьеров, так и отвалов. Представлен он тем, что карьер засыпается отвалом пустой породы, тем самым частично нейтрализуется антропогенное воздействие.

Наиболее трудно озеленять терриконы и золоотвалы. Устройство защитных посадок на терриконах возможно только на старых отвалах, на которых поверхностный слой породы со временем подвергался выветриванию и эрозии, а образовавшаяся мелкая зола постепенно превращалась в почву слоем от 5 до 20 см.

Первый этап освоения поверхности терриконов – создание зернотравянистого покрова, способного оказывать влияние на почвообразовательный процесс, предотвращать пыление и вымывание мелких частиц. Посев корневищных и дерновищных многолетних злаков (пырей бескорневищный, мятлик живородящий, ковыль, степная овсяница и др.) должен производиться при предварительной планировке склонов с добавлением питательной почвы, с обязательным прикатыванием и последующим поливом для обеспечения нормального роста злаков с первых дней.

Выводы. Вредное влияние горных разработок открытого типа на окружающую среду очень значительное, тысячи котлованов и отвалов по поверхности земли, оказывают своё негативное влияние на флору, фауну и в целом на природу. Многие тысячи гектаров плодородных и пастбищных земель отняты у сельского хозяйства и животного мира. Поэтому проблема рекультивации земель после отработок, должна стоять на первом месте при выдаче лицензий недропользователям.

Список использованной литературы:

1. Методика расчёта выбросов загрязняющих веществ в атмосферу от предприятий по производству строительных материалов. Приложение 11 приказа № 100-п от 18 апреля 2008.
2. Методика расчета нормативов выбросов от неорганизованных источников. Приложение 13 приказа № 100-п от 18 апреля 2008 года. Правила технической эксплуатации стационарных, контейнерных и передвижных автозаправочных станций . Госгортехнадзор РК, 2000 г.
3. Требования промышленной безопасности при разработке месторождений полезных ископаемых открытым способом. МЧС РК, 2007 г.
4. Правила обеспечения промышленной безопасности для опасных производственных объектов, ведущих взрывные работы. Утверждены приказом Министра по инвестициям и развитию Республики Казахстан от 30 декабря 2014 года № 343.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ / ЭКОНОМИКА ҒЫЛЫМДАРЫ

**БАНКТІК НЕСИЕЛЕРДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МӘНІ, ТҮРЛЕРІ МЕН НЕСИЕЛЕУ
ҚАҒИДАТТАРЫ**

Алдабергенова Гүлжанат Есентугеловна

Дилмагамбетов Алишер Серикұлы

Пангереева Светлана

«Қаржы» білім беру бағдарламасының магистранттары

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Мақалада банктік несиелердің экономикалық мәні, сипатты белгілері бойынша жіктелуі мен несиелеу қағидаттары қарастырылған. Сонымен қатар банктік несиелердің қамтамасыз етілуі де толық қамтылған. Несиелеу объектілері мен субъектілері жүйелі топтастырылған.

Түйінді сөздер: коммерциялық банк, несие, несиелеу.

**ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ БАНКОВСКИХ КРЕДИТОВ, ВИДЫ И
ПРИНЦИПЫ КРЕДИТОВАНИЯ**

Алдабергенова Гүлжанат Есентугеловна

Дилмагамбетов Алишер Серикұлы

Пангереева Светлана

Магистранты образовательной программы «Финансы»

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

В статье рассматривается экономический смысл банковских кредитов, их особенности и принципы кредитования. Также полностью раскрыто обеспечение банковских кредитов. Объекты и субъекты кредитования систематично сгруппированы.

Ключевые слова: коммерческий банк, кредит, кредитование

**ECONOMIC SIGNIFICANCE OF BANK CREDITS, TYPES AND PRINCIPLES OF
CREDITING**

Aldabergenova Gulzhanat Yessentugelovna

Dilmagambetov Alisher Serikuly

Pangereeva Svetlana

Master students of the educational program «Finance»

Kazakh-Russian International University, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

The article discusses the characteristic features of an effective organizational and economic mechanism for business development in Kazakhstan. The factors of interaction between the development of domestic business and the general state of the economy as a whole are determined.

Key words: commercial bank, credit, lending

Несие берушілер мен қарыз алушылар арасындағы байланыстар қалай өзгергенімен де, несиенің түрі сол күйінде сақталады.

Отандық коммерциялық банктер өздерінің клиенттеріне әр түрлі несиелер береді. Оларды мынадай белгілеріне байланысты жіктеледі [1,2]:

I. Қарыз алушылар категорияларына қарай:

1.1 Қаржылық институттарға берілетін несиелер:

- мақсатты қорларға;
- банктерге;
- қаржы-несиелік мекемелеріне.

1.2 Қаржылық емес агенттерге берілетін несиелер:

- өнеркәсіп салаларына;
- ауыл шаруашылығына;
- саудаға;
- дайындау ұйымдарына;
- жабдықтау-сату ұйымдарына;
- кооперативтерге;
- жеке кәсіпкерлерге.

1.3 Тұтыну мақсатына берілетін несиелер.

II. Мерзіміне қарай:

- қысқа мерзімді (1 жылға дейін);
- орта мерзімді (1 жылдан 3 –5 жылға дейін);
- ұзақ мерзімді (5 жылдан жоғары).

III. Тағайындалуы және пайдалану сипатына қарай:

- негізгі қорларға жұмсалатын;
- айналым қаражатына жұмсалатын.

IV. Қамтамасыз ету дәрежесіне қарай:

1. Қамтамасыз етілген:

- кепіл-хатпен,
- кепілдемемен;
- кепілдікпен

2. Сақтандырылған.

3. Қамтамасыз етілмеген:

- сенім (бланктік)несиесі.

V. Қайтарылу дәрежесіне қарай:

1) Стандартты несие - қайтарылу уақыты жетпеген, бірақ қайтуында ешқандай күмән жоқ несиелер;

2) Күмәнді несиелер - қайтарылу уақыты кешіктірілген, мерзімі ұзартылған және банк үшін тәуекел туғызатын несиелер. Соңғы қабылданған активтердің жіктеу ережесіне сәйкес, күмәнді несиелер ішінара бөлінеді: 1- санатты күмәнді, 2-санатты күмәнді, 3-санатты күмәнді, 4-санатты күмәнді, 5- санатты күмәнді.

3) Үмітсіз несиелер - қайтару уақыты кешіктірілген, мерзімі өткен ссудалар шотына жазылған несиелер.

VI. Валютамен берілуіне қарай:

- ұлттық валютамен;
- шетел валютасында.

VII. Берілу шартына қарай:

- Тұтыну несиесі - бұл жеке тұлғаларға тұтыну тауарларын сатып алу үшін және тұрмыстық қызметтерді өтеуге берілетін несие.

- Ипотекалық несие – бұл қозғалмайтын мүліктерді (тұрғын үйді, өндіріс ғимараттарын, жерді және т.с.с.) кепілге ала отырып, ұзақ мерзімге берілетін несиені білдіреді.

- Овердрафт несиесі – клиент тің шотынан қаражатты шегеру арқылы ондағы дебеттік қалдық бойынша берілетін қысқа мерзімді несиенің формасы.

- Овернайт несиесі – өтімділікті қолдау мақсатында бір түнге берілетін банкаралық несиенің түрі.

- Онкольдық несие – кредитордың алғашқы талабы бойынша өтелетін қысқа мерзімді несие.

- Банкаралық несие – банктердің бір-біріне беретін несиесі.

- Ломбардтық несиесі – тез іске асатын бағалы заттарды немесе бағалы қағаздарды кепілге алып, берілетін несие.

- Лизингтік несие - құрал-жабдықтарды жалға алумен байланысты берілетін несие.

- Рамбурстық несие – шикізаттарды ішке алып кіру және жартылай фабрикат және дайын өнімдерді сыртқа шығару тәжірибесінде пайдаланылатын несие.

- Сенім несиесі – банктің сеніміне кірген, төлем қабілеті жоғары клиент терге берілетін несие.

- Маусымдық несие – жабдықтаушының қаржыландыру уақыты мен түсімді алу мерзімі арасындағы уақыт бойынша алшақтықты жабуға арналған несие.

- Консорциалдық несие – ірі жобаларды несиелеу мақсатында банктердің өзара қосылып беретін несиелері.

Несие құрылымы несие беруші мен қарыз алушыдан, сондай-ақ қарыз капиталынан тұрады. Мұндағы несие беруші мен қарыз алушыларды несиелік мәмілеге қатысушы тараптар немесе оларды несиелік қатынас субъектілері деп атауға болады. Осы тараптардың біреуі болмаса несиелік мәміле жасалмайды. Несие берушілерге мемлекет, банктер (орталық және коммерциялық), банк типтес мекемелер мен қаржылық ұйымдар, сондай-ақ халықаралық қаржы ұйымдары да жатады. Кейбір жағдайларда, несиенің коммерциялық формада берілуіне байланысты несие берушіге өнім өндіруші кәсіпкерлер де жатуы мүмкін. Ал, қарыз алушыларға қаражатқа деген уақытша қажеттілігі бар кез келген заңды және жеке тұлғалар жатады.

Несиелеу объектісі - бұл несиенің пайдалану заты, яғни несиенің іске асырылу аясы деп түсінуге болады.

Несиелеу объектісі материалды құндылықтар, өндіріс және айналыс шығындары түрінде, сол сияқты, егер несие материалдық жағынан қамтамасыз

етілмеген жағдайда, банк алдындағы шаруашылық ұйымның міндеттемесі ретінде де болады. Материалды қамтамасыз етілген несиелеу объектісіне өндірістік шикізат қорларын, негізгі және көмекші материалдарды, жанар-май, ыдыстар, сатып алынатын жартылай өнімдер, азықтар және басқа да материалды құндылықтардың маусымдық жинағы және өнеркәсіптегі дайын өнімдердің және сауда ұйымдарындағы тауарлардың маусымды қорлары жатады. Мұндай қорларды жасау, ең бастысы, өндіріспен және өнімдерді сату процесімен тығыз байланысты [3,4].

Несиелеу объектісіне, экспортты және импортты тауарлар мен қызметтермен жабдықтау, экономикалық қызметке байланысты шығындар, кәсіпкерлік қызметпен айналысатын заңды және жеке тұлғалардың сатып алынатын шикізаттары, материалдары, құралдары және басқа да мүліктері, ломбардтық операциялар, шаруашылық субъектілердің кірістері мен шығыстары арасындағы алшақтық жатады.

Ұзақ мерзімді несиелеу объектілеріне жататындар мынадай түрлерге бөлінеді:

- өндіріс объектілерінің құрылысы;
- өндіріс объектілерін қайта құру, техникалық жағынан қайта қаруландыру, кеңейту;

- техникалар, құрал-жабдықтар және көлік құралдарын сатып алу;

- жаңа өнім шығаруды ұйымдастыру;

- өндірістік емес маңызы бар объектілерді салу.

Несиелеу қағидаттары (принциптері) несиенің мәнін және қызметтерін, сондай-ақ несиелік қатынастарды ұйымдастыру облысындағы объективті экономикалық заңдардың талаптарын бейнелейді.

Несиелеу қағидаттары негізінде несиелік процесс, яғни банктік несиелердің берілуі, пайдаланылуы және қайтарылуы жүзеге асырылады. Несиелеу қағидаттарына байланысты

банктік несиелердің берілуінің басты шарттары: несиенің мақсаты және мерзімі, олардың қаражаттар айналымы шеңберінде қатынасу нәтижелілігі және т.б. анықталады.

Қазіргі несиелік қатынастарды ұйымдастыру қағидаттары екі топқа бөлінеді [5,6]:

I топқа – жалпы экономикалық тәртіптегі қағидаттар:

- несиенің мақсаттылығы;
- несиенің дифференциалдығы.

II топқа – несиенің мәнін бейнелейтін қағидаттар:

- несиенің мерзімділігі;
- несиенің қайтарымдылығы;
- несиенің төлемділігі;
- несиенің қамтамасыз етілуі.

Қазіргі несиенің дифференциалдық қағидаттарының мазмұны өзгерген десе болады. Біріншіден, ол мерзімділік қағидаттарымен байланысады, яғни несие уақытында қайтара алатын шаруашылық органдарына беріледі. Сондықтан да несиелеудің дифференциациялануы тек несиелік қабілетті сипаттайтын көрсеткіштер негізінде ғана жүзеге асырылады. Екіншіден, бұл қағидат несиелік келісім жасалғанға дейін және банктер несиелік ресурстарға деген сұранысын оқып-үйрену барысында потенциалды қарыз алушылардың несиелік қабілетін және сұралып отырған ссуданың қамтамасыз етілу сипатын және олардың банк үшін пайдалылығын, сондай-ақ қаражаттардың жұмсалыу ұзақтығын жетекшілікке ала отырып, бастапқы несиені орналастырғанға дейін іске қосылады. Үшіншіден, несиелік қабілеттілігіне байланысты несиелеудің дифференциациялануы, оның өткен жүйедегі нұсқасымен салыстырғанда қаталдау болып табылады [7,8].

Мерзімділік – белгілі экономикалық категория ретіндегі мәніне негізделген несиенің ерекше бір белгісі. Ол, яғни несие берушінің қарыз алушыға берілген қаражаты белгілі бір уақыт ішінде келісілген тәртіпке сай қайтарылуға тиістілігімен қорытындыланады. Осыдан келіп, несиенің қайтарымдылық қағидаты туындайды.

Несиенің қайтарылымдылығы оның экономикалық категория ретінде басқа да тауарлы-ақшалай қатынастардың экономикалық категорияларынан ажыратылатын ерекшелігімен сипатталады. Қайтарылмайтын несие болмайды. Сондықтан да, қайтарымдылық - несиенің ажырамас бөлігі болып табылады.

Шаруашылықтың нарықтық қатынастарға өтуіне байланысты несиелеудің бұл қағидатына ерекше мән берілген. Біріншіден, оның сақталуына байланысты ұдайы өндірісте ақшалай қаражаттармен бірқалыпты қамтамасыз етілуі тәуелді. Екіншіден, бұл қағидатты сақтау коммерциялық банктердің өтімділігін қамтамасыз ету үшін қажет. Олардың жұмысын ұйымдастыру қағидаттары тартылатын несиелік ресурстардың қайтарымсыз жұмсалымдарға салынуына жол бермейді. Үшіншіден, әр жекелеген қарыз алушы үшін бұл принциптің сақталуы банктен жаңа несие алуға мүмкіндік береді.

Несиенің төлемділігі – бұл несие беруші қарыз алушыға берілетін қаражатты қайтару барысында бастапқы сомадан өсіп қайтарылатындығын білдіреді. Іс жүзінде ақылылық несиені пайдаланғаны үшін төленетін сыйақы (пайыз) түрінде беріледі.

Несиеге қойылатын сыйақы мөлшерлемесін несиенің бағасы деп те атайды. Еркін реттелетін нарық жүйесі тұсында несие үшін сыйақы мөлшерлемесі несиеге деген сұраныс пен ұсыныс негізінде қалыптасады.

Қазіргі банктердің несие үшін сыйақы мөлшерлемесін белгілеуде ескеретін басты факторларына мыналар жатады:

- орталық банктің коммерциялық банктерге беретін ссудалары (мүдделендіру) бойынша белгіленетін сыйақысының базалық мөлшерлемесі
- банкаралық несие бойынша орташа сыйақы мөлшерлемесі
- өз клиенттеріне депозиттік шоттар бойынша төлейтін орташа сыйақы мөлшері
- банктің несиелік ресурстарының құрылымы тартылған (қаражаттар үлесі қаншалықты жоғары болса, несие бағасы соғұрлым қымбат болуға тиіс)
- несиеге деген сұраныс (сұраныс аз болса, несие бағасы да арзан болады)

- несиенің сұралатын мерзімі мен түрі, нақтырақ айтсақ, банк үшін оның қамтамасыз етілуіне байланысты тәуекел дәрежесі

- еліміздегі ақша айналысының тұрақтылығы (инфляция қарқыны қаншалықты жоғары болса, соған сәйкес несие үшін төленетін сыйақыда жоғары болуға тиіс, себебі, инфляция жағдайындағы ақшаның құнсыздануынан банктің ресурсын жоғалту тәуекелі артады).

Сонымен қатар, пайыз мөлшерлемесіне объективтік және экономикалық, сол сияқты субъективтік факторлар да әсер етеді. Шын мәнісінде, заңды және жеке тұлғалардан тартатын несиелік ресурстар қаншалықты қымбатқа түссе, соғұрлым несиенің бағасы жоғары келеді [9,10].

Банктік тәжірибеде ссуда бойынша жай және күрделі сыйақы есептеу формулалары қолданылады.

Несиеудің келесі бір қағидаты - берілетін ссудалардың материалдық жағынан қамтамасыз етілуі. Бұл қағидаттың пайда болуы негізінен несиенің экономикалық категория ретінде шығуымен бірге келеді. Бірақ та, уақыт өте келе, бұл қағидаттың мазмұны толығымен өзгерген.

Ал, бүгінгі несиенің қамтамасыз етілуі ретінде кепіл, кепіл-хат, кепілдеме, сақтандыру міндеттемелері қолданылуда.

Енді осы несиенің қамтамасыз етілу тәсілдеріне тоқталайық.

Кепілге берілетін ссуда – бұл қарыз алушының активтерімен қамтамасыз етілген несие. Кепілге берілетін активтер қарыз алушының иелігінде қалып, оның пайдалануында болады.

Экономикасы жақсы дамыған елдердегі қарыз алушының жағдайы жақсы болып келген жағдайларда несие қамтамасыз етілмеуі де мүмкін.

Несие берушінің кейбір активтерді анықтаудағы нақты мәселелері кездеседі. Сондықтан кепілге берілетін кейбір активтердің төмендегідей сипатта болуын білу шарт:

Біріншіден, кепілге несие берілуі туралы шешім қабылдағанға дейін жеңіл бағаланатын болуға тиіс.

Екіншіден, кепілге алынатын мүліктің нарықтағы қозғалыс мүмкіндігін үнемі тексеріп отыру қажет.

Үшіншіден, кепілдің өтімділік дәрежесін есепке алу өте маңызды, басқаша айтсақ, кепілге алынатын зат көп уақыт өтпей нақты ақшаға айналуға тиісті.

Төртіншіден, кепіл туралы келісім жасасқанда, кепілдің амортизациясын немесе моральдық тозу жақтарын ескеру қажет. Өйткені, кейбір активтер басқаларына қарағанда өзінің бастапқы құнын тез жоғалтады.

Кепіл-хат - қарыз алушы төлеуден бас тартқан жағдайда, үшінші бір жақтың қарызды өтеймін деген жазбаша міндеттемесін береді. Бұл жағдайда кепіл-хаттың заңдылығы туралы несие берушіге қарыз алушыдан төлеуді кепілдеуге, кепіл берушінің құқығы туралы сұрақтың маңыздылығын ескеру қажет. Кепіл-хаттың ссуданың қамтамасыз ету құралы ретінде пайдалану, кепіл-хатты берушінің тұрақтылығын алдын ала бағалап білуді талап етеді [11,12].

Кепіл-хат – күрделі экономикалық құрал ретінде мынадай түрлерге бөлінеді.

Біріншіден, ол қамтамасыз етілген немесе қамтамасыз етілмеген болып келеді.

Екіншіден, ол шектеулі немесе шектеусіз болады. Шектеусіз кепіл-хат бойынша, оны беруші бір қарыз алушының барлық қарызын несие берушіге төлей алмайтындығы жағдайында төлеуге кепіл береді. Мұндағы кепіл-хат қамтамасыз етілмеген болып келеді. Шектеулі кепілдеме - бұл нақты бір қарыз алушының ссудаға байланысты болатын қарызын төлеуге кепілдік береді. Кепіл-хаттың бұл түрлері біздің елімізде дами алған жоқ.

Үшіншіден, жеке немесе корпоративтік кепіл-хаттар. Жеке кепіл-хат жеке тұлғаларды, серіктестіктерді несиелеу барысында қолданылады. Корпорациялардың кепіл-хаттары басқа бір корпорациялардың алған ссудаларын қамтамасыз етуде жиі пайдаланылады. Бұл аталған кепіл-хаттар дамыған елдер тәжірибесінде кең

қолданылғанымен де, біздегі корпорациялардың беретін кепіл-хаттарына банктер әлі де болса, олардың түбінде өтей алатындығына сенімсіздік танытуда. Несиелерді қамтамасыз етудің келесі бір жолы – несиелерді сақтандыру. Бұл енді біздің тәжірибемізде кезінде қолданылғанымен де, оның айналасында көптеген мәселелер орын алуда [13,14].

Жоғарыда аталған қатынастарға сай экономиканың тиімді дамуын қамтамасыз ететін несиелер түрлері, несиелеу қағидаттары, несиелеу әдістері мен тәсілдері және несиелік тәуекелді басқарудан тұратын экономикалық механизмнің құрамдас бөлігі болып табылатын банктің несиелеу қызметін құрады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мақыш С.Б. Банк ісі: Оқулық. - Алматы: Жетіжарғы, 2009. - 552 б.
2. Мақыш С.Б. Ақша, несиелер, банктер теориясы : Оқулық / С. Б. Мақыш. – Алматы: Жеті Жарғы, 2011. - 368 б.
3. Сейітқасымов Ғ. С. «Ақша, Несиелер, Банк», Алматы «Экономика», 2011. 466 б.
4. Костяшкіна О.Г. Кредитная политика коммерческого банка. Учебное пособие, Красноярск 2010 г. – 130 с.
5. Панова Г.С. Кредитная политика коммерческого банка. – М.: ИКЦ «ДИС», 2008. – 464 с.
6. Банковское дело: учебник / под ред. Г.С. Сейткасымова // Алматы “Қаржы-Қаражат” 2008.
7. Банковское дело: учебник / под ред. О.И. Лаврушина // Москва “Финансы и статистика” 2014.
8. Банковское дело: учебник / под ред. Г.Г.Коробовой. М.:Юристъ, 2012.
9. Балакіна Р.Т. Несиелер саясаты коммерческого банка: Учебно-практическое пособие, Омск. 2009 г. – 92 с.
10. Банковское дело: учебник / под ред. А.М. Тавасиева М.:ЮНИТИ, 2012.
11. Банковское дело: стратегическое руководство / Под ред. В. Платонова, МХиггниса. - М.: “Консалтбанкир”, 2008.
12. Моисеев С.Р. Денежно-кредитная политика: теория и практика: учебная пособие / М.: Экономистъ, 2015.
13. Масленченков Ю.С. Финансовый менеджмент банка: учебное пособие/ М.: ЮНИТИ, 2013.
14. Пещанская И.В. Организация деятельности коммерческого банка / М.: ИНФРА-М, 2011

ҚАЗАҚСТАННЫҢ САЛЫҚ САЛУ СФЕРАСЫН БАСҚАРУДЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ НЕГІЗДЕРІ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ-ФУНКЦИОНАЛДЫҚ МІНДЕТТЕРІ

Давлеткалиева Кунслу Булатовна

Қаржы магистрі, аға оқытушы

Карабалина Жанар Жумабергеневна

Экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы

Байсеркешова Гульжайна

Бахитжанова Динара

«Қаржы» білім беру бағдарламасының студенттері

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының салық салу саласы , атап айтқанда салықтар мен бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдердің толық түсуі жөніндегі, міндетті, зейнетақы жарналарын аударудың толықтығы мен уақтылылығын қамтамасыз ету жөніндегі, сондай-ақ салық төлеушілердің салық міндеттемелерін орындауына салықтық бақылауды жүзеге асыру жөніндегі міндеттер жүктелетін мемлекеттік салық органдарын басқаратын және бақылайтын адамдар қаралады.

Түйінді сөздер: салық, басқару, міндеттер, мемлекет.

СТРУКТУРНЫЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ , ПРАВОВЫЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОБЯЗАННОСТИ СФЕРЫ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ КАЗАХСТАНА

Давлеткалиева Кунслу Булатовна

Магистр финансов, старший преподаватель

Карабалина Жанар Жумабергеневна

Магистр экономических наук, старший преподаватель

Байсеркешова Гульжайна

Бахитжанова Динара

Студенты образовательной программы «Финансы»

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

В данной статье рассматривается сфера налогообложения Республики Казахстан , а именно возглавляющие и контролирующие государственные налоговые органы, на которых возлагаются обязанности по полному поступлению налогов и других обязательных платежей в бюджет, по обеспечению полноты и своевременности перечисления обязательных, пенсионных взносов, а также по осуществлению налогового контроля за исполнением налогоплательщиками налоговых обязательств.

Ключевые слова: налог, налогообложение, функциональные обязанности, государство.

STRUCTURAL BASIS AND LEGAL AND FUNCTIONAL RESPONSIBILITIES OF TAX MANAGEMENT IN KAZAKHSTAN

Davletkalieva Kunslu Bulatovna

Senior Lecturer, Master of Finance

Karabalina Zhanar Janabergenovna

senior lecturer, master of economic Sciences

Gulzhaina Baiserkeshova

Dinara Bakhitzhanova

Students of the educational program «Finance»

Kazakh-Russian International University, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

This article examines the sphere of taxation of the Republic of Kazakhstan, namely, the heads and controlling state tax authorities, which are charged with the full receipt of taxes and other mandatory payments to the budget, to ensure the completeness and timeliness of the transfer of mandatory pension contributions, as well as the implementation of tax control over the fulfillment of tax obligations by taxpayers.

Key words: tax, taxation, functional responsibilities, the state.

Бүгінгі күні еліміздің салық салу сферасын мемлекеттік салық органдары басқарып, бақылайды. Салық қызметі органдарына салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдердің толық түсуі жөніндегі, міндетті, зейнетақы жарналарының толық және дер кезінде аударылуын қамтамасыз ету жөніндегі, сондай-ақ салық төлеушілердің салық міндеттемелерін орындауына салық бақылауын жүзеге асыру жөніндегі міндеттер жүктеледі.

Салық органдарына облыстар бойынша салық комитеттері, Астана және Алматы қалалары бойынша салық комитеттері, ауданаралық салық комитеттері, қалалар бойынша салық комитеттері, қаладағы аудандар бойынша салық комитеттері жатады.

Салық органдары жоғары дәрежелі салық қызметі органы төменнен жоғары қарай тікелей бағынады. Салық органдарының жұмысына жалпы басшылықты Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі жүзеге асырады.

Қала бойынша салық комитетінің құрылымы келесі түрлерде көрсетіледі:

1. Басшылық.
2. Ұйымдастыру-бақылау және кадрлармен жұмыс жүргізу бөлімі.
3. Құқықтық қамтамасыз ету бөлімі.
4. Ірі салық төлеушілермен жұмыс жүргізу бөлімі.
5. Орта және шағын кәсіпкерлікпен айналысатын салық төлеушілермен жұмыс жүргізу бөлімі.
6. Ірі салық төлеушілерді тексеру бөлімі.
7. Шағын және орта кәсіпкерлікті тексеру бөлімі.
8. Мобильдік топтардың салықтық бақылау жұмысын ұйымдастыру бөлімі.
9. Талдау, есеп және ақпараттық технология бөлімі.
10. Өндіріп алу бөлімі.
11. Өндірістік емес төлемдерге әкімшілік ету бөлімі.
12. Ақциздік салыққа әкімшілік ету бөлімі.
13. Жеке тұлғалар тарапынан төленетін салыққа әкімшілік ету бөлімі.
14. Салық төлеушілерді тіркеу бөлімі.
15. Әкімшілік-шаруашылықпен қамтамасыз ету бөлімі.

Салық комитетінің құрылымы салық төлеушілердің санына байланысты, сондықтан жекелеген әкімшілік-аумақтық бірліктерде бөлімдер саны, бөлімдердің атауы мен қызметінің бағыты келтірілген құрылымнан өзгеше болуы мүмкін, бөлімдер аз болуы мүмкін, бірақ мынадай бөлімдер міндетті түрде болуы тиіс:

1. Салық төлеушілермен жұмыс жүргізу бөлімі.
2. Тексеру бөлімі.
3. Өндіріп алу бөлімі.
4. Талдау, есеп және ақпараттық технология бөлімі.

Салық комитетінің келтірілген құрылымындағы бөлімдер жұмысының негізгі мазмұнын қарастырайық.

Ұйымдастыру-бақылау және кадрлармен жұмыс бөлімі салық комитетінің жұмысына жалпы бақылауды жүзеге асырады, салық комитетінің құрылымдық бөлімшелерінің қызметін талдайды, салық комитетінің жұмысын жетілдіру мақсатындағы ұсыныстарды зерттеу жұмыстарын ұйымдастырады, салық комитетінің қызметкерлері жіберген салық салу талаптарын бұзушылық фактілері бойынша белгіленген тәртіпке қызметтік тексеру жүргізеді және салық комитетінің жұмыскерлерінің жеке іс-қағаздарын жүргізеді және толықтырады, салық органдарында жұмыс істеуге үміткер кандидаттардың арнайы тексеруге қажетті құжаттарының дайындығына жауап береді, сондай-ақ салық комитетінің кадрлары мен басқа да жұмыстар жүргізеді.

Құқықтық қамтамасыз ету бөлімі – құқықтық мәселелер қаралғанда белгіленген тәртіп бойынша сотта, құқық қорғау органдарында және басқа органдарда комитеттің мүддесін білдіреді.

Бұйрық, нұсқаулық, қаулы, өкім және басқа құқықтық сипаттағы құжаттар жобасының белгіленген талаптарға сәйкестігін тексереді, талап қою жұмысын ұйымдастырады және жүргізеді. Сонымен қатар, комитетте құқықтық оқуларды ұйымдастыру бойынша іс-шараларды белгілейді және оның жүзеге асуына қатысады, құқықтық қызмет туралы ақпаратты талдайды, оперативті кеңес отырысында қарастырылуға тиісті мәселелерді енгізеді, айқындалған кемшіліктерді жою үшін шаралар қабылдайды және құқықтық қызметті жетілдіреді.

Салық төлеушілермен жұмыс жүргізу бөлімі – салық төлеушілердің декларациясын (мағлұмдамасын), есеп айырысуын, есебін, тіркеу бөлімінен түсетін ақпаратты қабылдауды жүзеге асырады.

Сонымен қатар, салық есептілігінің негізінде салық төлеушілердің жеке шоттарындағы салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдердің сомасын есептейді; әрбір салық төлеушіге қатысты құқықтық іс жүргізеді; салық төлеушімен хат жазысуды жүргізеді; ұсынылған салық есептілігі бойынша камералдық және тақырыптық тексеру жүргізеді; салық төлеушілердің табысын айқындау мақсатында хронометраж жүргізеді; салық төлеушілерге әкімшілік шараларын қолдану үшін материалдар дайындайды; 2-Н нысандағы есепті жасайды; салық төлеушілер арасында мониторинг пен рейтингтік баға беруді және басқа жұмыстарды жүргізеді [1].

Тексеру бөлімі – салық заңдарының сақталуы мен орындалуына бақылау жүргізеді. Салықтарды төлеу мен есептеуге байланысты мәселелерді тікелей ұйымдар мен кәсіпорындарда зерттеп, жарлық бойынша тексереді.

Құжаттардың жиынтық тексеруін, тақырыптық тексеруді, қарама-қарсы тексеруді жүргізеді, тексеру қорытындысын құқық қорғау органдарына жібереді, уақытылы ақпарат, бақылау тапсырмаларын жасайды және жинақтайды, 2-Н нысандағы есепті дайындайды, тексеру актісі бойынша белгіленген берешек сомасы туралы материалдарды 10 жұмыс күні өткеннен кейін өндіріп алу бөліміне тапсырады.

Бөлім қызметіне комитеттің негізгі сұрақтар жоспарындағы іс-шараларының орындалуын, жарлық бойынша тексеру, аумақтық салық комитетінің сұрау салуы бойынша тексеру жүргізу, салықтардан жалтаруды әшкерелеу және тыю, декларацияны ұсынудан бас тартатын салық төлеушілерді тексеру барысында әшкерелеу жұмысын жүргізу және оларға сәйкес шаралар қолдану жатады.

Мобильдік топтардың салықтық бақылау жұмысын ұйымдастыру бөлімі (МТСБ) – жер салығы мен мүлік салығын толық және уақтылы төлеу мәселелері бойынша тексеру жүргізеді, салық комитетіне жеткізілген бағдарламалық деректердің орындалуы бойынша жұмыстар жүргізеді, салық заңдарын бұзу фактілерін айқындаған кезде әкімшілік тәртіпті бұзғандық туралы хаттама толтырады, салықтардың қосымша есептелген сомасының уақтылы түсуіне және дұрыс есептелуіне бақылау жасау жұмысын ұйымдастырады, әкімшілік төлемақы мен салықтар сомасын өндіріп алуға бақылау жасауды жүзеге асырады.

Талдау, есеп және ақпараттық технология бөлімі – салық заңдарын сақтауға бақылау жасайды, белгілінген тәртіпте іс жүргізуді қамтамасыз етеді, түсім сомасына жедел-

бухгалтерлік есеп жүргізеді, 10%-ының жинақтаушы зейнетақы қорына аударылуын қадағалайды, несиелік мекемелерден банктік құжаттарын өңдейді, жеке тұлғалардың көлік салығы бойынша банктік құжаттарын таратады, жергілікті салық бойынша түсімдердің таратылуын жүргізеді, патент, куәлік және қарапайымдалған декларация бойынша түсетін соманың есебін жүргізеді, бір-ақ рет қолданылатын талондар мен қатаң есептіліктегі бланктердің есебін және оларды табыс ету мен қабылдауды жүргізеді және бюджетке түсетін төлемдердің сомасына талдау жасайды.

Өндіріп алу бөлімі – алым-салық (берешек) қалдықтарының өсуі мен төмендеу себептеріне талдау жасайды, барлық салық төлеушілерге хабар жібереді, банктік есепшоттар бойынша шығыс операцияларын тоқтата тұру туралы өкімді жариялайды, мүлік тізімін жасайды, салық берешегін мәжбүрлі өндіріп алуға қабылданатын шараларды жүзеге асырады, құжаттарды дайындап, құқықтық қызмет органдарына тапсырады.

Өндірістік емес төлемдерге әкімшілік ету бөлімі – өндірістік емес төлемдерді толық өндіру және уақытылы аудару мәселесі бойынша аумақтық уәкілетті органдардың тексеруін жүргізеді. Өндірістік емес төлемдерді төлеушілерді тексеру, мұрагерлік құқығы бойынша мемлекет меншігіне өткен мүліктер жұмысына жауап беру, мұрагерлік мүліктің тізімін жасау, тендер жүргізу, өнеркәсіп қоймаларына тәркіленген (конфискацияланған) тауарларды комиссиялық қабылдап алуды жүргізу, тәркіленген мүлікті жоюды жүргізу, мүлікті есептеу, сақтау, бағалау және өткізу тәртібінің сақталуына бақылау жасау, тәркіленген мүлік бойынша аукцион ұйымдастыру жұмыстарын атқарады.

Салық төлеушілерді тіркеу бөлімі – ЖСН иеленуді жүргізу, заңды және жеке тұлғаларды есепке, тіркеуге және қайта тіркеуге қою, есепке тұрмаған салық төлеушілерді айқындау, қазыналық жадысы бар кассалық-бақылау машиналарын есепке қою және есептен шығару, чек кітапшаларын тіркеу, КБМ (кассалық-бақылау машиналары) техникалық қызмет көрсету Орталығының жұмысына бақылау жасау, КБМ фискализациялау, азаматтарды жеке кәсіпкерлер ретінде тіркеу, патент негізінде кәсіпкерлік қызметпен айналысатын жеке тұлғалардан түсетін алымдар мен салықтарға бақылау жасау, кәсіпкерлердің табысы туралы анықтама беру міндеттерін атқарады. Салық төлеушілердің декларациясын, есеп айырысуын, есебін қабылдайды, тиісті журналда тіркегеннен кейін қатаң есептіліктегі бланктерді таратады, осы бланктерге түгендеу (инвентаризациясын) жүргізеді, комитет бойынша кіріс және шығыс құжаттарын қабылдайды және оларды тіркейді.

Қазірде салық қызметі органдары:

- 1) Кодексте көзделген нормативтік құқықтық актілерді әзірлеуге және бекітуге;
- 2) Өз құзыреті шегінде салық міндеттемелерінің туындауы, орындалуы мен тоқтатылуы жөнінде түсіндіруді жүзеге асыруға, түсініктеме беруге;
- 3) Кодексте белгіленген тәртіппен салық бақылауын жүзеге асыруға;
- 4) Салық төлеушінің ақша құжаттарына, бухгалтерлік кітаптарына, есептеріне, сметаларына, ақшасының бар-жоғына, бағалы қағаздарына, есеп айырысуларына, декларацияларын және салық міндеттемелерін орындауға байланысты өзге де құжаттарына Қазақстан Республикасының заң актілерімен белгіленген талаптарды сақтай отырып, тексеру жүргізуге;
- 5) Салық төлеушіден уәкілетті мемлекеттік орган белгілеген нысандар бойынша салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдерді есептеу мен төлеу жөнінде құжаттар, оларды толтыру жөнінде түсіндірмелер, сондай-ақ салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдермен, жинақтаушы зейнетақы қорларына міндетті зейнетақы жарналарының дұрыс есептелгендігі және дер кезінде төленгендігін растайтын құжаттар беруді талап етуге;
- 6) Қазақстан Республикасының заң актілерінде белгіленген тәртіппен салық тексеруін жүзеге асыру барысында салықтық құқық бұзушылықтар жасалғанын айғақтайтын құжаттарды салық төлеушіден алып қоюға;

7) Орналасқан жеріне қарамастан табыс табу үшін пайдаланылатын кез келген салық салу объектілері мен салық салуға байланысты объектілерді тексеруге, салық төлеушінің мүліктеріне түгендеу жүргізуге;

8) Қазақстан Республикасының Үкіметі бекітетін тізбе бойынша уәкілетті мемлекеттік орган белгілеген тәртіппен салық төлеушіден электрондық құжаттар түріндегі ақпарат алуға;

9) Тексерілетін салық төлеушіге – заңды тұлға мен жеке кәсіпкерге салық салуға байланысты мәселелер бойынша коммерциялық, банктік және заңмен қорғалатын өзге де құпияны құрайтын мәліметтерді Қазақстан Республикасының заң актілерімен белгіленген талаптарды сақтай отырып, жария етуге, банктерден немесе банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардан оның банк шоттарының бар-жоғы және олардың нөмірлері туралы, осы шоттардағы ақшаның қалдығы мен қозғалысы туралы мәліметтер алуға;

10) Кодекстің ерекше бөлімінде көзделген жағдайларда салық төлеушінің салық міндеттемесін жанама әдіспен айқындауға;

11) Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес соттарға талаптар қоюға құқылы.

Салық қызметі органдарының Қазақстан Республикасының заң актілерімен көзделген өзге де құқықтары бар.

Салық қызметі органдарының міндеттері болып келесілер табылады:

1) салық төлеушінің құқықтарын сақтауға;

2) мемлекеттің мүдделерін қорғауға;

3) салық төлеушінің салық міндеттемелерін орындауына, сондай-ақ жинақтаушы зейнетақы қорларына міндетті зейнетақы жарналарының дер кезінде ұсталуына, аударылуына сәйкес бақылауын жүзеге асыруға;

4) салық төлеушілердің, салық салу объектілері мен салық салуға байланысты объектілердің есебін, есептелген және төленген салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдердің есебін тәртіппен жүргізуге;

5) белгіленген салық есептілігінің нысандарын толтыру тәртібін түсіндіруге;

6) салық тексеруін қатаң нұсқамалар бойынша жүргізуге;

7) Кодекс ережелеріне сәйкес салық құпиясын сақтауға;

8) Кодексте көзделген мерзімдер мен жағдайларда салық төлеушіге салық міндеттемелерінің орындалуы жөнінде хабарлама тапсыруға;

9) салық төлеушінің өтініші бойынша үш күн мерзімнен кешіктірілмей салық міндеттемелерін орындауы жөніндегі бюджетпен есеп айырысуларының жай-күйі туралы оның жеке шотынан көшірмені беруге;

10) салық төлеушіге берілетін салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер бойынша салық міндеттемелерінің орындалу фактісін растайтын түбіртектер көшірмесінің бес жыл бойы сақталуын қамтамасыз етуге;

11) мемлекет меншігіне айналған мүлікті есепке алу, сақтай, бағалау және өткізу тәртібінің сақталуын, сондай-ақ оны сатудан түскен ақшаның бюджетке толық және дер кезінде түсуін бақылауды жүзеге асыруға;

12) салық міндеттемелерінің орындалуын қамтамасыз ету тәсілдерін қолдануға және салық төлеушіден салық берешегін Салық кодексіне сәйкес салық төлеушіге әкімшілік айыппұлдар салуға міндетті;

13) Қазақстан Республикасының әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексіне сәйкес салық төлеушіге әкімшілік айыппұлдар салуға міндетті.

Салық тексеруі барысында салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдерді төлеуден қасақана жалтару фактілері, сондай-ақ қылмыс белгілерін көрсететін, жалған банкроттық фактілері анықталған кезде салық органдары Қазақстан Республикасының заң актілеріне сәйкес іс жүргізу шешімін қабылдау үшін тиісті құқық қорғау органдарының тергеуіне жататын материалдарды жібереді.

Салық қызметі органдары Қазақстан Республикасының салық заңдарымен көзделген өзге де міндеттері орындайды. Салық қызметі органдары лауазымды адамдарының жақын

туысы немесе жекжаты болып табылатын немесе қаржылық жағынан тікелей жанама мүдделілігі бар салық төлеушіге мұндай лауазымды адамның қызметтік міндеттерін жүзеге асыруына тыйым салынады.

Салық қызметі органдарының лауазымды адамдарын құқықтық және әлеуметтік қорғау. Салық қызметі органдарының лауазымды адамдары қызметтік міндеттерін атқару кезінде заңмен қорғалады. Қызметтегі жұмысын жүзеге асыруына байланысты салық қызметі органдары қызметкерлерінің денсаулығына орташа ауырлықтағы зиян келген жағдайда, оған республикалық бюджет қаражатынан бес айлық жалақы мөлшерінде біржолғы өтемақы төленеді, кейін бұл сома Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес кінәлі адамдардан өндіріп алынады. Қызметтегі жұмысын жүзеге асыруына байланысты салық қызметі органдарының лауазымды адамның денсаулығына кәсіби қызметімен одан әрі айналысуына мүмкіндік бермейтін ауыр зиян келген жағдайда, оған республикалық бюджет қаражатынан (кінәлі адамдардан кейін сомасы өндіріп алынатын), бес жылдық ақшалай табысы мөлшерінде біржолғы өтемақы, сондай-ақ оның арасындағы айырма (өмір бойы) төленеді [2].

Салық қызметі органдарының лауазымды адамы қызметтік міндеттерін орындау кезінде қайтыс болған жағдайда қаза тапқан (қайтыс болған) адамның отбасына немесе оның асырауындағы адамдарға (мұрагерлеріне):

1) Қаза тапқан (қайтыс болған) адамның соңғы лауазымы бойынша республикалық бюджет қаражатына он жылдық ақшалай табысы мөлшерінде біржолғы жәрдемақы төленеді;

2) Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген мөлшерде және тәртіппен асыраушысынан айырылуына байланысты мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақы тағайындалады.

Қызметтік міндеттерін орындауына байланысты салық қызметі органдары қызметкерлерінің денсаулығы мен мүлкіне келтірілген зиян, сондай-ақ салық қызметі органдары лауазымды адамдарының отбасы мүшелері мен жақын туыстарының денсаулығы мен мүлкіне келтірілген зиян осы сома кейін адамдардан өндіріп алына отырып, республикалық бюджет қаражатынан толықтай өтеледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сұлтанова Б.Б. Салық есебі: Оқу құралы. - Алматы: Экономика, 2008.
2. Жакыпбеков С. Қазақстандық кәсіпорындағы салық салу, салық есебі мен есептілігін ұйымдастыру: Оқу құралы. – Алматы: Экономика, 2009.
3. Алтынбеков С.Н. Салық және салық салу. Оқулық. - Алматы: Экономика, 2016.
4. Қалдыбаев Е.К. Салықтық бақылау: теориясы және жүргізу әдісі: Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2011.
5. Жиенаева С.Н. Салықтық бақылау: Оқу құралы. - Алматы: Экономика, 2015.
6. Құлпыбаев С. Мельников В.Д. Қаржы негіздері: Оқулық. – Алматы ЛЕМ, 2009.
7. Жолтаев С.С. Қаржының жалпы курсы: Оқу құралы: - Алматы: Қазақ университеті, 2015.
8. Коптилеуов Г.К. Салық – экономиканы реттеу құралы / «Қаржы-Қаражат: №3, 2016.
9. Куашбаев С., Джуманов А.М. Финансы: Учебное пособие. – Алматы: Экономика, 2010.
10. Үмбеталиев А.Д., Керімбек Ғ.Е. Салық және салық салу: Оқулық – Алматы: Экономика, 2006.
11. Бекболсынова А. Налоги и налогообложение: Учебное пособие. – Астана: Фолиант, 2010.

ЛИЗИНГТІҢ МӘНІ, ПАЙДА БОЛУЫ ЖӘНЕ ДАМУЫ

Карабалина Жанар Жумабергеновна

Экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы

Давлеткалиева Кунслу Булатовна

Қаржы магистрі, аға оқытушы

Байгазин Жандос

Тасболат Сагидолла

Ярылқапова Айнур

Джамбулов Денис

Жолболсын Ботакоз

«Қаржы» білім беру бағдарламасының студенттері

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Бұл мақалада лизингтің ұғымы мен мәні, пайда болуы мен дамуы қарастырылған, базасында лизингтің сипаттамасын және негізгі белгілерін көрсету, «лизинг» түсінігінің мәнін және мазмұнын экономикалық және құқықтық көзқарас жағынан нақтылау.

Түйінді сөздер: лизинг, даму, лизинг беруші, лизинг алушы, мемлекет.

СУЩНОСТЬ, ВОЗНИКНОВЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ЛИЗИНГА

Карабалина Жанар Жумабергеновна

Старший преподаватель, магистр экономических наук

Давлеткалиева Кунслу Булатовна

Старший преподаватель, магистр финансов

Байгазин Жандос

Тасболат Сагидолла

Ярылқапова Айнур

Джамбулов Денис

Жолболсын Ботакоз

Студенты образовательной программы «Финансы»

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

В данной статье рассматривается понятие и сущность, возникновение и развитие лизинга, дается указание на характеристику и основные признаки лизинга, уточнение сущности и содержания понятия «лизинг» с экономической и правовой точки зрения.

Ключевые слова: лизинг, развитие, лизингодатель, лизингополучатель, государство.

THE ESSENCE, ORIGIN AND DEVELOPMENT OF LEASING

Karabalina Zhanar Janabergenovna

Senior lecturer, master of economic Sciences

Davletkalieva Kunslu Bulatovna

Senior Lecturer, Master of Finance

Baigazin Zhandos

Tasbolat Sagidolla

Yarylkapovo Ainur

Denis Dzhambulov

Zholbolsyn Botakoz

Students of the educational program «Finance»

Kazakh-Russian International University, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

This article discusses the concept and essence, the emergence and development of leasing, gives an indication of the characteristics and main features of leasing, clarifying the essence and content of the concept of "leasing" from an economic and legal point of view.

Key words: leasing, development, lessor, lessee, state.

Ерте кездерден бастап, байлықтың пайда болуы және қоғамның бөлінуінен бері адамдар алдымен жерлерді және ауыл шаруашылық құралдарды, жан-жануарларды жалға алуды және беруді бастады. Кейінірек мұндай мәмілелердің объектілері қайықтар, кемелер, қару-жарақтар болып келді, ал 20 ғасырға жақын вагондар, кейбір құралдар жалға берілді. Өткен ғасырдың 50-шы жылдары лизинг пайда болды.

Экономиканың дамуындағы инновациялық факторды күшейту мақсатында, біздің ойымызша, республиканың материалдық-техникалық базасының түбегейлі модернизациясын болжайтын лизингтің қайта өндірістік механизмін қолдану керек. Тек лизинг беруші мен лизинг алушының ғана емес, жалпы мемлекеттің алатын артықшылықтарына байланысты лизингтің дамуының нақты перспективалары бар.

Негізгі капиталды жаңартудың және инвестициялаудың инновациялық формасы ретінде лизингтің артықшылықтары жалпы мемлекеттік деңгейде келесі бағыттар бойынша мәселелерді шешуге мүмкіндік береді:

- 1) экономиканың шикізаттық бағыттылығын жеңу
- 2) сыртқы нарықтар үшін күресте ұлттық экономиканың бәсекелік қабілеттілігін көтеру
- 3) өндірісті техникалық және технологиялық жаңарту үшін мемлекеттің экспорттық-импорттық потенциалын ынталандыру
- 4) өндірістің техникалық жағдайын жаңарту
- 5) жаңа техниканы меңгеру мен құру мерзімін қысқарту
- 6) мемлекеттің сыртқы қарызын тұрақтандыру, өйткені лизинг бойынша міндеттемелер, халықаралық тәжірибеге сәйкес, мемлекеттің сыртқы қарызына кірмейді. Мемлекеттің позициясынан қарағанда, лизингтің тиімділігі-ол қысқа мерзімді несиелеудің механизмі сияқты ағымдағы шығындарды қаржыландырмайды, капитал құраушы инвестицияларды көбейтуге мүмкіндік береді.

Кәсіпорынның лизингтік механизмін жүргізу кезінде-лизинг алушылар өз қаражаттарын бөлмей немесе қарыз алмай бағасы қымбат құрал-жабдықтарды толық инвестициялаудың мүмкіндігін алады және мұнда лизинг мүлігі кепіл (залог) ретінде болады, ал бұл өз кезегінде лизинг алушы жағынан қосымша гарантияларды қажет етпейді, яғни оның жалпы шығындарын төмендетеді.

Лизинг жүйесіндегі бастысы- лизинг алушының лизингтік төлемдерді іске асыру үшін, өзінің шаруашылық процесінде қаражаттарды табу мүмкіндігі, өйткені лизингтік келісім-шарттың жұмыс жасау мерзімінде лизинг беруші-финансист осы мүлікке деген меншік құқығын сақтайды. Тиімді шарттарда қарыз алу мүмкіндігі болмай және өзіндік қаражаттары болмай, шаруашылық субъектілері лизинг болмаса дами алмас еді. Лизинг жаңа құрал-жабдықты меңгеру кезіндегі шығындардың пайда болу тәуекелділіктерін азайтады, табу, ұстау, эксплуатация, ремонт, сату бойынша лизинг алушының жағынан қаржылық ресурстардың экономиясын көбейтеді, өйткені осы тәуекелділіктердің бір бөлігін өзіне лизинг беруші алады. Түрлі авторлар мен экономикалық қайнар көздері беретін «лизинг» терминінің түсінігімен тар және кең мағынада танысып көрейік.

Лизинг сөзі “to lease” ағылшын етістігінен аударғанда “жалға беру” дегенді білдіреді. Лизингтің жалға беруден айырмашылығы-жалға беруде екі тарап қатысса: жалға беруші және алушы болса, ал, лизингте үш қатысушы: лизинг беруші, лизинг алушы және жабдықтаушы болады. Берілген термин жайында түсінік беретін жүзден аса анықтамалар бар: лизингті жалға беру қызметіне, іскерлік қызметке, құрал-жабдықтарды өткізу формасына, ұзақ мерзімді жалға, қаржыландыруға, экспортты несиелеу формасына, сыртқы экономикалық қызмет формасына т.с.с жатқызады.

Бірақ, лизингтің мәнін толығымен келесі анықтама ашады.

Лизинг-бұл лизинг берушінің өзіне тиесілі құрал-жабдықтарды, машиналарды, ЭЕМ, ұйымдастыру техникаларды, өндіріске, сауда-саттыққа және қоймаға арналған құрылғыларды лизинг алушыға лизингтік төлем төлеу шартымен, белгіленген мерзімге пайдалануға беруін қарастыратын жалға беру шартын білдіреді.

Неміс тіліндегі «leasingvertrag» термині «кісі пайдаланатын жалдың түрі, мұндағы кісі тұратын ғимараттың ремонту және бұзылғандығы үшін жауапкершілік жалға алушыда жатады» деген мағына береді, ағылшын қаржылық-инвестициялық сөздігінде келесідей аударма берілген: «Белгілі-бір уақыт аралығында жылжымайтын мүлікті, құрал-жабдықтарды немесе басқа қаражаттарды пайдалануға құқық беретін жал немесе жал келісім-шарты». Тек француз тілі ғана «credit-bail» түсінігінің мазмұнын ашуға мүмкіндік береді: «жалға алушы кәсіпорын үшін арнайы алынған құрал-жабдықтардың жалы» [1,85б.]

Көптеген авторлар лизингтің негізін жалға беру құрайды деген нәтиже шығарады, «лизинг-түрлі машиналарды жалға берудің түрі, кейін олар лизинг берушінің меншігіне көшеді». Мұндай пайымдауларды шет ел авторлары Брейли Р, Майерс С жасады және олармен ресей авторлары Ольхова Р.Г, Лукасевич И.Я, Волынский В.С, Киселев И.Б, Горфинкель В.Я келісті. [2,92б.]

Негізгі болып саналады, лизингтің кез-келген анықтамасы шектеулі болады және бұл инновациялық құралдың көрінуінің барлық формаларын аша алмайды. Екінші жағынан, «лизинг» термині көп авторларда «несие-жалға беру» терминімен үйлеседі. Осылай мысалы Ольхова Р.Г қаржылық лизинг үшін бұл үйлесімділікті былай түсіндіреді: «лизинг, құрал-жабдықты сатып алу үшін берілген несиеге ұқсас келеді деп айтады. Несиеде жалға алушы негізгі қорларға белгіленген мерзімде қарызын өтеу үшін төлемдер жасайды, және мұнда банк несиені қайтаруды қамтамасыз ету үшін несиеленетін объектіге ссуданы толық өтегенше дейін меншік құқығын сақтайды».[3, 243б.] Онымен лизингті несиені деп анықтаған Лещенко М.И келіседі.

Өткізген талдау көрсеткендей, лизингті өндірісті жаңартудың құралы ретінде пайдалану келесідей артықшылықтарды береді:

1) мүлік түріндегі инвестициялау, ол қаржылық несиеден ерекшелігі қаражаттарды қайтармаудың тәуекелділігін төмендетеді, өйткені лизинг берушінің берілген мүлікке құқығы сақталады.

2) лизинг жүз пайыздық несиелеуді ұйғарады және төлемдерді бірден жасауды талап етпейді, ал бұл өз кезегінде кенет күштенусіз өндірістік қорларды жаңартуға, өндірісте қымбат бағалы құрал-жабдықтарды пайдалануға мүмкіндік береді.

3) жиі жағдайларда кәсіпорынға ссуда немесе несиеден гөрі, мүлікті лизинг бойынша алу жеңіл болады, себебі лизингтік мүлік кепіл түрінде болады.

4) өндірістік қорларды жаңарту, өндірісте қымбат бағалы құрал-жабдықтарды пайдалану.

5) лизингтік келісім ссудаға қарағанда икемді, мұнда екі жақ та төлемдердің икемді схемасын жасай алады. Мұнда төлемдерді тек ақшалай формада ғана емес, дайын өнім түрінде жүргізуге болады.

6) лизинг алушы үшін мүліктің моральды және физикалық тозуының тәуекелділігі төмендейді.

7) өндіруші тұтынушылар санын және өткізу нарықтарын кеңейту үшін қосымша мүмкіндіктер алады.

Лизинг механизмін белсенді енгізу Қазақстан экономикасының барлық бөлімдерінің дамуына және құрылымының өзгеруіне ықпал етеді, ішкі нарықта ғана емес, сыртқы нарықта да басқа елдермен байланысын кеңейтудің және отандық кәсіпорындардың өнімінің бәсекеге қабілеттілігін жоғарылатудың бірден-бір факторы болып табылады.

Лизингтік қатынастардың мәнін түсіну үшін лизингтің қызметтерін қарастырайық: «лизинг, күрделі әлеуметтік-экономикалық құбылыс ретінде көп қырлы экономиканы және өндірістік қызметті белсендіруді құру бойынша маңызды функцияларды атқарады».

Лизингтің көп қызметтерінің ішінен тек төртеуін қарастырамыз:

1) Лизингтің қаржылық қызметі өндірушіні өндірістің қажетті қаражаттарының құнын бірден төлеуден босатады, яғни лизинг ұзақ мерзімді несиелі түрінде болады.

2) Өндірістік қызмет өндірістік есептерді уақытша пайдалану жолымен тез шешуде көрініс табады. Бұл өндірісті материалдық-техникалық қамтамасыз етудің және жаңа технологияларға, ғылыми-техникалық прогресстің нәтижелеріне қол жеткізілімділігінің тиімді әдісі.

3) Лизингтің өткізушілік қызметінің мәні-тұтынушылар санын көбейту және өткізудің жаңа нарықтарын игеру, лизинг саласына кейбір мүлікті бірден ала алмайтындарды тарту.

4) Лизингтің салықтық жеңілдіктерді пайдалану қызметі. Лизинг берушіге төлейтін лизингтік сыйақыны шегерімге шығару, ол лизинг алушының салық салынатын пайдасын азайтады.

Біздің мемлекетте лизинг бизнесінің рөлі қазіргі кезде лизингтің қаржылық және өндірістік қызметтерімен шарттандырылған.

Банктердің лизингтік операциялары несиелік операцияларымен ұқсас болып келеді. Алайда, лизингтің несиелен айырмашылығын келісім-шартта көрсетілген төлемдер төленіп, мерзімі аяқталғаннан кейін де лизинг объектісінің лизинг берушінің меншігінде қала беруінен көруге болады. Ал, несиеле банктің меншік объектісі ретінде қарыз алушының берген кепілдігі қалады.

Лизингтік мәміле бұл лизинг беруші, лизинг алушы және сатушы арасындағы лизинг келісім-шартты жүзеге асыру үшін қажетті келісім-шарттар жиынтығы.

Лизингтік келісімнің объектісі болып өндірістік циклде жоюға келмейтін кез-келген мүлік бола алады. Тәжірибеде лизингке көбінесе моральды тез тозатын технологиялық құралдар, қымбат бағалы материалдар, станоктар, автомобильдер, теңіз кемелері, ауыл шаруашылық техника, ғимараттар және құрылғылар беріледі. Тағы да лизинг объектісі ретінде ғимараттар мен құрылыстарды, машиналарды, құрал-жабдықтарды, транспорттық құралдарды, жер учаскелерін және т.б. тұтынылмайтын заттарды қарастыруға болады.

Лизингтік мәмілеге келесі субъектілер қатыса алады: лизинг беруші, лизинг алушы, мүлікті сатушы, банк, сақтандыру компаниясы.

1. Лизинг беруші-лизингтік мәмілені іске асыру барысында меншікті немесе тартылған ақша қаражаттары есебінен лизинг объектісін сатып алып, лизинг алушыға белгілі-бір төлемге, уақытқа және шарттар негізінде уақыты біткен кезде меншік құнының ауысуымен немесе ауысуынсыз уақытша пайдалануға беретін жеке немесе заңды тұлға. Әдетте лизинг беруші болып:

- 1) қаржылық несиелік және лизингтік ұйымдар
- 2) арнайы лизингтік компаниялар
- 3) техника немесе құралдарды өндіруші-кәсіпорындардың бөлімшелері, филиалдары
- 4) мемлекеттік немесе жергілікті органдар
- 5) уставында қызметтің осы түрі көрсетілген коммерциялық банктер
- 6) лизингке негізделмеген, бірақ уставында қызметтің осы түрі жойылмаған кез-келген фирма немесе кәсіпорын

2. Мүлікті сатушы (жабдықтаушы)-лизинг берушімен сату-сатып алу шарты негізінде лизинг берушіге немесе лизинг алушыға белгіленген уақытта лизинг объектісін сатушы жеке немесе заңды тұлға.

3. Лизинг алушы-лизинг келісім-шартына сәйкес лизинг объектісін белгілі-бір төлемге, уақытқа және шарттар негізінде уақытша пайдалану үшін алуға міндетті жеке немесе заңды тұлға.

4. Банк (немесе басқа да несиелік мекеме)-лизинг объектісін сатып алуға қажетті қаржы ресурстарын беретін заңды тұлға. Сонымен қатар лизинг нарығындағы арнайы субъектілерді көрсетуге болады. Оларға:

5. Сақтандыру компаниясы-лизинг мәмілесін іске асыру кезінде пайда болатын әр түрлі тәуекелдерді сақтандыратын заңды тұлға. Лизингтің кез-келген субъектісі Қазақстан Республикасының резидент немесе резидент емес тұлға болуы мүмкін, сонымен бірге ол шет ел инвесторларының қатысуымен құрылған кәсіпкерлік қызметтің субъектісі бола алады.

Төменде лизингтік операцияның классикалық схемасы көрсетілген. Бұл, түсіну үшін өте қолайлы мысал Чекмарёва Е.Н «Лизингтік бизнес» кітабынан алынған: болашақ лизинг алушы, белгілі-бір құрал-жабдықты алғысы келіп, берілген мүліктің өндірушісін іздейді. Өзіндік қаражаттары және қарызға алу мүмкіндігі болмағандықтан, ол берілген құрал-жабдықты сатып алуға қаражаты бар болашақ лизинг берушімен сөйлеседі. Лизинг беруші және лизинг алушы келісім-шартқа отырады, кейін лизинг беруші өндірушімен сатып алу-сату мәмілесін жасайды және құрал-жабдықтарды лизинг алушыға уақытша пайдалануға лизинг келісім-шартында көрсетілген белгілі-бір шарттарда береді. Дамыған мемлекеттердегі қаржы лизингінің жағдайын талдай отырып, лизингке берілетін объектілерді келесі топтарға бөлуге болады:

1) Транспорттық (ұшақтар, автомобильдер, су кемелері, темір жол вагондары және т.б.);

1) Байланыс құралдары (радиостанциялар);

2) Ауыл шаруашылық құрал-жабдықтары;

3) Құрылыстық топ (крандар, бетонараластырушылар және т.б.);

4) Басқа да құралдар;

Лизингтің кең тарауының басты себебі-оның қарапайым ссудалардан келесідей артықшылықтарының болуы:

1) Лизинг көмегімен кепілге беретін мүлкі жоқ, ұсақ кәсіпорындарды несиелеуге болады. Бұл былай-лизингтік мәміле жасалған мерзім бойына лизинг объектісі лизингке берушінің меншігінде қалады да, лизинг алушы банкротқа ұшыраған жағдайда несиелік тәуекел деген болмайды

2) Лизинг 100%-ға дейін несиелеуді ұсынады, яғни кәсіпорынға қысқа мерзім ішінде өзінің меншікті капиталын жұмсамай-ақ, жаңа құрал-жабдықты пайдалана отырып, өнеркәсіптік өнім шығаруға және пайда табуға мүмкіндік береді

3) Кәсіпорынға мүлікті ссудаға сатып алғаннан, лизинг бойынша алған қолайлы, себебі, бұл жерде ол кепіл ретінде болады

4) Құрал-жабдықтың лизинг берушінің меншігінде болатындығына байланысты, өнімнің құнына лизингтік төлемдер ғана қосылып, мүлікке салынатын салықты жалға беруші өзі төлейді. Сөйтіп, лизинг алушы салықтық жеңілдіктер алады

5) Несие берушінің көзқарасымен қарағанда, несиенің мақсатты пайдалануына ешқандай да қадағалау болмайды

6) Лизингтік келісім икемдірек. Ссудада мерзім және өтеу мөлшері шектелген, ал лизингте лизинг алушы өзінің табысы мен шығындарын есептеп қаржыландырудың икемді схемасын жасау мүмкін

7) Лизинг алушы үшін мүліктің моральды және физикалық тозуының тәуекелділіктері азаяды, өйткені мүлік сатып алынбайды, уақытша пайдалануға алынады

8) Лизингтік мәміледе лизинг алушы бірден және көп мөлшерде өндірістік қуаттарды пайдалануы мүмкін, дәл сол құрал-жабдықты сатып алғанға қарағанда. Оған қоса, лизингтің арқасында уақытша бос қаражаттарды басқа мақсаттарға пайдалана алады

9) Лизинг өнімді өткізудің және өндірісті дамытудың құралы болғандықтан, мемлекеттік саясат лизингтік операцияларды ынталандырады және кеңейтеді

10) Халықаралық Валюталық Қор мемлекеттің сыртқы қарызын санағанда лизингтік мәмілелердің сомасын ескермейді, яғни несиелік қарыз шектерінен асып түсуге мүмкіндік бар

Лизингті пайдаланудың құрал-жабдықты жабдықтаушы/сатушы үшін де артықшылықтары бар:

- 1) Лизинг өз өнімін өткізудің құралы болып табылады
- 2) Лизингтік компаниямен екіжақты ынтымақтастық арқылы клиенттік базаны кеңейту
- 3) Бәсекелік артықшылық
- 4) Қосымша пайда (лизингке берілген құрал-жабдықтарда қызмет ету арқылы табыс табу)

Лизингтік операцияларға тән кемшіліктер мыналар:

- 1) Жалға алушы құрал-жабдықтың қалдық құнының жоғарлауынан (әсіресе инфляциядан) шығынға ұшырауы мүмкін
- 2) Ұйымдастырудың күрделілігі
- 3) Лизинг құны ссудаға қарағанда жоғары, бірақ та ескірген құрал-жабдықтан туындайтын тәуекелдің лизинг берушінің басында болатынын ұмытпау қажет, сондықтан да ол осындай шығынның орнын толтыру үшін комиссияны көбірек алуға тырысады
- 4) Қаржылық лизинг кезінде ғылыми-техникалық прогресс құрал-жабдықтың ескіруіне ықпал етеді, ал лизингтік төлемдер лизингтік келісім-шарттың мерзімі біткенге дейін төленеді

Ендігі кезекте лизингтің пайда болуы мен даму тарихын қарастырайық. Шын мәнінде, «лизинг» термині айтарлықтай болмағанымен, лизинг идеясы жаңа емес. Лизингтік мәміленің мәнін ашу ертедегі Аристотель кезеңдерімен байланысты (384/388-322 жж б.э.д). «Риторикадағы» бір трактатының цитатталатын атауы соған тән: «Байлық меншік құқығында емес, пайдалануда». Басқа сөзбен айтқанда, табыс алу үшін шаруашылық иесінің меншігінде қайсібір мүліктің болуы міндетті емес, тек оны пайдалану құқығы және соның нәтижесінде табыс алу құқығы болса жеткілікті.

Экономикалық ілімдер тарихшыларының пікірінше, лизингтік қатынастар Аристотельге дейін де белгілі болған. П.Балтус және Б.Майджер өзінің «Европалық лизинг мектебі» кітабында ертедегі Шумер мемлекетінде (2000 ж б.э.д) болған лизингтік мәмілелерді сипаттайды.

Шумердегі Ур қаласында табылған балшық кестелерінде ауыл шаруашылық құралдарды, жерлерді, бұқаларды және т.б жануарларды жалға беру туралы мәліметтер бар. Ағылшын авторы Т.Кларк б.э.д 1760 ж қабылданған Хаммурапи патшаның заңдарында лизинг туралы бірнеше баптарды көрсеткен.

Басқа ертедегі цивилизациялар, гректерді, римдіктерді, египеттіктерді қоса санағанда жалға беруді қол жеткізілімді, ынғайлы, тиімді және құрал-жабдықтарды, жерді, малдарды алудың жалғыз мүмкін әдісі деп санаған.

Халықаралық саудада өздерінің сәттіліктерімен белгілі финикийліктер, теңіз кемелерін жалға берген. Ертедегі кездердегі кемелерді жалға беру бойынша мәмілелердің мәні, бүгінгі күнгі лизинг мәмілелерінен аз ерекшеленеді. Өздерінің клиенттерінің қажеттіліктерін максималды түрде қанағаттандыру үшін финикийліктер, кемелердің өздерін жалға беруден бөлек, қосымша қызмет түрінде кемедегі топтарды ұсынған. Жәй жалға беруге қарағанда, қаржылық жалға беруді (лизинг) алғашқы тапқан осылар болды.

Тарихта тағы белгілі нәрсе, жалға тек түрлі ауыл шаруашылық техника ғана емес, әскери қару-жарақ та берілген. Тарихта алғашқы болған лизингтік мәміле туралы куә мәліметтер 1066 жылға жатады, бұл кезде Вильгельм Жаулап алушы нормандтық кеме иелерінен Британ жерлеріне басып кіру үшін кемелерді жалға алған. Міне осы себептен қажет мөлшердегі кемелерді, экипажды алу үшін жалға берудің ерекше түрі-лизинг қолданылды.

19 ғасырда жалға беру қызметінің әжептеуір өсуі көрініс тапқан, бұл өсу жалға берілетін заттардың көбеюімен түсіндіріледі. Ауыл шаруашылығында, өндірісте, транспортта технологиялардың дамуы жалға беруді кәсіпкерлік ортада өте актуалды қылды.

Темір жол құрылыстарының үлкен күшпен дамуы АҚШ-да жалға берудің бір сала ретінде дамуына жол ашты. Алайда тек Европада ғана емес, АҚШ-да да техника мен құрал-жабдықтардың түрлерінің жалға берілуін қаржыландыруға сұраныс өсті. Өзіндік меншіктің алғашқы тіркелген жалға беру келісімі 18 ғасырдың басында Солтүстікамерикалық Құрама Штаттарында көрініс тапты.

Нәтижесінде, инвесторлар қажетті салымдар рентабельділігін қамтамасыз етті, локомотивтердің және темір жол вагондарының алынуын қаржыландырды. Құрал-жабдықты басқару трасттар арқылы жүргізілді, ал олардың артында банктер тұрды.

Қазіргі кездегі лизингтік қатынастарда сияқты, трасттың басқарушысы (лизингтік компанияның басқарушысы сол болды) алған құрал-жабдық үшін өндірушіге төлеген, ал одан кейін келісімнің қызмет істеу мерзімі бойында осы құрал-жабдықты пайдаланушыдан арендалық төлем алып отырды.

Шетелдік зерттеушілер, оның ішінде В.Хойер өзінің «Европада қалай бизнес жасау керек» деген кітабында 1877 жылы «Белл Телефон Компани» деген американдық компанияның телефондарды сатудың орнына жалға бергендігін тілге тиек етеді.

Осы кездерде транспорттық қаражаттармен байланысты лизингтік бизнес масштабтарын үлкейте бастады. Автомобиль лизингінің алғашқы мысалы 1918 жылға жатады. Одан кейін 30 жылдары Генри Форд өз автомобильдерін өткізуді кеңейту үшін жалға беруді тиімді қолданған. Алайда автомобиль бизнесінің заңды әкесі болып Золли Фрэнк, 40 жылдары автомобильдерді ұзақ мерзімге жалға берген, Чикагодан шыққан сауда агенті.

Алайда, жалға беру шарттарында болған нағыз революция АҚШ-та өткен ғасырдың 50-жылдарының басында болды. Арендаға көп мөлшерде өндіріс қаражаттары: технологиялық құрал-жабдықтар, машиналар, механизмдер, кемелер, самолёттер берілді.

В.Хойердің айтуы бойынша, лизингтік операциялар негізгі қызмет түрі болып саналатын алғашқы акционерлік қоғам-1952 жылы Сан-Францискода құрылған белгілі американдық компания «United States Leasing Corporation». Компанияның негізін салған Генри Шонфельд. Алғашқы кезде ол компанияны нақты бір мәміле үшін жасаған, одан кейін лизинг бизнесі өте перспективті бола алатынын түсінген, нәтижесінде «United States Leasing Corporation» пайда болды. Лизингтік операциялар АҚШ шекараларын тез басып өткен, сәйкесінше лизинг бизнесі үшін маңызды түсінік «халықаралық лизинг» пайда болды. Бірнеше жылдан кейін компания басқа елдерде филиалдарын аша бастаған (1959 жылы Канадада). Әрі қарай ол «United States Leasing International» деп аталды.

АҚШ-тың коммерциялық банктері 60-жылдардың басында лизингтік операцияларға қатыса бастады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. А.А.Паукалев АӨК инвестициялық қызметтің дамуы // Экономист-2004 жыл-№10-82-92б
2. Шокаманов Ю. Динамика экономического развития Казахстана и отдельных отраслей в региональном разрезе за 10 лет независимости // Экономика и статистика. -2001, №2.-30с.
3. Турысов К. Об экономической политике правительства Казахстана по итогам 2000 года //Аль-Пари.-2001, №5.-5с.
4. Современный словарь иностранных слов.-М.: Русский язык, 1998.-900с.
5. Брейли Р., Майерс С. Принципы корпоративных финансов.-М.: Олимп-Бизнес, 1997.-800с.

6. Лукасевич И.Я. Анализ финансовых операций.-М: Финансы ЮНИТИ, 1998.-354с.
7. Закон «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» от 12.06.2002 №209-ІІ.
8. Денисюк Г. «Казахстан: интеграция в мировое сообщество через инвестиции» Аль-Пари.-2001, №3.-45с.
9. «Қаржылық лизинг туралы Заң» 05.07.2000. –Алматы: Халықаралық құқық және халықаралық бизнес институты «Дәнекер»,2000.-15б.

КОММЕРЦИАЛЬҚ БАНКТЕРДЕ ЛИЗИНГТІК ОПЕРАЦИЯЛАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫ ЖАҚСАРТУ ЖОЛДАРЫ

Қарабалина Жанар Жұмабергенқызы

Экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы

Дәулетқалиева Күнсұлу Булатқызы

Қаржы магистрі, аға оқытушы

Абдрахманова Айгүл Әшімқызы

Экономика магистрі, аға оқытушы

Мұханова Фатима

Әбугалиева Амангүл

«Қаржы» білім беру бағдарламасының студенттері

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Бұл мақалада лизингтік операциялардың жүргізілу механизмі оның ішінде лизингтік операциялардың сипаттамасы коммерциялық банктердің лизингтік қатынастар механизмін жетілдіру жолдары, яғни лизингтік келісімдердегі тәуекелділіктерді ескере отырып, лизингтік қатынастарды басқару мәселелері мен Қазақстан экономикасында лизингтің алатын орны, оны дамыту жолдары және сыртқы елдермен байланысты мәселелері мен лизинг келешегі қарастырылды.

Түйінді сөздер: лизингтік операциялар, лизингтік қатынастарды Басқару, лизинг перспективалары.

ПУТИ УЛУЧШЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ ЛИЗИНГОВЫХ ОПЕРАЦИЙ В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ

Қарабалина Жанар Жумабергеновна

Старший преподаватель, магистр экономических наук

Давлетқалиева Күнсұлу Булатовна

Старший преподаватель, магистр финансов

Абдрахманова Айгүл Ашимовна

Старший преподаватель, магистр экономики,

Муханова Фатима

Абугалиева Амангүл

Студенты образовательной программы «Финансы»

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актобе, ул. Айтеке би, 52;

В данной статье рассмотрен механизм проведения лизинговых операций, в том числе описание лизинговых операций пути совершенствования механизма лизинговых отношений коммерческих банков, т. е. вопросы управления лизинговыми отношениями с учетом рисков в лизинговых соглашениях, место лизинга в экономике Казахстана, пути его развития и связанные с внешними странами вопросы и перспективы лизинга.

Ключевые слова: лизинговые операции, управление лизинговыми отношениями, перспективы лизинга.

WAYS TO IMPROVE THE ORGANIZATION OF LEASING OPERATIONS IN COMMERCIAL BANKS

Karabalina Zhanar Janabergenovna

senior lecturer, master of economic Sciences

Davletkalieva Kunslu Bulatovna

Senior Lecturer, Master of Finance

Abdrakhmanova Aigul Ashimovna

Senior Lecturer, Master of Economics,

Mukhanova Fatima

Abugalieva Amangul

Students of the educational program «Finance»

Kazakh-Russian International University, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

In this article, the mechanism of leasing operations, including the description of leasing operations, was considered ways to improve the mechanism of leasing relations by commercial banks, i.e. the issues of managing leasing relations, taking into account the risks in leasing agreements, the place of leasing in the economy of Kazakhstan, ways of its development and problems related to foreign countries and the prospects of leasing.

Key words: leasing operations, management of leasing relations, leasing prospects.

Құрылған лизингтік компаниялармен салыстырғанда, банктер лизинг операцияларын жүргізу үшін ұйымдасқан құрылым болып табылатындығының артықшылығы бар. Тек арнайы бөлімді немесе топты бөлу қажет, оның құрамына белгілі бір Банктік тәжірибесі бар, лизингтік операциялардың ерекшеліктерімен таныс қызметкерлер кіруі керек. Лизинг алушы кәсіпорындар үшін банктік лизинг лизингтік компаниялар ұсынатын лизингке қарағанда белгілі бір артықшылықтарға ие: - банктік лизинг құны Лизингтік компания алатын маржаның мөлшеріне арзан; - ресурстары бар банкте лизингтік мәміле банктік несие алу үшін қосымша уақытты қажет ететін Лизингтік компанияға қарағанда тезірек жасалады.

Банктер үшін лизингтік операциялар мынадай себептер бойынша да тартымды:

- орындалатын операциялардың ауқымы кеңейеді, қолданыстағылары нығаяды және жаңа өзара тиімді әріптестік қатынастар орнатылады, клиенттердің саны өсуде, оларға қызмет көрсету сапасы жақсарады;

- осы банктік операцияға тән нақты материалдық қамтамасыз етудің болуы лизингтік кредитті қайтармау тәуекелін төмендетеді;

- лизингке берілген мүлік лизинг алушы оны сатып алған сәтке дейін банктің меншігінде қалады және соңғысы шарттың талаптарын бұзған жағдайда банк оны Бұл ретте үшінші тарап лизинг алушы кәсіпорында қаржылық қиындықтар туындаған кезде мүлікке тыйым сала алмайды. [1]

Банк лизингтік компанияға несие берген және лизинг жобасын іске асырудың теріс нәтижесі болған жағдайда, мүлікті сату (немесе оны қайтадан лизингке беру) лизинг компаниясына жүктеледі, оның мамандануына байланысты мүлікке билік ету оңайырақ болады. Бұл жағдай несиені қайтару шығындарын азайтады және несие беруші банктің көзқарасы бойынша лизингті қаржыландырудың сенімділігін арттырады;

- Лизингтік компанияның салымдарын әртараптандыру және лизинг алушы кәсіпорындар үшін лизингтің тиімділігі банкке берілген кредиттік ресурстарды қайтару ықтималдығын арттырады.

Егер шаруашылық жүргізуші субъект үшін лизингті пайдалану кредитке қарағанда тиімдірек болса, онда банк үшін бұл қаржылық жағдайдың орнықтылығын және ең аз дегенде кірістіліктің сақталуын білдіреді;

- Лизингтік компания өз жобаларын қаржыландыратын банкпен тығыз ынтымақтаса отырып, өз тарапынан Банкке оның лизинг алушылары болып табылатын кәсіпорындар мен ұйымдарды есеп айырысу-кассалық қызмет көрсетуге тартуға ықпал етеді;

- ұзақ уақыт бойы тұрақты табыс алу. Кредиттік процеске қызмет көрсетуге жұмсалатын үлкен шығындар және оның тиімділігін арттыру қажеттілігі кредит беру

мерзімдерін ұлғайтуды талап етеді, бұған банк тәуекел дәрежесі жоғары сауда немесе өзге де операцияларды кредиттеген кезде қол жеткізуге болмайды;

-лизингтік операциялар рентабельділігінің жеткілікті жоғары деңгейі. Жоғарыда айтылғандай, коммерциялық банк лизинг мәмілесіне тікелей лизинг беруші ретінде қатыса алады немесе лизинг компаниясының несиені берушісі бола алады. [2]

Банк лизингтік компанияға несиені беруді екі жолмен жүзеге асыра алады:

-Лизингтік компанияға белгілі бір мәмілені несиелендіру;

-Лизингтік компанияға жалпы Лизингтік жобалар портфелі ретінде несиені беру. Екі нұсқа да банк үшін несиені берудің салыстырмалы түрде сенімді нысаны болып табылады. Бірінші жағдайда несиенің мақсатты бағыты анық байқалады, екінші жағдайда

- Лизингтік компанияның салымдарын әртараптандыру есебінен жалпы тәуекел төмендейді. Жалпы алғанда, лизингтік компанияның жобалар портфолиосы ретінде несиелендіру кезінде несиені беруші банк пен Лизингтік компания ұзақ мерзімге бас келісім жасасқан жөн, оның барысында банк нақты лизингтік мәмілелерге бір реттік несиені берген болар еді.

Лизингтік компаниялармен несиелік қатынастарды ұйымдастыру үшін банктер лизингтік операцияларды клиенттермен қарапайым несиелік операциялардан өзгеше емес деп қарастыра отырып, шаруашылық жүргізуші субъектілерге несиені берудің жалпы қабылданған тәртібін қолдана алады.

Бірақ несиені алушылардың осы түрі үшін несиені беру мен өтеудің арнайы тетігі жасалуы мүмкін, ұсынылған ресурстарға баға белгілеудің нақты принциптері бөлініп, олардың несиелік қабілеттілігін бағалаудың жаңа тәсілдері анықталуы мүмкін.

Кейіннен оны қаржы лизингіне беру мақсатында мүлікті сатып алу үшін Лизингтік компанияға кредит беру туралы мәселені қарай отырып, банкте тек тікелей қарыз алушының (Лизингтік компанияның) ғана емес, сондай-ақ лизинг алушының өзінің де мәліметтері және төлем қабілеттілігін талдау болуы тиіс. Лизингтік компанияға берілетін банктік несиені өтеу көзі көбінесе ол алатын лизингтік төлемдер болып табылады. Осыған байланысты банк лизинг мәмілесінің тиімділігін, лизинг мәмілесінің ерекшелігін және лизинг алушының қаржылық қызметін жүргізу ерекшеліктерін ескере отырып, лизинг төлемдерін төлеу сомалары мен мерзімдерінің шынайылығын талдауға ерекше назар аударуы керек.

Талдау жүргізу үшін банкке лизинг алушының қосымша мынадай құжаттарын талап етіп алдыруға ұсыныс жасауға болады:

- заңды тұлғаның тиісті қызмет түрлерін жүзеге асыруға тиісті қызмет түрлерін жүзеге асыру құқығын растайтын құжаттардың көшірмелері (оның ішінде лицензияланатын қызмет түрлерін жүзеге асыру құқығына лицензиялардың көшірмелері);

- оған қоса берілген барлық қосымшалары бар жылдық бухгалтерлік баланстың көшірмесі және кәсіпорынның бухгалтерлік есептілігінің дұрыстығын растайтын аудиторлық қорытындының көшірмесі.;

-бухгалтерлік баланстың және соңғы тоқсандық (айлық) күнге пайда мен шығындар туралы есептің көшірмесі;

- банктердің шоттар бойынша ақша ағындарының қалдықтарынан және қозғалысынан (ағымдағы, валюталық-егер олар басқа банктерде ашылған болса) соңғы үш ай бұрын анықтамалары;

- заңды тұлғаның тиісті ұйымдық-құқықтық нысаны үшін заңнамада көзделген құрылтай құжаттарының нотариат куәландырған көшірмелері;

- Нотариат немесе тіркеуді жүргізген орган куәландырған мемлекеттік тіркеу (қайта тіркеу) туралы құжаттың көшірмесі;

-инвестициялық жобаның бизнес-жоспары. Кейіннен оны қаржы лизингіне беру үшін лизинг компаниясына мүлікті сатып алуға берілген банктік кредитті өтеудің бастапқы мерзімін лизинг шартында көзделген лизинг төлемдерін аудару мерзімдерін ескере отырып белгілеу керек. Мысалы, лизинг төлемдерін төлеу мерзімі айдың 20 - да болған кезде, несиені өтеу мерзімі 21-де (немесе 22-де-егер Лизингтік компанияның ағымдағы шоты басқа

банкте ашылса) белгіленуі керек. Ертерек мерзімдер белгіленген кезде несиені өтеу Лизингтік компанияның өз қаражатын жуады. Керісінше, несиені өтеуді кешіктіру компанияның айналымында артық қаражаттың пайда болуына әкеледі

Қаржы лизингінің маңызды сипаттамасы, оның операцияларында, әдетте, бастапқыда үш тарап қатысады: сатып алу-сату мәмілесін жасаған кезде аталған жабдыққа, машиналарға меншік құқығын Жоғалтатын жабдықты, машиналарды өндіруші немесе сатушы; өндірушімен сатып алу-сату мәмілесін жасаған, жабдықтың меншік иесі болған жалға беруші; және жалға алушы.

Қазақстан Республикасының Үкіметі бекіткен тізбеге енгізілген лизинг заттары Қазақстан Республикасының қаржы лизингі туралы заңнамасының талаптары сақталған жағдайда кедендік баждар мен салықтарды төлеуден толық босатылады. Инвестициялаудың басқа тәсілдерімен салыстырғанда лизингтің маңызды артықшылықтарының бірі-кәсіпкерге ақша ресурстары емес, кәсіпкердің өзі анықтаған техникалық-экономикалық сипаттамалары бар өндіріс құралдары тікелей беріледі. Қазақстан Республикасындағы Лизинг-салыстырмалы түрде жаңа қызмет түрі. Лизинг әлемнің дамыған елдеріндегі бизнес пен кәсіпкерліктің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Осыған байланысты Қазақстандағы лизингтік қатынастарды дамыту тәжірибесі лизингтік қатынастарды дамытудың шетелдік нысандарына негізделгенін атап өтуге болады. Лизингтік қатынастарды дамыту мәселелері тек лизингтік компаниялар мен қаржы институттарына ғана қатысты емес.

Біріншіден, олар лизингтік қызметтерді пайдаланушылар болып табылатын бизнес субъектілеріне, сондай-ақ лизингке сатып алынатын жабдықты жеткізушілерге қатысты. Лизинг процесінің нюанстары бойынша осы үш тараптың пікірлері әрдайым бірдей бола бермейді. Негізгі құрал-жабдықтарды қаржыландырудың белгілі бір артықшылықтары бар, бірақ несие беру дағдылары мен қаржылық ағындарды бағалау Қамтамасыз Етілмеген несие сияқты маңызды болып табылады. Басқаша айтқанда, лизинг алушылар үшін (әсіресе шағын бизнес үшін) негізгі тартымды сәт жоғалады, бұл бизнесті жеткілікті қаражатсыз, бірақ жоғары тиімді жобамен бастау, өйткені лизинг кезінде банктер кепіл беруді талап етеді (лизингтік мәміле объектісі жоба үшін құнды болуы мүмкін, бірақ Банктің шығындарын жабу үшін өтімділікке ие емес). Нұсқаларды салыстыру бізге осы шарттарда жобаны іске асыруға арналған жиынтық шығындардың ең төменгі өлшемі бойынша ең жақсысы лизинг шарттарында мүлікті сатып алу болып табылады деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта Қазақстанда қолданылып жүрген лизингтің нормативтік-құқықтық базасын және оны одан әрі дамытуды ескере отырып, 2023 жылға қарай инвестициялардың жалпы көлемінде жылдар бойынша мынадай бөле отырып, лизинг үлесін 20% - ға дейін ұлғайту көзделеді: біздің елімізде лизинг біртіндеп өз айналымын ұлғайта түседі және Қазақстан экономикасында неғұрлым салмақты рөл атқарады деп толық сеніммен айтуға болады.[3]

Сонымен бірге банктерге экономикалық тиімді есептеулерді қолдану ұсынылады. Бұл пікірге ақша ағындарына әсер ететін көптеген факторларды ескере отырып, есептеулердің күрделену тенденциясын атап өтіп, лизинг пен инвестициялық несие тиімділігін салыстырмалы талдаудың әртүрлі ресейлік және шетелдік әдістерін зерттеуге келді. Алайда, бұл, әдетте, балама көздерден ақша ағындарының әртүрлі элементтері үшін есептеулермен салыстырғанда нәтижені өзгертпейді.

Ұтымдылық тұрғысынан талдаудың үнемді әдістерін, сондай-ақ дисконттаудың және келтірілген құнды анықтаудың өзгертілген әдістерін қолданған Сонымен қатар, лизинг беруші мен лизинг алушы тұрғысынан банктерге пайдалану үшін ұсынылуы мүмкін дисконттауға негізделген экономикалық әдістермен лизингтің тиімділігін есептеуді қолданады.

Лизинг беруші банк алған лизингтің әсерін анықтаудың шынайылығын арттыру үшін жасырын резервті ескеру ұсынылады. Бұл жалға беруші Жалға алынған мүліктің теңгерім ұстаушысы ретінде жүргізетін нормалар бойынша амортизациялық аударымдар мен аннуитеттік әдіспен есептеу кезінде жалдау төлемдерінің құрамында алған амортизация

арасындағы айырмашылықты білдіреді. Баланстағы Амортизация өзіндік құнға қосылады және пайда бойынша салық базасын (салық қалқаны) азайтады.

Егер жалдау кезеңінің басында баланстағы амортизация сомасы лизинг төлеміндегі амортизация сомасынан асып кетсе, онда бұл қосымша пайда ретінде қарастырылуы мүмкін. Лизинг шарттарының саны өскен сайын, жаңадан жасалған шарттардың саны аяқталатындар санынан асып кетсе, жасырын резерв банктерде өзін-өзі қаржыландырудың маңызды көзіне айналады.

Сыртқы экономикалық менеджер ретінде әрекет ете отырып, банк лизинг мәмілесінің кешенді әсерін есептеуі керек, бұл мемлекет, мүлікті сатушы, жалға алушы, Жалға беруші банк және несие беруші банк алған әсерлердің жиынтығы.

Лизинг бизнесімен байланысты банктік тәуекелдерді сипаттай отырып, автор несиелік тәуекелдерді банктік реттеу объектісі ретінде ең көп таралған және қызмет етеді. Кредиттік тәуекелдерді төмендету мақсатында лизингтік мәмілеге қатысушылар - Лизингтік компания мен лизинг алушының кредиттік қабілеттілігін бағалауды жетілдіру жолдары ұсынылды.

Лизингтік операциялар дәстүрлі банктік операцияларға жатпайды. Оларды шетелдік банктер салыстырмалы түрде жақында қолдана бастады. Қазақстанда банктердің лизингтік қызмет көрсету нарығына енгізілуі: - негізінен банктерде шоғырландырылатын елеулі қаржы ресурстарын талап ететін лизингтік бизнестің жоғары капитал сыйымдылығымен; - қаржы нарықтарындағы, атап айтқанда, банктік емес қаржы – кредиттік ұйымдармен бәсекелестіктің шиеленісуімен байланысты.

Бұл жағдай банктерді өз қызметінің аясын және ресурстарды салу тәсілдерін кеңейтуге; - лизингтік және кредиттік операциялардың тығыз байланысына; - банктер үшін лизингтің артықшылықтарына итермелейді. Банктердің лизинг қызметіне қатысуы олар лизинг беруші ретінде әрекет еткен кезде тікелей және жанама болуы мүмкін.

Соңғы жағдайда банктер лизингтік мүлікті сатып алу үшін мамандандырылған лизингтік компанияларға несие береді, олардың капиталына қатысады немесе лизингтік мәмілелердің кепілі болады. Әлемдік нарықта лизингтік қызметтердің 80% - ын банктер және олардың еншілес компаниялары ұсынады немесе банктер бақылайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстан Республикасындағы банктер және банктік қызмет туралы» ҚР-ның Заңы №2444, 1995 жыл 31 тамыз
2. «Қаржы лизингі туралы» Заңының 2000 жылы 5 шілдеде қабылданған
3. ЗГазман В.Д. Рынок лизинговых услуг. – Алматы: Фонд "Правовая культура", 2014. -376 с.
4. Гусаков Б., Сидорович Ю. Лизинг - катализатор экономического роста // Финансы. 2015. –№1. – С.10-14.
5. Комаров В.В. Инвестиции и лизинг в СНГ. - М.: Финансы и статистика, 2014. –424 с.Тлеужанов Е.; Киреева К. Лизинг – инвестициялық қаржыландыру формасы. //Аль-Пари. 2014. – №4. – С.23-27
6. Мақыш С.Б. Банк ісі: Оқулық. – Алматы: Жеті жарғы, 2009. – 552 б.
7. Газман .Д. Лизинг: теория, практика, комментарии. - М.: Фонд «Правовая культура», 2012. – 376 с.
8. Рахимова С.А. Лизинг, оның мәселелері және даму перспективалары//Қазақстан Банктері.2014 № 11
9. Рынок лизинга Казахстана, Молодой, но перспективный, бюллетень, 2013 г., Алматы, Рейтинговое агентство Эксперт РА
10. Казахстан.«Лизингтік қатынастарды банктік құрылымдар арқылы ұйымдастырудың ерекшеліктері». Банки казахстана – 2014, №6, 44-46б.
11. Иссык Т. В., Стратегия лизинга в Республике Казахстан, Монология, Алматы, 2010, 63б

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА БАНК ИННОВАЦИЯЛАРЫН ДАМУЫ

Кущанова А.

*«Қаржы» білім беру бағдарламасының магистранты
Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;*

Мақалада банктік инновациялардағы заманауи тенденцияларды жалпылау және соның нәтижесінде технологиялық дамудың қазіргі деңгейінің кең ауқымды трансформациясы және Индустрия 4.0 және экономиканы цифрландыруға кезең-кезеңімен көшу қарастырылған. Соңғысына көшу бірқатар негізгі end-to-end технологияларының құрамдас бөлігі болып табылатын FinTech индустриясын дамытпай мүмкін емес: үлкен деректер массивтерін талдау, робототехника, жасанды интеллект, заттардың интернеті, геймификация, биометрикалық технологиялар. Пәнаралық технологияларға сонымен қатар нейротехнологиялар, бөлінген тізілім жүйелері, кванттық технологиялар, жаңа өндіріс технологиялары, робототехника және сенсорлық компоненттер, виртуалды және толықтырылған шындық технологиялары кіреді.

Түйінді сөздер: бизнес-процестер, FinTech, Big Data, P2P платформалары.

РАЗВИТИЕ БАНКОВСКИХ ИННОВАЦИЙ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Кущанова А.

*Магистрант образовательной программы «Финансы»
Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;*

В статье представлены обобщения современных направлений банковских инноваций и, как следствие, обширной трансформации текущего уровня технологического развития и постепенный переход к Индустрии 4.0 и цифровизации экономики. Переход к последней невозможен без развития FinTech индустрии, которая является составляющей ряда базовых сквозных технологий: анализ больших массивов данных, роботизация, искусственный интеллект, интернет вещей, геймификация, биометрические технологии. Также к междисциплинарным технологиям относятся нейротехнологии, системы распределенного реестра, квантовые технологии, новые производственные технологии, компоненты робототехники и сенсорики, технологии виртуальной и дополненной реальности.

Ключевые слова: бизнес-процессы, FinTech, Big Data, P2P-платформы.

DEVELOPMENT OF BANKING INNOVATIONS IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

Kushchanova A.

*Undergraduate of the educational program «Finance»
Kazakh-Russian International University, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;*

The article presents generalizations of modern trends in banking innovations and, as a result, an extensive transformation of the current level of technological development and a gradual transition to Industry 4.0 and digitalization of the economy. The transition to the latter is impossible without the development of the FinTech industry, which is a component of a number of basic end-to-end technologies: analysis of large data arrays, robotics, artificial intelligence, the Internet of things, gamification, biometric technologies. Interdisciplinary technologies also include neurotechnologies, distributed registry systems, quantum technologies, new production technologies, robotics and sensor components, virtual and augmented reality technologies.

Key words: business processes, FinTech, Big Data, P2P platforms.

На сегодняшний день наблюдаются кардинальные изменения ведения банковского бизнеса. Развитие современных банковских технологий уже сейчас оказывает революционное воздействие на мировую банковскую отрасль. В соответствии с динамично меняющимися условиями экономической деятельности инновации в банках стали условием успешного функционирования любого коммерческого банка. Банки, которые используют в своей работе инновационные технологии, привлекают к себе больше клиентов и получают больше перспектив, возможностей для масштабирования своей деятельности. Меняются требования клиентов к качеству сервиса: сегодня пользователи банковских услуг отдают предпочтение мобильным каналам, ожидают персональный, своевременный и удобный сервис. Новые технологии изменяют привычные способы предоставления банковских услуг.

1. Термин «банковская инновация» обладает определённой спецификой. Предлагается определить инновацию как итог исследовательского и технического результата, нацеленный на улучшение современной продукции и технологического развития.

Расширенное толкование банковской инновации предполагает дополнение определения следующими параметрами: масштабность новизны; темпы реализации; характер удовлетворяемых потребностей; объект инновации; назначение; результативность [1, с. 11].

В результате подхода, адаптированного к определению своей инновационной позиции и стратегического плана на рынке, коммерческий банк осознает свое конкурентное преимущество и как его понять, изучая свою технологическую деятельность, а также принимая во внимание приведенные выше виды классификации.

Для многих коммерческих банков создание современных банковских услуг требует существенных изменений и усовершенствований стратегии развития. Они должны быть направлены на сегменты обслуживания: физические и юридические лица, а также физические и юридические лица. На этой основе формируются последние инновации, отвечающие всем пожеланиям и потребностям как клиента, так и банка.

Таким образом, инновации являются важной составляющей бизнес-процессов. Исходя из мирового опыта, инновации – это конечный результат инновационной деятельности, представляющий собой новые или технологически продвинутые продукты, интегрированные в рынок практической деятельности финансового сектора. Кроме того, инновацию можно определить как результат формирования и усовершенствования предшествующего аналога товара, услуги или технологии. Все инновации, инновации и инновации должны означать, прежде всего, наличие инновации в виде технических и технологических переходов, организационных или управленческих преобразований, так как инновационность, непрерывность производства и пригодность для коммерческих целей являются основными характеристиками инновации. Кроме того, чтобы инновации считались инновациями, технологии должны быть внедрены в бизнес-процессы и производство, а также внедрены и востребованы на рынке. Только в этом случае с учетом вышеперечисленных параметров инновации могут считаться инновациями. Сегодня инновационные технологии (цифровые, биометрические и др.) трансформируют мир финансовых услуг, активно вытесняя традиционных игроков и консервативные бизнес-модели.

Внедрение инновационных финансовых моделей позволит изменить структуру потребления, снизить функциональные затраты (развитие клиентской базы, программы лояльности и т. д.), повысить эффективность и качество бизнес-процессов (таргетирование, скоринг и т. д.). Кроме того, влиять на устойчивость развития основного бизнеса. В результате индустрия финансовых технологий (или FinTech) постепенно становится частным и активно развивающимся сектором современной экономики. Сегодня рынок современных финансовых технологий можно с уверенностью назвать одним из самых прогрессивных рынков в мире. По оценкам экспертов, количество пользователей финансовых технологий в

мире ежегодно растет на 15-20%, конечно же, за счет активного проникновения Интернета в мире.

Согласно исследованиям McKinsey - венчурный капитал является одним из фундаментальных источников финансирования FinTech проектов в мире и его доля составляет более 75%. Помимо этого, нельзя забывать о традиционных способах привлечения капитала, такие как сделки слияния и поглощения, и альтернативные, например, краудфандинг, краудинвестинг, P2B-кредитование, онлайн-факторинг. Исходя из данных KPMG, в 2019 г. FinTech венчурные проекты смогли привлечь от частных инвесторов со всего мира рекордный размер средств - более 120 млрд долл.

Например, крупные иностранные банки BBVA, Citi и Santander создали свой собственный венчурный капитал, но это очень дорого, 100 миллионов долларов на север могут быть действительно важными. Если вы не глобальный банковский игрок, это будет очень сложно, но есть варианты. Небольшие банки присоединяются к венчурным фондам FinTech в качестве партнеров с ограниченной ответственностью или стратегических инвесторов, таких как SBI Group (ранее известная как Softbank Investments) или Anthemis Group. Это связывает их с сетью инвесторов-единомышленников и дает им преимущество перед отдельными финтех-компаниями в их портфеле. Невозможно развивать финансовые технологии и инновации без фундамента - без Интернета, собственно, эти технологии и основаны на нем. Нет сомнений, что прогресс Интернета во всем мире ускорит процесс технологического развития цифровизации, который охватывает практически все сферы жизни человека, в том числе и банковский сектор. Сегодня огромный спектр инновационных технологий влияет на финансовый рынок, который напрямую связан с Интернетом.

Основные примеры инновационных технологий, имеющих основополагающее значение для обеспечения дальнейшего развития финансового сектора:

1. Мобильные технологии - взаимодействие мобильных технологий с различными приложениями и приложениями развивается стремительно. В настоящее время мы предоставляем мобильные банковские операции, смартфоны, планшеты, смарт-часы и т. д. для конечных пользователей. Мы наблюдаем трансформацию в полноценную нишу, предоставляющую банковские услуги с использованием. Кроме того, разрабатываются специализированные мобильные устройства, созданные коммерческими банками для повышения лояльности клиентов. Например, платежные смарт-кольца, ключи, браслеты, физические агрегаторы пластиковых карт и т.д.

2. Массивы больших данных (Big Data) - большой объем необработанной информации, используемой для обработки и использования, методы поиска необходимой информации в больших массивах. С помощью анализа больших данных финансовые учреждения могут выявить новые категории потребителей, а также разработать персонализированные услуги и т.д.

3. Искусственный интеллект — это технологическая платформа, способная выполнять творческие функции и подстраиваться под заданные параметры. С помощью искусственного интеллекта банки и финансовые учреждения могут стать более активными и технологичными, сократив расходы.

4. Технология блокчейн – распределенная база данных. Все больше и больше людей заинтересованы в финансировании развития блокчейна для дальнейшей оптимизации своей деятельности. Технология блокчейн повышает уровень информационной достоверности при заключении договоров и платежей и переводов, что способствует повышению доверия к банковской системе страны в целом. «Однако идея блокчейна на финансовых рынках стала настолько разгоряченной и неправильно понятой, что зашла в тупик. Многие банки сейчас задаются вопросом, где и когда будет окупаемость инвестиций в блокчейн. разочарование в таких проектах. Блокчейн при правильном использовании имеет не меньший трансформационный потенциал, чем Интернет. Однако использование распределенных блокчейн-реестров больше связано с согласованием новых моделей управления

инфраструктурой, таких как замена крупных платежных систем, таких как SWIFT и Visa, а не такими технологиями», — пишет К. Скиннер [2, с.12].

5. P2P-кредитование – современное информационное развитие расширяет возможности кредитования между бизнесами без привлечения посредников. В связи с этим за счет организации P2P кредитных площадок появляются принципиально новые формы финансирования малого и среднего бизнеса. Результатом развития P2P-кредитования является активное распространение краудфандингового финансирования. Согласно анализу PwC, к 2025 году объем рынка достигнет 150 миллиардов долларов. Аналитики также позитивно оценивают рынок в \$1 трлн. долларов к 2025 году. 6. Биометрические технологии основаны на индивидуальных особенностях. Это касается поведенческих и физиологических параметров. Поведенческие особенности включают голос, жесты, походку и так далее.

Физиологические особенности включают отпечатки пальцев, геометрию лица, сетчатку и т. д. применяется. На рынке банковских услуг используются и поддерживаются биометрические технологии для идентификации и аутентификации, а также для обеспечения безопасного доступа к персональным данным. Также стоит отметить деятельность финтех-компаний, а также влияние финтех-индустрии на развитие мировых финансовых рынков. Успех и прогресс финтех-компаний повысит конкуренцию и заставит банки пересмотреть свою политику развития бизнес-процессов и инновационных технологий. Развитие персонализированных продуктов растет в контексте облегчения доступа к цифровым продуктам. Со временем финансовые продукты представляют собой тип рекомендации, связанной с образом жизни клиента, который устанавливает новые стандарты. Запускаются и совершенствуются новые бизнес-модели, позволяющие нам работать в новых рыночных нишах. Например, с развитием финтех-индустрии платформы P2P стали определяющей формой новых взаимоотношений.

По словам Франсиско Гонсалеса, главы испанского банка BBVA, глобальный банковский сектор, базирующийся на бурном развитии финтех-компаний, находится под угрозой, что может привести к закрытию около половины банков мира. Трансформация и поглощение рынка финтех-индустрии. Например, по данным Банка США, дальнейший рост финтех-стартапов грозит к 2025 году потерей 30% (1,7 млн) рабочих мест в мировой банковской системе. Важным аспектом, отражающим уровень развития финтех-рынка, является уровень проникновения финтех-услуг в регионе. Мировая финтех-индустрия является лидером в динамичном развитии, включая доступ конечных пользователей, и, по оценкам исследований, эта цифра ежегодно растет на 15–20%.

FinTech — активно развивающаяся отрасль, основанная на инновационных технологиях и представляющая финансовые услуги. На сегодняшний день сегменты развития FinTech включают в себя: кредитование, процессинг платежей, финансовые активы и ценные бумаги, мобильные платежи и услуги денежных переводов, информационную и кибербезопасность, медицинский сектор, финансирование малого и среднего бизнеса, технологическую робототехнику, блокчейн, страховые технологии и др.

В своей деятельности FinTech набирает обороты с развитием инновационных технологий и является, по сути, активной конкурентной нишей с банковским сектором. Согласно исследованию Ernst & Young 2019 года, Китай (87%), Индия (87%) и Российская Федерация (82%) были странами-лидерами по доступу к финансовым услугам — доля пользователей финтеха. При этом уровень проникновения финтех-сервисов в США, где расположены крупнейшие мировые технологические компании, составил всего 34% (24-е место в рейтинге). Столь высокие показатели на развивающихся рынках можно объяснить демографическими факторами, а не массовым использованием населением финансирования технологий. Речь идет об относительно стабильном использовании услуг. Достаточно высокий уровень пользователей всех категорий финтех-услуг можно рассматривать как потенциальный источник развития развивающегося рынка [3, с.17].

3. Внедрение FinTech услуг в мире.

Финтех-сервисы широко распространены во многих странах мира, в частности, почти везде вы можете за считанные минуты зарегистрировать банковский или мобильный счет на свой телефон. В таких странах, как Китай, Кения, Канада, США, Великобритания, Австралия, Таиланд, Сингапур, Гонконг и вся Европа, вы можете оплатить, коснувшись телефона или отсканировав штрих-код. Вы можете отправлять деньги онлайн своим друзьям в более чем 190 странах. Вы можете оплачивать счета в режиме реального времени и все чаще позволяете своему телефону или банковскому счету отслеживать эти платежи. Первые реальные принципы мышления в банковском деле не существуют в устоявшейся, развитой экономике [4, с.16].

К примеру, в Китае объем транзакций мобильных платежей достиг 10 триллионов китайских юаней (1,45 триллиона долларов США) в 2016, а в 2018 году - 112 триллионов юаней (17 триллионов долларов США). Для сравнения, эквивалентная цифра для мобильных платежей в США составила скудную сумму в 8,71 млрд долларов США в 2016 и 120 млрд долларов США в 2018 году.

Независимо от того, идет ли речь об агрегации конкретно в пространстве финансовых услуг или об агрегации других услуг, агрегаторы, все чаще основанные на технологиях, будут играть важнейшую роль в качестве привратников нового поколения. В Китае Alipay и WeChat фактически стали агрегаторами платежей, и это стало серьезной проблемой для банков в Китае и все больше во всем мире.

Операционные системы смартфонов и магазины приложений сегодня являются естественными агрегаторами технологий, таких как голосовые платформы, такие как Alexa. В 2015 году JPMorgan Chase, Bank of America (BoFA) и Wells Fargo, крупные банки и Intuit/Mint, Geezeo, MX/Money Desktop, Yodlee и другие вызвали борьбу между популярными частными финансами и сберегательными службами, такими как BoFA, Wells и JPMorgan Chase доказали, что причиной медленного ответа на запросы с этих сайтов является безопасность. Однако с тех пор потребительский спрос на эти услуги только ускорился, что привело к увеличению количества соглашений об обмене данными между банками и агрегаторами. В настоящее время партнерство банков и FinTech распространено гораздо шире, чем оно есть на самом деле. Некоторые сотрудники пробовали возможности, которые могут предложить финтех-компании, но по статистике это относится лишь к небольшому количеству банков по всему миру.

Учитывая, что оба имеют разные сильные стороны и преимущества, вы должны попытаться понять, как работать друг с другом в качестве партнера. У финтех-компаний более быстрый и дешевый инновационный процесс, и они очень ориентированы на потребителя, а это качества, которые сегодня доступны не во всех банках. С другой стороны, выгоды, которые банки приносят потенциальному партнерству, — это, например, доход (для FinTech), потребители (масштаб) и бренд. Поэтому вполне вероятно появление волны сотрудничества между FinTech и банками, что ускорит изменения в отрасли [5, с.128].

Список использованной литературы:

1. Банки и банковское дело / Под ред. д.э.н., проф. И.Т. Балабанова. — СПб: Питер, 2016. - 452 с.
2. Деятельность коммерческих банков: Учеб.пособие / Под. ред. А.В. Калтырина. 2-е изд., перераб. и доп. — Ростов н/Д: Феникс, 2016. - 596 с.
3. Викулов В.С. Типология банковских инноваций // Финансовый менеджмент. — 2020. — № 6. — С. 12-19.
4. Охлопков А.В. Банковские инновации и особенности их реализации в современном банковском секторе // Инициативы 21 века. - 2021 г.- №1-2. – С. 15-18
5. Человек цифровой. Четвертая революция в истории человечества, которая затронет каждого / Крис Скиннер; пер. с англ. - М.: Манн, Иванов и Фербер, 2020. - 384 с.

ӨМІР СҮРУ САПАСЫ: МӘНІ МЕН ЭКОНОМИКАЛЫҚ МАҒЫНАСЫ

Ларишин Марк Вячеславович

«Менеджмент» білім беру бағдарламасының магистранты

Спанкулова Лаззат Сейтказимовна

Экономика ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор

Курманова Лазиза Қойлыбайызы

Экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Мақалада «өмір сапасы» категориясының мәні мен экономикалық мәні ашылады. «Өмір сүру деңгейі» және «өмір сапасы» ұғымдарының өзара байланысы және өзара тәуелділігі қарастырылады. Өмір сүру сапасын бағалау критерийлері айқындалып, өмір сүру сапасының негізгі құрамдастары анықталды.

Түйінді сөздер: өмір сапасы, өмір сүру деңгейі, халық.

КАЧЕСТВО ЖИЗНИ: СУЩНОСТЬ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ

Ларишин Марк Вячеславович

Магистрант образовательной программы «Менеджмент»

Спанкулова Лаззат Сейтказимовна

Доктор экономических наук, профессор

Курманова Лазиза Қойлыбаевна

М.э.н., старший преподаватель

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

В статье раскрывается сущность и экономическое значение категории «качество жизни». Рассмотрена взаимосвязь и взаимозависимость понятий «уровень жизни» и «качество жизни». Определены критерии оценки качества жизни и выделены основные компоненты качества жизни.

Ключевые слова: качество жизни, уровень жизни, население.

QUALITY OF LIFE: ESSENCE AND ECONOMIC SIGNIFICANCE

Larishin Mark Vyacheslavovich

Master's degree in «Finance»

Spankulova Lazzat Seitkazievna

Doctor of Economics, Professor

Kurmanova Laziza Koilybaevna

M.E.S., Senior Lecturer

Kazakh-Russian International University, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

The article reveals the essence and economic significance of the category "quality of life". The relationship and interdependence of the concepts of "standard of living" and "quality of life" are considered. The criteria for assessing the quality of life are defined and the main components of the quality of life are identified.

Key words: quality of life, standard of living, population.

Последовательность раскрытия отдельных экономических категорий, присущих определенному этапу общественного развития, демонстрация их сложного устройства являются важными элементами в познании экономической деятельности. Появившиеся в ходе экономических преобразований различные социально-экономические категории представляют особый интерес и требуют глубокого осмысления в условиях рынка для выработки единого подхода.

Понятие «качество жизни» приобретает особый статус экономической категории, так как оно отражает основные цели, задачи развития и укрепления социального государства, способного создать наилучшие условия для развития личности при возрастании их потребностей, социальном прогрессе. Являясь конечной целью общественного развития, качество жизни в любом государстве характеризуется взаимосвязью экономических и социальных факторов, формируемых в процессе сложной системы воспроизводства, находящихся на разном этапе развития общества.

Выяснение структуры экономической категории, взаимосвязи и взаимообусловленности составляющих ее элементов предполагает, прежде всего, расчленение содержания социально-экономической категории на отдельные элементы, проведение их всестороннего анализа как элемента познания.

В 20-х гг. прошлого столетия вопросам качества жизни посвящена книга А. Пигу «Экономические теории благосостояния». Затем данная экономическая категория была рассмотрена также широко известным американским экономистом Дж. Гелбрейтом [1].

Понятие качества жизни впервые было введено в научный оборот в 60-х гг. прошлого столетия в связи с попытками моделирования зарубежными последователями траекторий промышленного развития общества. Качество жизни как индикатор благополучия впервые был использован в послании президента США Дж. Ф. Кеннеди Конгрессу в 1963 г. [2].

В экономической литературе проблемы качества жизни стали предметом обсуждения в ряде публикации 80-х гг., преимущественно за рубежом, как категория, с помощью которой характеризуются существующие обстоятельства жизни населения, определяются степень достоинства и свободы личности каждого человека.

Философия качества жизни в конце XX в. выходит на первый план в государственной политике и социальной работе в наиболее развитых странах мира, таких, как Канада, Великобритания и Швеция, поскольку через качество жизни возможно осуществить интегральную оценку эффективности управления социально-экономической системы [3].

Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ) определяет качество жизни как «восприятие индивидуумом его положения в жизни в контексте культуры и системы ценностей, в которых индивидуум живет, и в связи с целями, ожиданиями, стандартами и интересами этого индивидуума».

ВОЗ рекомендует использовать для оценки качества жизни следующие критерии и их составляющие:

- Физические: сила, энергия, усталость, боль, дискомфорт, сон, отдых;
- Психологические: положительные эмоции, мышление, изучение, запоминание, концентрация, самооценка, внешний вид, негативные переживания;
- Уровень независимости: повседневная активность, работоспособность, зависимость от лекарств и лечения;
- Жизнь в обществе: личные взаимоотношения, общественная ценность субъекта, сексуальная активность;
- Окружающая среда: благополучие, безопасность, быт, обеспеченность, доступность и качество медицинского и социального обеспечения, доступность информации, возможность обучения и повышения квалификации, досуг, экология (загрязнители, шум, населенность, климат);
- Духовность: религия, личные убеждения [4].

Качество жизни является главной целевой функцией современных всерхиндустриальных промышленных систем. Именно через интегральные показатели качества жизни промышленное развитие организует социальное строительство.

В 90-е гг. чаще стали рассматриваться проблемы качества жизни, причем стали включать в это понятие обеспечение рабочими местами, доход, гарантирующий определенный уровень благосостояния, качество медицинского обслуживания, основных социальных услуг и т.д. Кроме того, качество жизни предполагает для всех членов общества участие в принятии жизненно важных решений и использование возможностей, предоставляемых социальными, экономическими и политическими свободами.

Более глубокое изучение качества жизни проводится во Всероссийском научно-исследовательском институте технической эстетики Российской Федерации, в котором уделяется особое внимание исследованию и разработке концепции качества жизни населения, а также формированию методологии оценки качества жизни.

Существует множество мнений о взаимосвязи и взаимозависимости понятия «уровень жизни» и «качество жизни». Авторы различных работ, посвященных проблеме качества жизни, трактуют это понятие в формулировках, не различающихся по смыслу. По определению Бобкова В.Н. и Мстиславского П.С., качество жизни представляет собой «уровень развития и степень удовлетворенности населения комплексом высоко развитых потребностей и интересов людей» [5].

Аналогичное определение приводит Ревайкина А.С., который отождествляет понятие «качество жизни» с понятием «уровень жизни», где последнее представляется как «сложная комплексная социально-экономическая категория, которая выражает уровень развития физических, духовных и социальных потребностей, степень их удовлетворения, а также условия в обществе для развития и удовлетворения этих потребностей» [6].

Римашевская Н.М. предлагает использовать для определения понятия «качество жизни» такие показатели, как «индикатор здоровья населения»; показатели трудовой активности и эффективности индивидуального труда; объем свободного времени, показатели профессиональной и территориальной мобильности, устойчивость семейной структуры; уровень рождаемости, брачности, детности и т.д. [7].

Проблемам качества жизни населения и его оценке посвящены работы Айвазяна С.А., предложивший особый подход к выделению основных компонентов качества жизни:

1. Качество населения, которое складывается на основе данных о таких его свойствах, как: способность изменять свою численность и поддерживать равновесие биологических функций образующих его поколений; способность образовывать семьи; уровень образованности; уровень квалификации или эффективности общественно-полезного труда;

2. Благосостояние (уровень жизни) населения. Это интегральное свойство аккумулирует в себе следующие более частные свойства, характеризующие степень удовлетворения материальных и духовных потребностей населения: реальные доходы и расходы населения; обеспеченность населения жильем и другой собственностью; обеспеченность населения мощностями здравоохранения, образования, культуры, отдыха, инфраструктуры (энергоресурсами, средствами коммуникации, включая современные информационные технологии и т.п.);

3. Социальная безопасность (качество социальной сферы) с выделением следующих основных компонентов категории «социальная безопасность»: качество условий труда; уровень физической и имущественной безопасности члена общества; качество социально-политического здоровья общественных и государственных структур;

4. Качество окружающей среды (экологической ниши). Оценка состояния природно-биологической среды с точки зрения обеспечения условий жизнедеятельности населения, характеризует степень пригодности состояния ее элементов для жизни, труда, отдыха населения.

5. Природно-климатические условия, существенно влияющие на формирование менталитета, системы ценностей, образа и уровня жизни населения. Понимание комплекса

природно-сырьевых и климатических условий проживания населения региона (страны) обусловлено общим контекстом проблемы анализа и измерения различных аспектов качества жизни. Особенно важны эти показатели при оценке качества жизни сельского населения, так как она непосредственно связаны с сельскохозяйственным производством [8].

Поскольку эти два понятия по определению существенных характеристик человеческой жизни тесно взаимосвязаны, многие исследователи рассматривают их как единое, взаимосвязанное и взаимодополняющие понятие.

Некоторые показатели, обычно применяемые для характеристики уровня жизни, часто употребляются при характеристике его качества. Так, по рекомендации ООН, уровень жизни представляет собой систему нескольких элементов: здоровье, в том числе демографические условия, пища, одежда, фонды потребления накопления; условия труда, занятости, организации труда; образование, а также грамотность; жилище, включая его благоустройство; социальное обеспечение, человеческие свободы.

В США категория «качество жизни» определена как способность индивидов различать восприятие благополучия и удовлетворенности жизнью. Экспериментами комиссии по качеству жизни определены ее составляющие, по отношению к которым люди в процессе опроса делают качественную оценку удовлетворения потребностей по месту проживания: быть свободным от голода, страха за личную безопасность, несчастных случаев, хулиганских нападений, катастроф, обеспечение возможностей индивидуального развития, укрепления здоровья, обеспечения чувства собственного достоинства [9].

Как видим, в современной литературе до сих пор нет единой формулировки понятия «качество жизни», существует весьма противоречивая, порой запутанная система определения родственных понятий «уровень жизни» и «качество жизни», что осложняет исследования.

Однако существуют и другие мнения о том, что понятие «качество жизни» не тождественно понятию «уровень жизни». Так, с позиций Шеломенцевой В.П., уровень жизни населения – это социально-экономическая категория, которая определяет достигнутый уровень потребления и накопления материальных и духовных благ в их количественной оценке и в сопоставлении со стандартами потребления и накопления благ, выполняющих функции научно обоснованных ориентиров направленности социальных процессов в обществе, а также сложившимися стандартами в странах с высоким уровнем развития производительных сил.

При изучении уровня жизни используются различные методы: статистические; анкетный опрос; изучение домохозяйств в совокупности с оценкой доходов, осуществляемых социологическими методами, нормативный; система сопоставлений; факторный анализ; мониторинг. Методы изучения уровня жизни изложены в трудах Т. Карахановой, Р. Пэнто, М.Гравитца, Е.Тавокина, В. Ядова и в других работах [10].

В зависимости от степени удовлетворения потребностей в экономической литературе авторы выделяют разные уровни жизни населения. Кремлев Н.Д. предлагает выделить классификацию из 6 нормативных категорий для оценки дифференциации населения в зависимости от получаемых доходов: «порог нищеты (с доходом меньше 0,5 стоимости минимальной потребительской корзины (МПК); уровень бедности (с уровнем в пределах стоимости МПК); малообеспеченные (с доходом, превышающим стоимость МПК, но меньшим среднего значения по стране); обеспеченные (со средним доходом или превышающим в 2 и более раз стоимость МПК); состоятельные; богатые (с доходом, превышающим средний доход в 10 и более раз)» [11].

Как известно, анализ результатов по показателям уровня жизни дает возможность определить современное состояние и наметить основные пути управления качеством жизни населения. Несмотря на то, что доходы являются главным показателем уровня жизни, существуют и не доходные факторы, определяющие качество жизни населения. Рассмотрим классификацию, предложенную П.Я. Октябрьским [12], которая предусматривает 4 уровня:

- Достаток, т.е. пользование благами, обеспечивающими всестороннее развитие человека;

- Нормальный уровень, т.е. рациональное потребление по научно обоснованным нормам, обеспечивающее человеку восстановление его физических и интеллектуальных сил;

- Бедность на уровне сохранения работоспособности как нижней границы воспроизводства рабочей силы;

- Нищета, т.е. минимально допустимый по биологическим критериям набор благ и услуг, потребление которых позволяет лишь поддержать жизнеспособность человека.

Тем не менее содержательными и более полными являются показатели благосостояния, разделенные на 4 группы [13]:

1. Индикаторы дохода (доходы и расходы);

2. Комбинированные индикаторы, включающие индикаторы дохода и не доходные индикаторы (доходы, грамотность, здоровье, питание, состояние жилищной среды и др.);

3. Индикаторы социального участия, предполагающие способность человека или семьи следовать принятым в рассматриваемом обществе определенным традициям: по структуре питания, получению и дарению подарков, участию в праздниках и т.д., но этот индикатор трудно рассчитать, так как необходимы социальные обследования;

4. Субъективные индикаторы предполагают сравнение индивида своего состояния с общепринятыми уровнями жизни, и отнесения себя в ту или иную группу.

В качестве показателей и индикаторов принимаются при этом характеристики индикаторы уровня жизни как экономической категории, условия труда и отдыха, жилищные условия, социальная обеспеченность и гарантии, охрана правопорядка и соблюдение прав личности, природно-климатические условия, показатели сохранения окружающей среды, наличие свободного времени и возможность хорошо его использовать, наконец, субъективные ощущения покоя, комфорта и стабильности.

Список использованной литературы:

1. Климович В.П. Финансы, денежное обращение и кредит: учебник / В.П. Климович. - 4-е изд., перераб. и доп. - М.: ИНФРА-М. – 2015. - 336 с.

2. Лаврушин О.И. Деньги, кредит, банки. М.: КНОРУС. – 2014. – 448с.

3. Глушкова Н.Б. Банковское дело. Учебное пособие. - М.: Академический Проект, Альма Матер, 2005. - 432 с.

4. В.П. Герасенко, Е.Н. Руд. Денежное обращение и кредит. – Ростов н/Д: Издательский центр ДГТУ, 2009. – 337 с.

5. Теория кредита и его функциональная роль в экономике / Т. Карач // Банковский вестник. - 2006. - N 31. - С. 41-46.

6. Зуева М.О. Теоретические основы денежно кредитной трансмиссии. // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2010. - № 13(119). – С.162-167.

7. Леткин А.П. Теория и практика управления инвестиционными процессами в переходной экономике. – Владивосток, 2004. – 284 с.

НЕСИЕНІҢ МӘНІ ЭКОНОМИКАЛЫҚ КАТЕГОРИЯ РЕТІНДЕ

Ларишин Эльнара Азилхановна

«Қаржы» білім беру бағдарламасының магистранты

Спанкулова Лаззат Сейтказимовна,

Экономика ғылымдарының докторы, профессор

Снасапина Альбина Сергалиевна

Магистр, аға оқытушы

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Мақалада «несие» категориясының мәні мен экономикалық мәні ашылады. Ғалым-экономистердің әртүрлі көзқарастарына тоқтала отырып, «несие» ұғымының түсіндірмесі зерттелді. Бәсекеге қабілеттілік тұрғысынан несиенің экономикалық категория ретіндегі рөлі анықталады.

Түйінді сөздер: несие, ссудалық капитал, экономика, ұдайы өндіріс.

СУЩНОСТЬ КРЕДИТА КАК ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КАТЕГОРИИ

Ларишин Эльнара Азилхановна

Магистрант образовательной программы «Финансы»

Спанкулова Лаззат Сейтказимовна

Доктор экономических наук, профессор

Снасапина Альбина Сергалиевна

Магистр, старший преподаватель

Казахско-Русский международный университет, 030006, Актөбе, Әйтеке би, 52

В статье раскрывается сущность кредита, как экономической категории, раскрывая ее сущностные характеристики. Исследовано толкование понятия «кредит», акцентируя внимание на различных точках зрения ученых-экономистов. Определена роль кредита как экономической категории в условиях конкурентоспособности.

Ключевые слова: кредит, ссудный капитал, экономика, воспроизводство

THE ESSENCE OF CREDIT AS AN ECONOMIC CATEGORY

Larishin Elnara Azilkhanovna

Master's degree in «Finance»

Spankulova Lazzat Seitkazimovna,

Doctor of economic sciences, professor

Snasapina Albina Sergalievna

Master, Senior Lecturer

Kazakh-Russian International University, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

The article reveals the essence of credit as an economic category, revealing its essential characteristics. The interpretation of the concept of "credit" has been studied, focusing on the various points of view of economists. The role of credit as an economic category in terms of competitiveness is determined.

Key words: credit, loan capital, economy, reproduction.

Кредит - форма движения ссудного капитала. Ссудный капитал - это денежный капитал, предоставляемый в ссуду на условиях срочности, возвратности, платности и обеспеченности. Необходимость кредита вытекает из особенностей кругооборота капитала. У одних хозяйствующих субъектов в определенные промежутки времени появляются временно свободные денежные средства, у других возникает потребность в них, которая удовлетворяется с помощью кредита.

Кредит играет важную роль в экономике, более того, кредит выполняет роль регулятора экономики, а потому можно с уверенностью сказать, что актуальность данной темы не вызывает никаких сомнений.

Кредит относится к числу важнейших категорий экономической науки. Его изучению посвящены произведения классиков марксизма, многочисленные работы советских и зарубежных экономистов. Однако эта тема актуальна, поскольку кредитные отношения в современных условиях достигли наибольшего развития.

В отечественной экономической науке роль кредита сводится к товарно-денежным отношениям, а его суть - к экономическим отношениям. Одной из главных причин такого толкования кредита и его роли в развитии экономики является то, что его рассматривали как устоявшуюся категорию, что не развивается и остается почти одинаковой, независимо от степени социально-экономического развития. Однако, рассмотрение любой категории в динамике, в процессе изменений позволяет учесть ее не некую общую, абстрактную, а конкретно-историческую суть. Это позволяет раскрыть особенности кредита как экономической категории, определить его место и роль в современных условиях.

С развитием экономической теории менялись подходы к анализу сущности и инвестиционного характера кредита. Сторонники натуралистической теории кредита (А. Смит, Д. Риккардо, Дж.С. Милль, А. Тюрго, А. Маршалл) рассматривали его как «разрешение одному лицу пользоваться капиталом другого лица», то есть лишь как перераспределение капитала в его натуральной форме от одного субъекта к другому, отождествляя ссудный и реальный капитал. По их мнению, кредит выполняет пассивную функцию, является лишь способом перераспределения материальных ценностей в обществе, а коммерческие банки выступают посредниками [1,2]. Мы считаем, что такой подход недооценивает влияние и значение кредита на производство и развитие экономики, а также зависимость нормы ссудного процента от спроса и предложения.

Многие западные экономисты являются сторонниками капиталотворческой теории кредита (Дж. Ло, Й. Шумпетер, Г.Д. Маклеод, А. Ган, Дж. Кейнс, П. Самуэльсон, Л. Лернер, С. Харрис, Э. Хансен, Дж. Гэлбрейт, М. Фридмен и др.) [3]. В ней ярко отражен инвестиционный характер кредита, его решающая роль в процессе воспроизводства и стимулировании развития экономики.

По мнению В.А. Останина, «капитализирующие отношения в натуралистической природе коммерческого кредита. Капиталотворческая теория кредита является лишь результатом дальнейшего развития форм бытия кредита вообще, теоретических взглядов на саму природу коммерческого кредита. Итак, сегодня можно говорить о возникновении интегрированной теории кредита, поскольку натуралистическая и капиталотворческая теории проявляют как онтологическую, так и гносеологическую (познавательную) общность» [4].

Плановая экономика в свою очередь определяет понимание сущности кредита как формы движения ссудного капитала (относительно социализма – теория ссудного фонда). К сторонникам данного подхода относятся Е.Я. Брегель, Г.А. Шварц, В. Левчук, О.И. Лаврушин, Н.Г. Антонов, Н.А. Пессель [1,2,3,4,5] и др. Относительно современного этапа развития экономической науки А.Ю. Баринава предлагает модернизировать такое определение введением вместо понятия «ссудный капитал», по ее мнению, более широкого понятия – «кредитный ресурс», который включает в себя не только свободные средства предприятий, но и других субъектов экономики, включая государство, домашние хозяйства, иностранных агентов, а также способность банков «приумножать» ресурсы. По ее мнению

«на современном этапе ссудный капитал перерастает в кредитный ресурс, основа ссудного фонда становится шире».

При плановой, централизованной экономике кредит трактовали как движение ссудного фонда общества (то есть рассматривали его как самостоятельное явление, и искусственно ограничивали сферу применения), а при рыночной – приобретает форму движения ссудного капитала.

Заслуживает внимания взгляд О.И. Лаврушина на то, что кредит – категория историческая и изменяется с изменением способа производства [2]. Поддерживая позицию О.И. Лаврушина, считаем необходимым дополнить ее тем, что при изменении командно-административного способа организации производства на рыночный происходит и изменение движущей силы кредитных отношений от общественного характера (то есть кредит служит общественным интересам) к частному, где стремление к получению максимальной прибыли с каждой денежной единицы является определяющим. Однако, в современных условиях частный интерес получения прибыли ограничивается общественной необходимостью организации эффективной системы воспроизводства.

На сегодняшний день кредит служит обществу в целом, создавать потенциал для дальнейшего устойчивого развития экономики и эффективнее удовлетворять его потребности.

Роль кредита как экономической категории в условиях конкурентоспособности заключается в следующем [6,7]:

1) служит важным фактором ускорения процесса воспроизводства, поскольку через направление финансовых ресурсов в различные сферы существенно влияет на различные стадии расширенного воспроизводства и стимулирует производство;

2) выступает мощным источником инвестиций в основной и оборотный капитал, а следовательно, существенно влияет на расширение производства,

3) обеспечивает инновационный прогресс, поскольку расширяет возможности финансирования инноваций;

4) активно влияет на спрос в экономике путем распределения и изменения объема покупательной способности;

5) стимулирует субъектов экономики более эффективно использовать ресурсы с целью получения дополнительной прибыли от размещения заемного капитала.

В заключение, надо заметить, что кредит в условиях конкурентоспособности является важным инструментом влияния на процесс расширенного воспроизводства, поскольку именно он является движущей силой стимулирования производства.

Список использованной литературы:

1. Климович В.П. Финансы, денежное обращение и кредит: учебник / В.П. Климович. - 4-е изд., перераб. и доп. - М.: ИНФРА-М. – 2015. - 336 с.
2. Лаврушин О.И. Деньги, кредит, банки. М.: КНОРУС. – 2014. – 448с.
3. Глушкова Н.Б. Банковское дело. Учебное пособие. - М.: Академический Проект, Альма Матер, 2005. - 432 с.
4. В.П. Герасенко, Е.Н. Руд. Денежное обращение и кредит. – Ростов н/Д: Издательский центр ДГТУ, 2009. – 337 с.
5. Теория кредита и его функциональная роль в экономике / Т. Карач // Банковский вестник. - 2006. - N 31. - С. 41-46.
6. Зуева М.О. Теоретические основы денежно кредитной трансмиссии. // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2010. - № 13(119). – С.162-167.
7. Леткин А.П. Теория и практика управления инвестиционными процессами в переходной экономике. – Владивосток, 2004. – 284 с.

НЕСИЕЛІК МЕХАНИЗМ - ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ БЕЛСЕНДІРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Меербекова Гульсана Маратовна

«Қаржы» білім беру бағдарламасының магистранты

Қазақ–Орыс Халықаралық университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш.52;

Бұл мақалада: Кез келген кәсіпкерлік субъектісі үшін негізгі қаржы көзі ең алдымен меншікті қаражаты болса, екіншісі – банк несиесі.

Несие беру банктердің несиелік саясатын басшылыққа ала отырып, несиелік механизм арқылы жүзеге асырылады.

Түйінді сөздер: Монетарлық саясат, несиелік механизм, несиені өтеу тәртібі оны өтеу мерзімі, несиелік келісім-шарт.

КРЕДИТНЫЙ МЕХАНИЗМ - КАК ИНСТРУМЕНТ АКТИВИЗАЦИИ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА

Меербекова Гульсана Маратовна

Магистрант образовательной программы «Финансы»

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

В данной статье рассматриваются: Основным источником финансирования любого хозяйствующего субъекта являются, в первую очередь, собственные средства, а во вторую – кредит банка.

Кредитование осуществляется через кредитный механизм, руководствуясь кредитной политикой банков.

Ключевые слова: Денежно-кредитная политика, кредитный механизм, порядок погашения кредита и срок погашения, кредитный договор.

CREDIT MECHANISM - AS A TOOL TO ACTIVATE SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES

Meerbekova Gulsana Maratovna

Master student of the educational program «Finance»

Kazakh-Russian International University, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

This article covers: The main source of funding for any business entity is, first of all, own funds, and the second - a bank loan. Lending is carried out through a credit mechanism, guided by the credit policy of banks.

Key words: Monetary policy, credit mechanism, order of loan repayment and term of repayment, credit agreement.

Елбасының халыққа жолдауында: «Кәсіпкерлік – жаңа экономиканың қозғаушы күші. Өртартапандырудың өзегі кәсіпкерлік болады. Біз тәуекелдерді өз мойнына алуға, жаңа рыноктарды игеруге, инновациялар ендіруге дайын қуатты кәсіпкерлер табын көргіміз келеді. Нақ осы кәсіпкерлер экономиканы жаңғыртудың қозғаушы күші болып табылады», - дегеніндей шағын және орта кәсіпкерлік – бүгінгі өркениетті дүниежүзілік экономикалық даму жүйесіндегі болашағы күмән келтірмейтін салалардың бірі болып саналады [1].

Нақты сектор және сауда кәсіпорындары мен компаниялары Қазақстан экономикасының дамуына, өсуіне, ұлттық табыс, жалпы ішкі өнім, жалпы ұлттық өнім, жұмыспен қамтылу дәрежесі және тағы да басқа көрсеткіштердің артуына тікелей әсер етеді. Кейінгі жылдары елімізде шағын және орта кәсіпкерлікті дамытуға көбірек көңіл бөліне бастады.

Шағын бизнестің дамуының бірден бір көзі банктік несиелер болып табылады. Экономиканың нақты секторын және де сауда фирмаларын коммерциялық банктердің несиелеуі – ұлттық экономиканың өсуіне олардың қосқан үлесі, басқа жағынан қарағанда банктердің атқаратын өзінің қызметтері қаржылық сектордың, яғни экономиканың ажырамас бөлігі. Олардың дамуы мемлекеттің, экономика агенттерінің шаруашылық өмірі үшін пайдалы, әрі тиімді.

Бүгінгі таңда капиталды жұмсау бәсекесінің артуы көрініс табады. Отандық банктер қарыз алушылар үшін несиелерді алуды жеңілдеті бастады, несиелер беру процесі ықшамдалып, пайыздық ставкалардың төмендеу тенденциясы байқалуда. Сонымен қатар коммерциялық банктер ұзақ мерзімді несиелер бөліп отыр. Өйткені әдеттегі қысқа мерзімді, айналым капиталының толықтыру мақсатына бөлінген несиелер несиелік портфелінің көлемінің ауытқуына әсерін тигізеді. Банктер өздерінің ішкі несиелік саясаттарына сай несиелік талдаудың әдістемесін жасап, оны маркетингтік жоспарға сәйкес несиелендіретін салалардағы кәсіпорындардың несиелік қабілеттіліктерін анықтауда қолдануы қажет [2].

Нақты жоба бойынша банктердің шағын бизнесті несиелеуге дайындығы, несиелеу механизмінің өзекті проблемаларына әлемдік тәжірибеде кеңінен қолданылатын әдістемелік нұсқауларын құрастырды. Банктердің шағын бизнеске несиелер ұсынуының тиімділігін арттыру, ынталылығын көтермелеу, Қазақстан экономикасының жағдайына сәйкестендіру механизмін жетілдіру бүгінгі күннің талабы.

Банк саласы Қазақстан Республикасы экономикасының дамушы саласының бірі болып табылады. Шағын және орта бизнестің жоғары деңгейде қызмет етуін ұйымдастыру үшін конструктивтік бизнес-идея, тиімді басқару (менеджмент) және қаржының жеткілікті болуы шартты жағдай.

Осыған байланысты кейбір кәсіпкерлерде өз бизнесін ұйымдастыруына қажетті қаражаттың жетіспеушілік мәселесі туындап отыр. Әлемдік тәжірибеде мұндай мәселелер әр түрлі жолдармен шешіледі.

Сондықтан, ақшалай қаражаттарға иелік ететін инвестициялық қорлар, банктер, мемлекет тәуекелге бел буып, жаңадан іс ұйымдастырушы кәсіпкерлермен біріге отырып, олардың тауарларды өндіру мен қызмет көрсетулерін қаржыландыруы керек. Бұл тұрғыда жеке инвесторлар үшін жоғары табыс алу мүмкіндігі тұрса, ал мемлекет үшін жұмыссыздық мәселесі шешіледі немесе жобаның әлеуметтік мәнін арттырудың мүмкіндігі туындайды.

Сондықтан, халық шаруашылығы саласындағы банк жүйесінің мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық дамуын қамтамасыз етудегі алатын орны ерекше.

Кез келген кәсіпкерлік субъектісі үшін негізгі қаржы көзі ең алдымен меншікті қаражаты болса, екіншісі – банк несиесі. Несиелер беру банктердің несиелік саясатын басшылыққа ала отырып, несиелік механизм арқылы жүзеге асырылады [3]. Монетарлық саясатты кең және тар мағынада түсінуге болады. Кең мағынасында монетарлық саясат – инфляция және жұмыссыздықпен күресуге, айналыстағы ақша массасын, банк жүйесінің өтімділігін, ұзақ мерзімді пайыз мөлшерлемелерін реттеуге бағытталған шаралар жиынтығын білдіреді. Тар мағынасында мұндай саясат – валюталық интервенциялауды қолдану арқылы валюталық бағамды оңайландыру, есеп саясатын және өзге де қысқа мерзімді пайыз мөлшерлемесін реттеу әдістерін жүргізумен байланысты шараларды сипаттайды.

Дамыған елдердің Орталық банктері монетарлық саясатты жүзеге асыру үшін әр түрлі ақша-несиелер реттеу әдістерін пайдаланады. Оларды өздерінің белгілеріне қарай екі түрге бөледі:

- жалпы әдістер – есеп саясаты, ашық рыноктағы операциялар және ең төменгі

резервтер саясаты;

- іріктелген әдістері – банк несиелерінің мөлшерін шектеу, жекелеген несиелер түрінде бақылау жасау, капиталдар рыногына бақылау жасау, қор және өзге де операцияларды реттеу.

Қазақстан Республикасында мемлекеттік ақша-несие саясатын анықтайтын және оны жүзеге асыратын орган – Қазақстан Ұлттық банкі.

Соңғы жылдардағы ақша-несие саясатының басты көздеген бағыты: инфляцияны төмендету және теңгенің тұрақтылығын қамтамасыз ету. Бұл мақсатқа жетуде Ұлттық банк қатаң ақша-несие саясатын жүргізеді. Заңға сәйкес нысанаға алатын ақша жиыны мынадай ақша-несие саясатының негізгі құралдарының көмегімен реттеледі;

- қайта қаржыландыру мөлшерлемесі, ресми мүдделендіру мөлшерлемесі деңгейін белгілеу;

- ҚҰБ-те жинақталатын ең төменгі міндетті резервтер нормасын белгілеу, соның ішінде тартылған қаражаттар мерзіміне, көлеміне және түрлеріне байланысты дифференция жасау;

- мемлекеттік бағалы қағаздарын сатып алу және сатуға байланысты ашық рынокта операциялар жүргізу;

- банктерге және үкіметке несиелер беру;

- валюталық рынокта интервенциялау;

- кейбір жағдайларда, несиелік операциялардың жекелеген түрлерінің деңгейі мен көлеміне тікелей сандық шектеулер енгізу;

- ресми есепке алу (дисконттық) мөлшерлемесі [4].

Жергілікті рыноктағы шаруашылық конъюнктурасы мен мемлекеттің экономикалық және ақша-несие саясаттарының негізінде несиені басқарудың барлық үрдістерінің іргетасын қалайтын несиесі саясаты қалыптасады. Аталмыш саясат нақты өндіріс саласындағы шағын және орта бизнес субъектілерімен тығыз байланыста болатын коммерциялық банктердің несиелік және депозиттік саясаттарының қалыптасуының басты макрофакторы болып табылады. Екінші деңгейдегі банктер нақты өндіріс саласындағы шағын және орта бизнес субъектілерімен серіктестік қатынаста бола отырып, өздерінің дербес несиелік саясатын қалыптастырады.

Несие саясатының элементтеріне қызмет ететін ауданы, көрсетілетін қызмет түрі, несиені өтеу мерзімі мен қамтамасыз етілуі, несиесі қабілеттілік және несиелік портфель мөлшері, несиенің жұмсалуды бағыты, несиелеудің максималды шегін арттыру, т.с.с. жатады [5].

Несиелік механизмнің құрамдас бөлігі несиелеу механизмі өзінің мәні жағынан несиелік үрдіс технологиясын бейнелейді. Бұл несиені пайдалану механизмін сипаттайды.

Аталмыш механизм мынадай қадамдарды қамтиды:

- несиесі алуға деген өтінішті қарау;

- өтініш берушінің несиелік қабілетін талдау;

- несиелік және кепіл келісім шартын жасау;

- несиесі беру;

- несиелік мәміленің орындалуына бақылау жасау.

Кез-келген несиелеу үрдісі несиесі алуға деген өтінішті қараудан басталады. Мұнда қарыз алушы мен алынғалы отырған несиесі туралы негізгі мағлұматтар, яғни несиенің мақсаты, мөлшері, мерзімі, қамтамасыз ету көздері, түрі көрсетіледі.

Клиент өтінішке қоса, несиелік операциялар сипатына соңғы екі-үш жылдағы балансын қосымшаларымен қоса, құрылтайшылық құжаттардың, жал шарттарының, тіркеу куәліктерінің немесе патенттердің, төл құжаты мен несиесі алу құқығын куәландыратын басқа да құжаттарының көшірмелерін; несиеленетін шараның рентабелділік деңгейін, оның қайтарылу мерзімін сипаттайтын техникалық есеп құжаттарын; басқа банктерден алынған несиесі туралы мәліметтерді, қамтамасыз ету мақсатында кепілге қойылған мүлікке деген меншік құқығын куәландыратын құжаттарды; несиені қайтаруға байланысты міндеттемені

растайтын құжаттарды; бизнес жоспарын; тағы басқа да анықтамалар мен құжаттарды табыс етеді. Қажет болған жағдайда банк қарыз алушының несиенің қайтарылуын қамтамасыз ететін басқа да құжаттарды талап етуге құқылы.

Егер қарыз алушы банкпен тұрақты қарым-қатынаста болса, онда жекелеген құжаттардың талап етілмеуі де мүмкін. Қарыз алушының несиелік қабілетін талдау кезеңінде қарызды толық көлемде уақытылы қайтарып алу қабілеті талданып, бағаланады. Несиелік қабілетті талдау барысында қарыз алушының іскерлік беделі, табыс алу қабілеті, қаржылық жағдайы, төлем қабілеті тәрізді көптеген факторлар басшылыққа алынады. Өйткені бұл көрсеткіш банк өтімділігіне ықпал етеді.

Өтініш берушінің несиелік қабілеттілігі туралы қорытынды оң болған жағдайда банк несиелік келісім шарттың шарттарын қарастыруға кіріседі. Бұл саты – несиені құрылымдық талдау деп аталады. Құрылымдау барысында банк берілетін несиенің негізгі сипаттамаларын анықтайды:

- несиенің мақсаты;
- несиенің сомасы;
- өтелу тәртібі мен мерзімі;
- несиенің қамтамасыз етілуі;
- пайыздық қойылымды бекіту; т.б.

Кез келген банк үшін маңызды ең бірінші сұрақ - «Не үшін несие алынады?». Несиенің мақсаты оны беруге байланысты тәуекел дәрежесінің маңызды индикаторы болып табылады. Несиенің мақсаты оның нысанын анықтайды. Мәселен, егер қарыз алушы несиенің көмегімен қаражаттардың түсуі және төлемдер арасындағы қысқа мерзімді үзілісті жою үшін алғысы келсе, онда оған ең қолайлысы – овердрафт [6].

Несиені бермес бұрын оның мақсаты кәсіпорын жарғысында көрсетілген мақсаттарға сай келетіндігін тексеріледі. Мысалы үшін, банк несиені сауда-саттық операцияларға беруден сақтанады, себебі мұндай жағдайларда өтеу өте күмәнді әрі тәуекелі жоғары болып келетіні белгілі жайт. Фирмаларға несие берерде банк фирма жұмыс істейтін саладағы банкроттық деңгейін ескеріп, тұрақсыз салалар кәсіпорындарына несие беру деңгейін төмендетуге тырысады.

Коммерциялық банктердің қысқа мерзімді несиелеу жүйесін ұйымдастырудағы ерекшелік несиені беру туралы шешім қабылданғанға техникалық (сандық) емес, экономикалық (сапалық) критерийлерге және барлық банктік мекемелер үшін қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуының қажеттіліктеріне байланысты критерийлерді бағыт ұстануы болып табылады. Іс жүзінде бұл мынаны білдіреді – қоғамның нақты қажеттігі бар өнімдерді шығаратын кәсіпорындар шығыстары бірінші кезекте несиеленуі тиіс.

Сұранысқа ие өнімдерді өндіруге және өткізуге байланысты шаруашылық қызмет түрлерін несиелеу кезінде ғана несиелеу кәсіпкерлік субъектілерінің ғана мүддесін емес, қоғам мүддесіне жауап береді.

Несие беру барысында банк өз қауіп қатерін төмендету мақсатында берілетін несиенің қажетті сомасын анықтап алады. Себебі дағдарыс орын алғанда банк міндетті түрде несие сомасын ұлғайту туралы өтінішке тап болады. Бұл жердегі банкке үшін қауіпті нәрсе – екі жағымсыз балама арасында таңдау керектігі – қосымша несие беру немесе бұрын берілген несие сомасын жоғалту. Сондықтан банк клиент есептеулерін алған кезде несие сомасына байланысты баға беріп, қажетті өзгертулерді енгізеді.

Тәжірибе көрсетіп отырғандай, өтінішке клиент ең оптимистік жағдайда қажет болатын соманы енгізеді, осылай ол банктен несие алу қиынға соқпайды деп ойлағанымен, оны өтей алмау жағдайын ойламайды.

Банк несие сомасын талдаған кезде несие түріне, мерзіміне және жобаны қаржыландыруда клиенттің қаражаттарының қатысу деңгейін ескеру тиіс. Сонғысы әлемдік тәжірибеде міндетті шарт болып табылады.

Несиені өтеу тәртібі оны өтеу мерзімі біткеннен кейін бір төлем жасау арқылы немесе несиелеу шарты жұмыс істейтін уақыт бойы бірдей бөліктермен өтеу арқылы жүзеге

асырылуы мүмкін. Аталған әдіс жағдайында капитал айналымдылығына байланысты өтеудің кестесі жасалады. Сонымен бірге, мүмкін болар қателіктерді ескеріп, клиенттен қарыздың өтелмеген бөлігін өзінің меншіктік қаражаттар есебінен өтеу туралы міндеттеме алады.

Несиені өтеу мерзімі қаншалықты ұзақ болса, тәуекел дәрежесі соншалықты жоғары болады және күтпеген қиыншылықтарға байланысты қарызды клиент келісім шартқа сәйкес қайтара алмайтын мүмкіншілігі артады. Коммерциялық банктер көп жағдайда тартылған қаражаттардың сипатына байланысты өзінің несиелік қызметін қысқа және орта мерзімді операциялар саласымен шектейді.

Бірақ бүгінгі таңда республикада қаржы рыногында қаражаттар көзінің артуына байланысты (жинақтаушы зейнетақы қорларының активтері, халықтың банктік салаға сенімінің артуына орай банктердің активтерінің тез қарқынымен өсуіне байланысты) және қаржылық құралдардың тапшылығы жағдайында банктер өздерінің активтерінің көп бөлігін нақты саланы несиелеуге жұмсауға мәжбүр және соған байланысты орта және ұзақ мерзімді несиелердің үлесі артады.

Несиелік келісім-шарт үшін маңызды элемент – ол қарыз алушы несиені қамтамасыз ету үшін қандай кепіл бере алатындығы. Қамтамасыз ету кепілі – бұл банк үшін қорғаныстың ең соңғы мәресі және несие беру туралы шешім кепілдің тартымдылығына емес, қаржыландыратын жобаның артықшылықтарына негізделуі тиіс. Егер несиелік келісім-шарттың негізі жоғары тәуекелмен байланысты болған жағдайда, қарызды өтеу көзі ретінде қолдануға болатын өтімді кепілге үміт артып несие беру туралы шешім қабылдау үлкен қате болады. Сондықтан кепіл мәселесі несие банкке тиімді деген қорытынды жасалғаннан кейін ғана қарастырылуы тиіс. Кепілсіз несие тек оны өтеу көзі жоғары сенімді болған жағдайда ғана берілуі мүмкін. Несиені қамтамасыз ету кепілі екі түрде болуы мүмкін:

- кепіл;
- кепілхат.

Кепіл – несиені қамтамасыз етудің сенімді түрлерінің бірі. Банкпен кепілге қойылған мүлікті сату қарыз алушы несиені қайтармаған жағдайда қарызды жабуға мүмкіндік береді және қарыз алушыны несиені мерзімінде қайтаруын ынталандырады. Себебі кейбір клиенттер банкті арзан қаражаттың сарқылмас көзі ретінде қабылдайды, ал кепіл қою оларды өздерінің міндеттемелеріне жауапкершілікпен қарауға ықпал жасайды.

Кепілхат – бұл кепілхатты берушінің қажет болған жағдайда қарыз алушының қарызын қайтару туралы бір жақты міндеттемесі. Іс жүзінде кепілхат беруші тұлғаның төлем қабілеттілігі және оның міндеттемелерінің көлемі немесе құқықтық негізі күмән келтірмейтін жағдайда кепілхат қамтамасыз етудің ең қолайлы түрі болып табылады.

Кепілхатты рәсімдеу үшін тұлға мен міндеттеме қарыз сомасы көрсетілген кепіл беруші тұлғаның жазбаша түрдегі арызы қажет. Кепілхатты берушінің міндеттемесі негізгі қарызға тек толықтыру ретінде ғана қабылданады. Қарыз алушы сияқты кепіл беруші проценттерді төлеу, залалдардың орнын жабу басқадай жағдайларда жауап болады.

Кепілхаттың ерекше түрі болып кепіл беру болып табылады. Оның кепілхаттан айырмашылығы – ол негізгі келісімшартты толықтыратын акт болып табылмайды. Кепіл – бұл кепілдік жағдай орын алған жағдайда белгілі бір соманы кепілденген тұлға үшін кепіл берушінің төлейтіндігі туралы міндеттемесі.

Банктік тәжірибеде қарыз алушының қаражатты қайтару міндеттемесі бойынша кепілді басқа банктен алуы сирек құбылыс емес. Банк бұл жерде өзінің қызметі үшін кепілденетін тұлғадан комиссия алады. Банктік кепіл қарыз алушы өз мерзімінде қайтармаған процент немесе несиенің бір бөлігіне қатысты болады.

Банктік міндеттеме шеңберінде қарыз алушының несие берушіге шағымдары мен талаптары ескерілмейді. Осыған байланысты банктер несиені қамтамасыз етуге байланысты, әсіресе егер кепілге «бірінші талап ету бойынша» деген бап кіргізілсе, кепілхатқа емес, кепілге артықшылықпен қарайды. Бұл жағдайда кепіл беруші банк несиені беруші банкке бірінші талап бойынша кепілденген соманы аударады.

Шаруашылық органдар берген кепілдер кепіл беруші – банкте сақталады және несиені беруші – банкке кепілді қабылдау туралы мәлімдемеммен бірге жіберіледі.

Егер несиені қамтамасыз ету ретінде сақтандыру компанияларымен шарттарды орындауды сақтандыру жүргізілсе, несиені беру туралы шешім қабылдау үшін клиент банкке сақтандыру келісім-шартын және сақтандыру полисін ұсынады.

Несие бойынша процент базалық қойылымға қосымша процентті қосу арқылы анықталады. Базалық қойылым әр банкпен дербес түрде Ұлттық банктің қойылымына байланысты орнатылады. Қосымша процент ссуда сипатына және тәуекел дәрежесіне тәуелді болады. Негізгі ереже – қарыз алушы қаншалықты ірі болса, проценттік қойылым соншалықты төмен болады. Шағын кәсіпорындар тәуекелдің жоғарғы тобына жатады. Оларға несиені ең жоғарғы проценттік қойылымдармен беріледі. Мұндай жүйе дүниежүзінде қабылданған.

Ағымдағы қаржылық есеп беруді мұқият талдауды бұрынғы есеп берулермен салыстырғанда дебиторлық қарыздың тез өсуі, өтімділік коэффициенттерінің төмендеуі, сату көлемінің азаюы, операциялық қызметтен нәтижесі бойынша залал шегу сияқты қауіпті сипаттамалардың анықталуы мүмкін. Жаман белгі ретінде банк сұраған ақпаратты немесе қаржылық есеп беруді уақытында ұсынбау, фирма басшыларының банк қызметкерлерімен телефон немесе бетпе-бет кездесуден қашықтауы, клиенттің жаңа кәсіпорындарды құрумен және жылжымайтын мүлікті сатып алумен қызу айналысуы, спекулятивті қорлардың жиналуы, маңызды клиенттерді жоғалту және т.б. болып табылады. Несиелік бөлімге көп ақпарат қарыз алушының әріптестерінің іс-әрекеттері (жабдақтаушылардың қарыз алушының несиелік қабілеттілігі туралы банктен ақпарат сұрауы, сақтандыру компанияларының сақтандыру келісім-шартын жоюы) немесе банктің басқа бөлімдерінің мәліметтері (мысалы, клиенттің осы банктегі шотында сальдоның пайда болуы) арқылы алынады.

Егер банк жағымсыз несиені айқындаса, ол шұғыл түрде шаралар қолданып, әрбір қарыз алушымен жеке дара жұмыс жасайды. Қажет болған жағдайда банк несиелеу режимін қатандатуы мүмкін. Мұндай қадамдарға мыналар жатуы мүмкін:

- процент қойылымын арттыру (мұндай мүмкіндікті несиелік келісімшартта алдын - ала қарастыруы тиіс);
- егер несиені толық берілмеген болса, оны ары қарай беруді тоқтату;
- несиені уақытынан бұрын қайтару туралы талап қою.

Бірақ ең дұрыс қадам – ол қарыз алушымен жағдайды талқылау және дағдарыстан шығу жолдары бағдарламасын жасау. Мұндай нұсқа клиентті банкрот етіп жариялағаннан гөрі қолайлырақ болып табылады. Жағдайды түзетуге болатындығын клиентке түсіндіру мүмкіншілігі болса, банк оған активтерінің бір бөлігін сатуға, қызметкерлер санын азайтуды, шығыстарды азайту, маркетингтік стратегияны өзгерту, компания басқармасын ауыстыру сияқты шараларды қолдануға шақыруы мүмкін [7].

Несиелік келісім-шартты бұзғаны үшін жауапкершілік нысандарына залалдардың орнын жабу және айыппұл төлеу жатады.

Аталған бұзушылықтар үшін заңи түрде жауапкершілік қарастырылмағандықтан, ол келісімшарттық сипатқа ие. Алынған несиені өз уақытында қайтармағаны үшін қарыз алушы көбінесе жоғары проценттік қойылым төлеуге мәжбүр болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «ҚР-дағы банктер және банктік қызмет туралы» ҚР заңы. 31.08.1995.
2. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) 27 желтоқсан 1994.
3. Г.С.Сейткасымов, К.М.Маулетов, А.А.Мусина. Банковское дело: Курс лекций. Астана: Изд.Каз УЭФимТ, 2015-243 стр.

4. Искаков У.М., Бохаев Д.Т., Рузиева Э.А. Финансовые рынки и посредники: Учебник. – Алматы: Экономика, 2014. – 298 с.
5. Зейнельгабдин А.Б. «Финансовая система Казахстана», учебник, Астана – 2014.
6. Мақыш С.Б. Банк ісі: Оқулық. – Алматы: Жеті жарғы, 2014. – 552 бет.
7. Еспаев С.С. Инновационная экономика Казахстана и Китая: опыт и перспективы.- Алматы, ИД «Эксклюзив», 2015.- 360 с.

БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІК ТҮСІНІГІНІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МӘНІ МЕН МАҒЫНАСЫ

Шунгариев Ануар Нурболатұлы

«Менеджмент» білім беру бағдарламасының магистранты

Арыстанғалиева Жайна Әбдуалиқызы

«Менеджмент» білім беру бағдарламасының студенті

Дүйсенбаева Ботагөз Баймұханбетқызы

«Экономикалық пәндер» кафедрасының профессоры

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Мақалада бәсекеге қабілеттілік түсінігінің экономикалық мәні мен мағынасы қарастырылған. Кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігі мен өнімнің бәсекеге қабілеттілік ұғымдарының ара-жігі жіктелген.

Түйінді сөздер: кәсіпорын, бәсекеге қабілеттілік, өнім.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ И ЗНАЧЕНИЕ ПОНЯТИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ

Шунгариев Ануар Нурболатович

Магистрант образовательной программы «Менеджмент»

Арыстанғалиева Жайна Әбдуалиқызы

Студент образовательной программы «Менеджмент»

Дүйсенбаева Ботагөз Баймұханбетовна

Профессор кафедры «Экономические дисциплины»

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

В статье рассматривается экономическая сущность и значение понятия конкурентоспособности. Определены граничные понятия конкурентоспособность предприятия и конкурентоспособность продукции.

Ключевые слова: предприятие, конкурентоспособность, продукция.

ECONOMIC ESSENCE AND MEANING OF THE CONCEPT OF COMPETITIVENESS

Shungariyev Anuar Nurbolatovich

Master student of the educational program «Management»

Arystangalieva Zhaina Abdualiqyzy

Student of the educational program «Management»

Duisenbayeva Botagoz Baimukhanbetovna

Professor of the Department of Economic Disciplines

Kazakh-Russian International University, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

The article discusses the economic essence and meaning of the concept of competitiveness. The boundary concepts of enterprise competitiveness and product competitiveness are determined.

Key words: enterprise, competitiveness, products.

Кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігі оны басқа кәсіпорынмен салыстырғанда ғана анықталады, бұл салыстырмалы көрсеткіш болып табылады. Ол берілген тауардың басқа тауарынан белгілі бір қажеттілікті қанағаттандыру дәрежесі бойынша айырмашылығын

көрсетеді. Тауардың бәсекеге қабілеттілігін анықтау үшін белгілі бір қажеттілікке сәйкес келу дәрежесі бойынша басқа тауарлармен салыстырып қана қоймай, сонымен бірге тұтынушының тауарға жұмсаған шығыны мен өз қажеттілігін қанағаттандыру үшін оның әрі қарай қолданылуы да есептеледі.

Кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілік мәселесі қазіргі жағдайдағы әлемде әмбебап сипатқа ие болды. Әрбір мемлекеттің тұтынушының экономикалық және әлеуметтік өмірі оның қаншалықты табысты шешілуіне қарай байланысты. Бәсекеге қабілеттілік - мемлекеттің, өндірушінің өнім шығару мен өткізудің мүмкіншілігінің жиынтығы десек те болады. Бәсекелік факторының өзі мәжбүрлік сипатқа ие, нарықтан ығыстыру қорқынышы өндірушілерді өз тауарлардың бәсекеге қабілеттілігі мен сапа жүйесімен тоқтаусыз шұғылдануға мәжбүр етеді, ал нарық олардың қызметінің нәтижелерін объективті және қатал бағалайды. Дамыған бәсекелестік нарықта өнімнің бәсекеге қабілеттілігі оның коммерциялық табыстың шешуші факторы болып табылады.

Бәсекеге қабілеттілік тауардың нарық жағдайына, тұтынушының қажеттілігіне тек сапа, техникалық, экономикалық, эстетикалық сипаттамалары бойынша ғана емес, сонымен бірге коммерциялық және өткізудің басқа жағдайларына (баға, жеткізу мерзімі, өткізу жолдары, сервис жарнама) байланысты болатын көп аспектілі түсінік.

Сонымен қатар, өнімнің бәсекеге қабілеттіліктің негізгі құрама бөлігі болып эксплуатация уақытына тұтынушының шығын деңгейі табылады. Басқаша айтқанда бәсекеге қабілеттілік -нарықтағы табысты анықтайтын тауардың тұтынушылық және құндылық (бағалық) сипаттамалардың кешені, яғни бәсекелес аналог тауарлардың алдында берілген тауардың артықшылығы. Тауарлардың артынан олардың өндірушілері тұрғандықтан, сәйкесінше бәсеке қабілеттілікті кәсіпорындар, кәсіподақтар, фирмалар, мемлекеттің негізінде айтуға болады. Нарықтағы әрбір тауар қоғамдық қажеттіліктерін қанағаттандыру көрсеткішіне тексеру өтеді: әрбір сатып алушы оның жеке қажеттілігін толығымен қанағаттандыратын тауарды сатып алады, ал барлық сатыпалушылар бәсекелес тауарларға қарағанда қоғамдық қажеттіліктерге сәйкес келетін тауарды сатып алады [1].

Сондықтан өнімнің бәсекеге қабілеттілігін (яғни, бәсекелестік нарықта коммерциялық тиімді өткізудің мүмкіншілігі) бәсекелестердің тауарларын бір-бірімен салыстыру негізінде ғана анықтауға болады. Басқаша айтқанда, бәсекеге қабілеттілік нақты бір сату уақытына байланысты салыстырмалы түсінік. Әрбір сатып алушыда өз қажеттіліктерін қанағаттандырудың бағалаудың жеке критеріі бар болғандықтан, мұнда бәсекеге қабілеттілік жеке сипатқа ие болады. Бәсекеге қабілеттілік тұтынушы үшін қызуғышылық туғызатын (берілген қажеттіліктерді қанағаттандыруына кепіл береді) қасиеттермен ғана анықталады. Бұл қызығушылықтың шегінен шыққан өнімнің барлық қасиеттері бәсекеге қабілеттілікті бағалағанда белгілі бір жағдайда оған қатысы жоқ деп есептеледі. Нормалар, стандарттар мен құқықтардың шамадан тыс асуы (мемлекеттік талаптардан басқа) өнімнің бәсекеге қабілеттілігін жақсартып қана қоймай, керісінше оны түсіреді, өйткені ол сатып алушының құндылығын көбейтпей, бағаның өсуіне әкеледі; сондықтан ол өнім тұтынушыға тиімсіз болып көрінеді.

Кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігінің зерттелуі оның өмірлік циклының фазаларына тығыз байланысты үздіксіз және жүйелі түрде жүргізілуі тиіс. Мұның өзі бәсекеге қабілеттілік көрсеткіштерінің төмендеуінің бас кезеңін уақытылы анықтау мен лайықты шешімдерді қабылдау (мысалы, өнімді өндірістен шығару, оны модернизациялау, нарықтың басқа секторына ауыстыру, т.с.с.) үшін қажет. Егерде ескі өнім өз бәсекеге қабілеттілік ұстанымын түгелдей жоймаса, ал кәсіпорын жаңа өнім шығаруды көздесе бұл экономикалық тиімсіз болады. Сонымен қатар, әрбір тауар нарыққа шыққаннан кейін өзінің бәсекеге қабілеттілік әлеуметін бірте-бірте жұмсай бастайды. Бұл процесті баяулатып, уақытша ұстап тұруға болады, бірақ оны тоқтату мүмкін емес[2].

Сондықтан, жаңа өнім ескі өнім бәсекеге қабілеттілігінде маңызды жоғалтулар болған кезде нарыққа шығаруды қамтамасыз ететін график бойынша болжайды. Яғни жаңа тауардың бәсекеге қабілеттілігі озық және ұзақ уақыттық болу қажет. Тауар өндіруші өзінің

нақты бәсекелестерін, олардың мүмкіндіктерін, артықшылықтары мен кемшіліктері ғана емес, сондай-ақ таңдаған нарықтағы бәсекелестің жалпы жағдайын, яғни осы нарықтың бәсекелестік сипатына байланысты типін, өзінің салалық нарығындағы бәсекелестіктің қозғаушы күштерін өте жақсы білуі керек. Бұл жағдайда өз бәсекелестерінің іс-әрекеттері сипатын бағалау жүйесін, оның ішінде олардың іс-әрекеттерінің құрылымдық талдауын пайдалануға болады (Сурет 1).

Сурет 1. Нарықтағы бәсекелестер іс-әрекетінің құрылымдық талдауы

Келтірілген бәсеке сайыстың және бәсекелесу қабілетінің факторлары мен сипаттамаларының субъектілерінің құрамы осы күрделі дәреженің элементтерінің құрамын сипаттауға және олардың байланысын шығаруға мүмкіндік береді. Бұл оның талдауына қажетті тиімді тәсілдер шығаруға, қолда бар қорларды алуға қосымша мүмкіндіктер ашуға және сүт өнімі кәсіпорындары үшін әр деңгейдегі бәсекеге қабілеттілікті жоғарлатудың стратегиялық бағытын анықтауға көмек көрсетеді.

Экономикалық әдебиетте бәсекені оның әдістері бойынша бағалық (баға негізіндегі бәсеке) және бағадан тыс бәсеке (тұтынушылық құнның сапасы негізіндегі бәсеке) бөлуге болады. Қазіргі әлемде бағалық бәсеке бағадан тыс әдістердің бәсеке сайысына қарай мәнсіз болып келеді. Бұл қазіргі нарықта «бағалар қақтығысы» жоқ дегенді білдірмейді, олар бар, бірақ соншалықты анық емес. Бағадан тыс бәсеке алдыңғы қатарлы бәсекелестерге қарағанда тауардың тұтынушылық құнын арттырады. Бағадан тыс әдістердің санына фирманы басқарудың бүкіл маркетингтік әдістері жатады. Олардың негізгілері: тауардың жаңартылуы, сапа, жарнама, халықаралық стандарттарға сәйкес келу, т.с.с.

Кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігінің жоғарылауы, оның жақсаруы көбінде іске асырылатын өнімнің сапасы мен өндірістің ұйымдастырушылық-техникалық деңгейіне тәуелді. Батыстың қазіргі заманғы бәсекелік қабілет теориясының авторы М. Портер өзінің “Бәсеке стратегиясы” кітабында бәсекелік қабілетті үш стратегия арқылы көрсетеді [3,4]

- шығындылықты төмендету;

- бөлшектеу;
- жинақтау.

Бірінші жағдайды қамтамасыз ету үшін ұйым өзінің өнім өндіру шығындылығын, бәсекелестеріне қарағанда, мейлінше төмендетуі керек. Мұндай үнемдеу өндіріс көлемінде, жаңа технологияларды енгізуде немесе басқа да шикізат көздеріне байланысты болуы мүмкін.

Бөлшектеу стратегиясы барлық жағдайға әмбебап болып келеді. Бөлшектеу өнімнің өзінде, оны жеткізу әдістерінде, маркетинг жүйесінде немесе басқа да факторларда болуы мүмкін. Бұл әдісті бірінші стратегиядан айырмашылығы бар, яғни, шығындылықты төмендету тек үнемдеуге ғана қатысты болса, бөлшектеу стратегиясына әр алуан жолмен жетуге болады.

Портердің ұсынып отырған үшінші стратегиясы бар ынталы қызмет жүйесінің белгілі бір түріне жұмылдырумен байланысты. Бұл сала ішіндегі ауқымы шектелген бәсекеге сүйенеді. Мәселен, ұйым белгілі бір тұтынушылардың талғамына жауап беретін азғантай өнім шығарып, барлық күш- жігерді осы мақсатқа ғана жұмсайды. Портердің пікірінше, осы аталған стратегияның әрбірі бәсекелік қабілеттің қалыптасуына өз ықпалын тигізуі мүмкін [5]

М. Портер осы кітабында шығарылатын өнімнің екі негізгі бәсекелік артықшылықтарын бөліп көрсетеді, олар: мейлінше төмен шығындылық пен мамандандыру. Мамандандыру-тұтынушылардың айрықша қажеттіліктерін қанағаттандырып, сол үшін басқа тауарлармен салыстырғанда, жоғары бағалауға ие болу қабілетімен түсіндіріледі. М. Портер мақсатқа жету үшін барлық күшті осы екі әдістің біреуіне ғана аудару қажет деп пайымдайды. Шығарылатын өнімнің бағасын төмендетіп немесе жоғары талапқа сай етіп, оны төлем қабілеті бар тұтынушыларға сату керектігін көрсетеді.

М. Портердің өнімнің бәсекелік қабілетін арттыру жолдары шектеулі. Өйткені, жоғарыда аталған бәсекелік артықшылықтарды жеке- жеке емес, кешенді түрде қолдануға мүмкіндік бар, сонымен қатар бәсекелік қабілет нақты өнім түріне байланысты бірнеше факторларға тәуелді екендігін ескерген жөн.

Жалпы алғанда, бәсекелік қабілеті бірнеше маңызды қасиеттерге ие:

- бәсекелік қабілет-салыстырмалы шама, яғни ол ұқсас өнімдермен теңестіру арқылы анықталады;
- ол динамикалық шама, яғни уақытқа байланысты өзгереді, тауардың өмірлік циклына және басқа да жағдайларға тәуелді;
- әрбір тұтынушының жеке талғамы әрбір өнімнің бәсекелі қабілетіне өздігінше әсер етеді. Сондықтан, өнімнің бәсекелік қабілеті құбылмалы сипатқа ие;
- бәсекелік қабілет нақты, яғни ол өнімнің белгілі бір түрін нарыққа, ҒТП даму деңгейіне, қоғамдық еңбек жүйесіне және т.с.с. байланысты;
- бәсекелік қабілетке әсер етуге болады, ол оның құндылығын арттыру үшін маңызды.

Осы жағдайларға байланысты бәсекелік қабілетті жүйелі түрде уақытқа және қоғамдық талаптарға сай, тұтынушы үшін де, өндіруші үшін де зерттеу қажет.

М. Портердің негіздеуінше кәсіпорынның бәсекелік қабілетін анықтайтын бес бәсекелік күш бар:

- бір саланың бәсекелес кәсіпорындары арасындағы тартыс;
- ауыстырылмалы-тауарлар шығаратын кәсіпорындар тарапынан болатын бәсеке;
- салаға жаңа бәсекелестердің ену қаупі;
- тасымалдаушылардың саудаласу мүмкіндіктері;
- тұтынушылардың саудаласу мүмкіндіктері.

Сонымен, жоғарыда айтылған өнімнің бәсекелік қабілетіне қатысты анықтамаларды жинақтай келе, келесі пайымдауларды атап өтуге болады:

➤ өнімнің бәсекелік қабілеті- бұл тек нарықтық экономикаға тән категория. Бәсеке жоқ жерде өнімнің бәсекелік қабілеті туралы сөз болуы мүмкін емес;

➤ Бәсекелік қабілет-салыстырмалы түсінік, өйткені сол тұтынушы талғамын қанағаттандыруға бағытталған тауарларды бір-бірімен салыстыру арқылы анықталады;

➤ өнімнің бәсекелік қабілеті-бұл өнімнің бәсекелес өндірушілердің ұқсас өнімдерімен салыстырғанда жоғары тұтынушылық қасиеттерімен, төмен бағамен, тартымдылығымен және оның қажеттілікті өтеу құндылығымен ерекшелену сипаты. Басқаша айтқанда, өнімнің нақты нарықта сәтті өткізілуі- оны бәсекелік қабілетін көрсетеді;

➤ бәсекеге қабілетті өнімді қалыптастыру тұтынушының талғамын қанағаттандыратын сапалық және құндық, әрі тартымдылық сипаты тиімді ерекшеліктер арқылы жүзеге асады;

➤ өнімнің бәсекелік қабілеті уақыт ағымына, өткізу нарығына халықтың өзгермелі сұранысына тәуелді өзгермелі құбылыс.

Өнімнің бәсекелік қабілеті, түпкі нәтижеде, кәсіпорынның бәсекелік қабілетін анықтайтын көрсеткіш екенін ескерсек, осыған қатысты анықтаманы да келтіре кеткеніміз жөн.

Өнімнің бәсекелік қабілеті сияқты, кәсіпорынның бәсекелік қабілетіне қатысты бірыңғай қалыптасқан тұрақты анықтама жоқ. Бұл мағынаға қатысты бірнеше көзқарас қалыптасқан, олардың негізгілері болып кәсіпорынның нарықтағы үлесі, табыстылығына өнімді көлемді өткізу болып саналады. Тағы бір анықтама былайша пайымдалады: “кәсіпорынның бәсекелік қабілеті деп- оның бәсекелес кәсіпорындармен салыстырғанда технология, тәжірибелік іскерлігі, персоналдардың білімі, стратегиялық және ағымды жоспарлау, сана, коммуникация сынды артықшылықтарымен ерекшеленуін айтады”.

Біздің көзқарас бойынша, төмендегі анықтама кәсіпорынның бәсекелік қабілеті туралы мағынаны толық және әдістемелік тұрғыдан дұрыс ашады: “бәсекелестерімен салыстырғанда бағалы және бағалық емес сипаттары бойынша тауарлары тұтынушыларға ұнамды, дер кезінде жоспарлап, дайындап, өткізуге нақты мүмкіндігі бар кәсіпорын бәсекеге қабілетті болып саналады”.

Пайдаланылған әдебиттер тізімі:

1. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации. М: Изд-во Эксмо, 2015-11с.

2. Головачев А.С. Конкурентоспособность организации. Учебное пособие. — Минск: Выш. шк., 2012. — 31 с.

3. Конкурентные позиции бизнеса: Монография/ Э.М. Коротков, Ю.Т.Шестопад, В.Д.Дорофеев. – М.: ИНФРА-М, 2013. – 47с.

4. Ахметова К.И. Экономиканың бәсекелестік қабілеттілігін қамтамасыз ету жүйесіндегі тұтыну нарығы (маркетинг аспекті) : Экономика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты (08.00.05). - Алматы, 2008. - 13б.

5. Шамишева Н.Қ. Кәсіпорынның сыртқы сауда қызметіндегі бәсекеге қабілеттілігін арттыру: Экономика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты (08.00.05). - Алматы, 2007. - 15б.

**КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ ЖЕР ҚОЙНАУЫН ИГЕРУ МЕН ПАЙДАЛАНУ
БАРЫСЫНДАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ
ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ**

Аймагамбетова Ж.Р.

*«Құқық» білім беру бағдарламасының 2 курс магистранты
Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;*

Бұл мақалада Каспий теңізінің жер қойнауын игеру мен пайдалану барысындағы экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етуді құқықтық реттеу тәртібі туралы айтылады.

Түйінді сөздер: Каспий теңізі, Қазақстан Республикасының Конституциясы, Үкімет, экологиялық қауіпсіздік.

**ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ ПРИ ОСВОЕНИИ И ИСПОЛЬЗОВАНИИ НЕДР КАСПИЙСКОГО
МОРЯ**

Аймагамбетова Ж.Р.

*Магистрант 2 курса образовательной программы «Право»
Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актобе, ул. Айтеке би, 52;*

В данной статье речь пойдет о правовом регулировании обеспечения экологической безопасности при освоении и использовании недр Каспийского моря.

Ключевые слова: Каспийское море, Конституция Республики Казахстан, Правительство, экологическая безопасность.

**LEGAL REGULATION OF ENSURING ENVIRONMENTAL SAFETY DURING
EXPLOITATION AND SUBSURFACE USE OF THE CASPIAN SEA**

Aimagambetova Zh.R.

*The 2nd year Master's student of the educational program «Law»
Kazakh-Russian International University, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;*

This article is referred to legal regulation of ensuring environmental safety during exploitation and subsurface use of the Caspian sea.

Key words: Caspian Sea, Constitution of the Republic of Kazakhstan, Government, environmental safety.

Мәселені қою. Каспий теңізінің акваториясы - теңізде көмірсутегі шикізатын өндіру саласындағы болашағы зор аймақтардың бірі. Қазіргі таңда экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мұнай мен газды өндіру және өңдеу саласындағы жобаларды жүзеге асыруда, сондай-ақ Қазақстан Республикасында да, шет мемлекеттерде де энергетикалық және басқа жобаларды жүзеге асыруда маңызды міндетке айналды. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі экологиялық қауіпсіздік стратегиясында Қазақстан Республикасының су айдындарының тұрақты жұмыс істеуі маңызды элементтердің бірі болып табылады.

Қазақстан Республикасының Конституциясының 31-бабында көзделгендей «Мемлекет адамның өмір сүруі мен денсаулығына қолайлы айналадағы ортаны қорғауды мақсат етіп қояды» [1]. Мінекей, сондықтан да жалпы мемлекет және халыққа қызмет ететін Үкімет Каспий теңізінің табиғи кен орындарын игеру барысында адамдардың өмірі мен денсаулығына қатер төндірмейтіндей өз қызметтерін іске асыра білу керек [2].

Каспий теңізінің солтүстік бөлігіндегі мемлекеттік қорық аймағындағы теңізде көмірсутектерді барлауды және өндіруді жүргізу кезінде жер қойнауын пайдаланушылар Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексінде көзделген экологиялық талаптардың сақталуын қамтамасыз етуге міндетті [3].

Соңғы зерттеулер мен жарияланымдарды талдау. Сарапшылардың бағалауы бойынша Каспий өңірінде мұнайдың әлемдік дәлелденген қорының 6,5 млрд тоннаға жуығы және табиғи газдың әлемдік дәлелденген қорының 40% - ға жуығы (89 трлн текше метр) шоғырланған. Бұдан басқа, Каспий түбі геологиялық зерделенудің жоғары дәрежесімен сипатталады [4].

Зерттеудің негізгі материалдары. Дәл осы Каспий теңізінде соңғы уақытта ашылған ең үлкен жаңалықтардың бірі - Теңіз жағалауы мемлекеттері (Ираннан басқасы) бір ғана жылы тәулігіне 130200 млн. баррель өндірген болатын. Бірақ, 2001 жылы бұл сандық көрсеткіш тәулігіне 1,3 млн. жетті. Болжамдар бойынша 2005 жылы бұл көрсеткіш 2 млнға жетсе, 2010 жылы 3,7 млн. баррель тәулігіне өндірілуге тиіс. 2020 жылы тәулігіне 6,5 млн. баррель мұнай өндіретін жағдайға әбден жетуі мүмкін. Егер бұған қарсы Каспий теңізін ластанудан қорғайтын экологиялық шараларды қатар қолдануды қолға алмайтын болса, онда 3,5 тен 4,7 есе ластану жағдайы орын алады[5].

Сонымен қатар, Каспий теңізіндегі теңіз өндірісінің сөзсіз бәсекелестік артықшылықтары солтүстік теңіздердің қайраңдарымен салыстырғанда климаттық және техникалық жағдайлар (жылы климат және таяз тереңдік) екенін атап өткен жөн. Бұл фактілердің барлығы облыстың бірте -бірте ірі мұнай -газ өндіру кластеріне айналуына әкеледі. Сондай-ақ, Каспий теңізінде жер қойнауын пайдалану ауқымының ұлғаюы теріс салдарға әкеп соғады. Мұндағы жер қойнауын пайдалану деп көмірсутегі шикізатын геологиялық зерттеуге, барлауға және өндіруге байланысты қызмет түсініледі.

Осы қызмет түрлерінің әрқайсысы су қоймалары мен су ағындарының, түбінің минералды ресурстарының, атмосфералық ауаның және биотаның экологиялық жағдайына теріс әсер етуі мүмкін.

Бұл әсер көбінесе пайдалы қазбалардың сарқылуына, қоршаған ортаның ластануына және биотаның өліміне байланысты жағымсыз факторлар түрінде көрінеді. Осы факторлардың пайда болу қаупін толығымен жою мүмкін емес, бірақ оның ықтималдығын мүмкіндігінше азайтуға болады[6].

Осылайша, біз жер қойнауын пайдалануда экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша экологиялық-құқықтық реттеуді дамытудағы негізгі міндет - бұл тәуекелді барынша азайту болып табылады деп қорытынды жасауға болады.

Каспий теңізінің қоршаған ортасына Еділ, Орал және Сулақ өзендерінен теңізге түсетін су, сондай-ақ теңіз акваториясы арқылы мұнай өнімдерін тасымалдайтын танкерлер негізгі теріс әсер ететіні белгілі.

2006 жылы Каспий теңізінің теңіз ортасын қорғау жөніндегі негіздемелік конвенция күшіне енді, ал кейінірек оған нақтылайтын үш хаттама қабылданды. Алайда Каспий теңізіндегі экологиялық жағдайдың айтарлықтай жақсаруы байқалмады.

Су қоймасының жабық сипаты, потенциалды экологиялық қатерлер мен мұнай мен газ өндіру тәуекелдері Каспий маңы мемлекеттері үшін жалпы сипатқа ие. Бұл факты А.М. Муртазалиев дұрыс атап өткендей, Каспий теңізінде экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етуді экологиялық және құқықтық реттеуді дамытуда жағалаудағы мемлекеттердің жалпы ынтымақтастығының қажеттілігін тудырады [7].

Осылайша, зерттеу тақырыбының өзектілігі жоғарыда аталған факторлармен, сондай-ақ отандық және шетелдік зерттеулерде осы тақырыпты аз зерттеумен анықталады.

Қорытындылар мен ұсыныстар. Каспий өңіріндегі Каспий маңы және басқа да елдердің ресурстық саясатының мазмұны мен мәні осы өңірде төрт ірі жанжалды мәселелерді тудырып отыр, атап айтқанда:

– барлық жағалаудағы мемлекеттер қабылдаған Каспий теңізінің халықаралық құқықтық мәртебесінің болмауы, онсыз мұнай-газ ресурстарын игеру үшін шетелдік капиталды тарту саяси-құқықтық сипатына байланысты қиын болып келеді;

– Каспий мұнайының негізгі көлемдерін тасымалдау бағыттары туралы белгісіздік;

– Каспий аймағының экологиясы мен биологиялық ресурстарын сақтауға үлкен қаражат бөлу қажеттілігі;

– ықтимал квота қақтығысы және бірегей биологиялық ресурстарды, бірінші кезекте бекіре балықтарының түрлерінің қорын тиімді пайдалану.

Сондай-ақ, табиғи және техногендік апаттардың алдын алу және олардың салдарын азайту бойынша жұмысты жүйелі түрде күшейту қажет деген ойдамын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 30.08.1995 ж.;
2. Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі. 02.01.2021 ж.;
3. «Каспий теңізінің теңіз ортасын қорғау жөніндегі негіздемелік конвенцияны ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 13 желтоқсандағы N 97 Заңы;
4. Overview of oil and natural gas in the Caspian Sea region. EIA, 2013, p.8;
5. Боголюбов С.А. Правотворчество в сфере экологии. М., 2010.;
6. Бринчук М.М. Обеспечение экологической безопасности как правовая категория // Государство и право. 2008. N 9.
7. Муртазалиев А.М. Правовые проблемы охраны окружающей среды в бассейне Каспийского моря. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук, Москва, 2006 год. С.60;

**ҚАРЖЫЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҢ РЕТТЕУШІ ФУНКЦИЯСЫ:
ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙДА ІСКЕ АСЫРУ МЕХАНИЗМІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Досимов Мирас Тлепович

«Құқық» білім беру бағдарламасының магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Бұл мақалада қаржылық құқық тақырыптарына, атап айтқанда қаржылық құқық функцияларын зерттеуге қатысты ғылыми қызығушылықтың өзектілігі қарастырылады.

Түйінді сөздер: қаржылық құқық, реттеуші функциялар, құқықтық қатынастар, қаржылық-құқықтық жауапкершілік.

**РЕГУЛИРУЮЩАЯ ФУНКЦИЯ ФИНАНСОВОГО ПРАВА:
ОСОБЕННОСТИ МЕХАНИЗМА РЕАЛИЗАЦИИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ**

Досимов Мирас Тлепович

Магистрант образовательной программы «Право»

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

В этой статье рассмотрена актуализация научного интереса к темам финансового права, в частности, касающимся исследования функций финансового права.

Ключевые слова: финансовое право, регулятивные функции, правоотношение, финансово-правовая ответственность.

**REGULATORY FUNCTION OF FINANCIAL LAW: FEATURES OF THE MECHANISM
OF IMPLEMENTATION IN MODERN CONDITIONS**

Dossimov Miras

Master student of the educational program «Law»

Kazakh-Russian International University, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

This article discusses the actualization of scientific interest in the topics of financial law, in particular, concerning the study of the functions of financial law.

Key words: financial law, regulatory functions, legal relationship, financial and legal responsibility.

В последнее время в сфере государственной финансовой деятельности произошли значительные изменения. Таким образом, это актуализирует научный интерес к темам финансового права, в частности, касающимся исследования функций финансового права.

Функции финансового права являются основными способами воздействия на финансовые правоотношения. Их реализация определяет значение, место и роль этой важной отрасли в правовой системе.

Система функций финансового права охватывает различные их виды, но главное место среди них принадлежит регулятивной, защитной и идеологической функциям. Цели финансового права комплексно решаются за счет реализации этих функций на определенном этапе его развития.

Особая роль и значение функций финансового права обуславливают необходимость существования и функционирования эффективного и совершенного механизма реализации с целью надлежащего регулирования финансовых правоотношений и надлежащей защиты и

защиты прав их участников. Таким образом, это указывает на необходимость научного обоснования различных аспектов вышеупомянутой проблемы.

Анализ научных источников показывает, что проблемы функционирования финансового права в целом или частично недостаточно изучены, поскольку лишь некоторые его аспекты были рассмотрены учеными при анализе общих вопросов финансового права. Поэтому изменения, происходящие в финансово-правовом регулировании, требуют изучения содержания и специфики механизма реализации функций финансового права. Следовательно, рассмотрение особенностей реализации регулирующих, защитных и идеологических функций финансового права в современных условиях функционирования и развития финансовой системы является актуальным. Также важно проанализировать проблемы, влияющие на эффективность механизма реализации этих функций, и определить направления его совершенствования [1].

Вопрос функций финансового права является одним из основополагающих вопросов в механизме финансово-правового регулирования, принимая во внимание их непосредственное влияние на финансовые отношения. Особое и решающее место, безусловно, принадлежит регулирующей функции финансового права.

Основным назначением регулятивной функции является регулирование финансовых правоотношений, а именно особенностей их возникновения, изменения или прекращения в ходе осуществления государственной финансовой деятельности. При этом, благодаря регулятивной функции, закрепляется и изменяется правовой статус участников финансовых правоотношений, устанавливается конкретная правовая связь между ними.

Безусловно, реализация регулирующей функции финансового права раскрывает взаимосвязь правовых (нормативных) и социальных аспектов в финансово-правовых нормах. Анализируемая функция в процессе ее реализации также выявляет зависимость функционирования финансового права от различных факторов, затрагивающих регулирование финансовых правоотношений. Не менее важным является тот факт, что реализация этой функции отражает специфику правового воздействия на сферу публичных финансовых отношений и определяет их существенные особенности в конкретный период. При этом прогнозирование и поиск наиболее эффективных средств правового воздействия на такие отношения также осуществляется в результате реализации регулирующей функции финансового права [2].

Следовательно, реализация регулирующей функции финансового права определяет, какое содержание финансовых правовых норм в современных условиях финансовой системы требует реформирования, и, следовательно, показывает пути их совершенствования. Именно поэтому эффективная реформа финансовой системы напрямую зависит от отлаженного механизма реализации этой функции.

Современные условия функционирования государства, обусловленные интеграционными устремлениями, оказывают существенное влияние на регулирование финансовых правоотношений и определяют особенности регулятивной функции финансового права. Это может стать новым демократическим форматом отношений между их участниками – государством, юридическими и физическими лицами – в качестве партнеров. Еще одной особенностью финансовых правоотношений в современных условиях является то, что действия их субъектов хоть и подчинены общественным и частным потребностям, но направлены в первую очередь на реализацию общественных интересов.

Следовательно, сущность финансового правового регулирования в современных условиях заключается в его направленности на соотношение публичных и частных интересов, но с доминированием реализации общественных интересов. Поэтому, в силу регулятивной функции, действия участников финансовых правоотношений в первую очередь направлены на удовлетворение общественных интересов – государственных, социальных и территориальных. Это означает, что участники финансовых правоотношений (независимо от организационной формы, вида деятельности, формы собственности, правового статуса в целом), так или иначе, принимают участие (прямо или косвенно) в формировании

государственных фондов и распределении и использовании их затрат. Таким образом, обязательные платежи юридических и физических лиц в бюджеты и государственные целевые внебюджетные фонды не только обеспечивают выполнение задач и функций государственными и муниципальными органами власти. Это, в свою очередь, также влечет за собой создание общего блага для удовлетворения как общих (общественных), так и личных (частных) потребностей юридических и физических лиц. В силу этой взаимосвязи обобщенные (совокупные) интересы, касающиеся образования, здравоохранения, социальной защиты и т.д. не полностью удовлетворены. Поэтому финансовые ресурсы уже выступают как механизм социального партнерства, благодаря которому достигается баланс интересов, формируется коллективная воля сообщества; как фактор согласования каждого индивидуального или корпоративного интереса, то есть частного интереса с национальной ситуацией, а следовательно – с общественными и социальными интересами.

Следовательно, особенностью регулирующей функции финансового права является то, что его реализация направляет поведение участников финансовых правоотношений на удовлетворение общественных интересов – государства и территориальных сообществ (административно-территориальных единиц). Однако его реализация также удовлетворяет обобщенные (совокупные) общественные потребности общества, а также общественные и частные потребности его отдельных социальных групп и членов [3].

Принимая во внимание вышеизложенное, эффективная реализация регулирующей функции финансового права возможна при условии завершённой формулировки требований финансовых правовых положений. Такие положения должны иметь качественное содержание, которое позволит эффективно применять и реализовывать их.

Отдельной проблемой в аспекте регулятивной функции реализации финансового законодательства является реформирование механизма формирования местных бюджетов и, соответственно, механизма финансирования функций органов местного самоуправления в ходе бюджетной децентрализации. Вышесказанное требует стандартизации изменений полномочий местных органов власти, в частности в отношении их усмотрения в принятии решений относительно формирования и использования бюджетных средств [4].

Эта проблема указывает на необходимость поиска наиболее эффективных путей и средств их решения. Одним из таких путей, на мой взгляд, является совершенствование финансового законодательства. Вышеизложенное обуславливает необходимость существенного пересмотра и принятия обновленного перечня собственных и делегированных полномочий и, соответственно, расширения финансовой базы органов местного самоуправления. Поэтому это может быть возможно при условии внесения изменений как в Налоговый кодекс Казахстана, а также в Закон Казахстана “О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстане. При этом необходимо изменить механизм расчета расходов на финансирование образования, здравоохранения и других сфер. Такой механизм должен основываться на социальных стандартах в этих областях, которые до сих пор не были разработаны или приняты.

Следует обратить внимание, что внесение изменений в финансовое законодательство в целом, является обязательным шагом органов государственной власти или местного самоуправления, поскольку необходимо решить проблему недостаточных доходов. Однако для юридических и физических лиц, как участников финансовых правоотношений, они в основном нежелательны и, в свою очередь, потребуют принятия соответствующих мер для сбалансирования и защиты их финансовых интересов. регулирования поведения участников финансовых правоотношений. С помощью такого механизма государство, другие публичные субъекты в лице своих уполномоченных органов определяют правила поведения в сфере публичной финансовой деятельности путем установления соответствующих правовых положений. Эти правила должны соблюдаться всеми участниками финансовых правоотношений, поскольку в случае неисполнения (ненадлежащего исполнения), согласно законодательству, они могут применить соответствующие финансовые правовые санкции. Государство устанавливает такую процедуру для предотвращения, уменьшения или

прекращения материального ущерба в результате несоблюдения установленного порядка осуществления государственной финансовой деятельности. Поэтому суть механизма финансово-правовой ответственности, на мой взгляд, заключается в реакции государства (других публичных образований) в лице их уполномоченных органов на нарушение финансового законодательства путем применения соответствующих финансовых и правовых санкций в целях поддержания установленного порядка в сфере публичной финансовой деятельности.

Список использованной литературы:

1. Актуальные проблемы финансового и налогового права. Учебное пособие / отв. ред. Карасева М.В. — М.: Проспект, 2020. 272 с.
2. Бабина К.И., Данилова О.А., Еремина Е.А. Финансовое право. Учебное пособие. — М.: КноРус, 2019. 280 с.
3. Бехер В. В., Кондукторов А. С., Лайченкова Н. Н., Литвинова Ю. М. Финансовое право. Учебник. — М.: Юстиция, 2020. 344 с.
4. Гольдфарб А. А. Финансовое право. Конспект лекций. М.: Прометей, 2018. 128 с.

ЖЕКЕ ТҮЛҒА МЕН МЕМЛЕКЕТ АРАСЫНДАҒЫ ҚАРЖЫЛЫҚ БАЙЛАНЫС

Досимов Мирас Глепович

«Құқық» білім беру бағдарламасының магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Қазіргі әлемде жеке тұлғаның қаржылық және құқықтық қатынастары белгілі бір салық юрисдикциясы бар мемлекетпен көбірек байланысты. Әр түрлі саяси және құқықтық қоғамдық құрылымдар салықтық юрисдикцияның төрт түрін құрды: мемлекетаралық, мемлекеттік, жергілікті және арнайы мәртебесі бар салықтық юрисдикциялар.

Түйінді сөздер: қаржылық құқық, мемлекет, мемлекеттік қаржыны басқару, егемендік.

ФИНАНСОВАЯ СВЯЗЬ МЕЖДУ ОТДЕЛЬНЫМ ЛИЦОМ И ГОСУДАРСТВОМ

Досимов Мирас Глепович

Магистрант образовательной программы «Право»

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

В современном мире финансовые и юридические отношения физического лица больше связаны с государством с определенной налоговой юрисдикцией. Различные политические и правовые общественные образования создали четыре типа налоговых юрисдикций: межгосударственные, государственные, местные и налоговые юрисдикции с особым статусом.

Ключевые слова: финансовое право, государство, управление государственными финансами, суверенитет.

THE FINANCIAL NEXUS BETWEEN AN INDIVIDUAL AND A STATE

Dossimov Miras

Master student of the educational program «Law»

Kazakh-Russian International University, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

In the modern world, the financial and legal relations of an individual are more connected with the state with a certain tax jurisdiction. Various political and legal public entities have created four types of tax jurisdictions: interstate, state, local and tax jurisdictions with a special status.

Key words: financial law, state, public finance management, sovereignty.

Суверенитет государства - это категория публичного права, которая в широком смысле определяет исключительное право государства как особого политического юридического лица на независимую внутреннюю и внешнюю деятельность. Следовательно, внутренними и внешними формами государственного суверенитета являются принятие норм национального законодательства и участие в международных отношениях. Сущность суверенитета заключается в суверенном праве государства распространять свою власть на все отношения, происходящие в государстве, и создавать новые путем принятия нормативных правовых актов.

Однако такое суверенное право ограничено территорией и народом. Отныне в публично-правовой концептуальной системе у нас есть такие правовые категории, как “территориальная” и “экстерриториальная” юрисдикции государства. В первом случае государственная власть распространяется на всю международно признанную территорию

государства, во втором случае – на физических и юридических лиц, имеющих юридически определенные отношения с государством. Иными словами, территориальная юрисдикция является абсолютной – государство имеет право использовать все средства для оказания влияния на отношения в пределах своей суверенной территории. Экстерриториальная юрисдикция государства ограничена влиянием личной юрисдикции других государств на физических и юридических лиц. Исключительное право государства устанавливать и собирать налоги также действует двумя способами: на территории государства и на лицах. В первом случае, в зависимости от территориального устройства, государство на своей территории определяет одну или несколько налоговых юрисдикций. Во втором случае государство определяет юрисдикцию по налогообложению физических и юридических лиц. Именно влияние двух экстерриториальных юрисдикций двух стран определяется степенью политической или финансово-правовой связи отдельных лиц с определенным государством [1].

Политико-правовые отношения между индивидом и государством характеризуются, с одной стороны, конституционными правами, свободами и их защитой государством, с другой стороны, обязанностями перед государством, независимо от места жительства индивида. Внешним проявлением таких отношений является гражданство индивида. Финансовые правоотношения между физическими лицами во второй половине XIX века возникли из политико-правовых отношений и характеризовались имущественным характером отношений между физическими лицами с определенной налоговой юрисдикцией. Внешним проявлением таких отношений является место жительства человека. Эволюция этих отношений между физическими лицами с налоговой юрисдикцией насчитывает более ста лет. Научное обоснование необходимости такой связи позволило выстроить современный финансовый механизм мобилизации средств в централизованные резервы.

В современном мире финансовые и юридические отношения физического лица больше связаны с государством с определенной налоговой юрисдикцией. Различные политические и правовые общественные образования создали четыре типа налоговых юрисдикций: межгосударственные, государственные, местные и налоговые юрисдикции с особым статусом. Каждый из них обеспечивает мобилизационную функцию для соответствующих уровней бюджета. Вопросы финансовых и правовых взаимоотношений налогоплательщика–физического лица неразрывно связаны с его налогово-правовым статусом из-за наличия основного элемента - обязанности по уплате налога. Налоговое обязательство - это отправная точка, с помощью которой определяется степень финансовой и юридической связи физического лица с определенной налоговой юрисдикцией. Финансово-правовые связи требуют исследования, прежде всего, из-за своих основных составляющих элементов - государства, налоговых юрисдикций, физических лиц и правовых норм, которые объединяют эти элементы в единый механизм отношений [2].

Одной из главных особенностей современного государства, наряду с территорией, населением и государственной властью, является способность порождать финансовые правоотношения. Фискальный суверенитет государства - это международно признанное исключительное право государства создавать отношения, в том числе налоговые, на своей территории. В конце концов, современная финансовая система государства основана не на доходах от государственных фондов, от продажи сырья или доходов от доменов или регалий, а на налогообложении – все государственные учреждения обеспечиваются финансовыми ресурсами из централизованных резервов, которые формируются из налогов и сборов.

Чтобы досконально разобраться в правовой категории “суверенитет”, следует обратить внимание на конституционные положения. Носителем суверенитета и единственным источником власти в современном правовом государстве является народ – народ государства, который осуществляет власть непосредственно и через органы государственной власти и местного самоуправления [3]. За этим следуют прямые и непосредственные политико-правовые отношения между отдельными лицами и

государством. Государство - это особая политико-правовая форма организации общества, созданная для обеспечения надлежащего уровня его существования и развития посредством функционирования соответствующих социальных институтов. Другими словами, первым источником и высшей властью на территории государства является народ.

Однако народ, как носитель суверенитета государства, ограничен в праве непосредственно влиять на государственные финансы. Если исходить из конституционных положений, то можно сделать вывод, что носителем государственного суверенитета являются люди, наделенные полным верховным, исключительным и прямым правом регулировать любые отношения в государстве, за исключением налоговых и бюджетных отношений [4].

Учитывая две антагонистические позиции в отношении верховной власти в государстве, существует конфликт национального и государственного суверенитета, в частности, в отношении государственных финансов. Финансовый суверенитет - это исключительная компетенция высших органов государственной власти по мобилизации, распределению и использованию финансовых ресурсов государства для обеспечения его существования и создания надлежащих условий для развития общества. Налоговый суверенитет - это потенциальная возможность для суверенного субъекта создавать налоговые отношения, создавать государственные фонды и направлять их на определенные области государственного и социального развития.

В то же время юрисдикция - это сфера волевого влияния государства на отношения, которые происходят или должны произойти по воле государства. Юрисдикция - это изначальный правовой феномен суверенитета государства, который заключается в способности государства распределять имущественное влияние на физических и юридических лиц, которые непосредственно связаны с государством. Налоговая юрисдикция создается государственной властью в форме обязательных актов прямого действия с целью гарантировать функционирование государственных учреждений. Термин “налоговая юрисдикция” по своему внутреннему содержанию включает в себя широкий спектр правоотношений; для данного исследования нас интересует только его мобилизующая функция, то есть “налоговая юрисдикция”. Налоговая юрисдикция государства распространяется на два уровня: территориальный и личный. Территориальный уровень - это распространение налоговой юрисдикции на территорию государства, которая включает в себя все его геофизическое и цифровое пространство, а именно: сушу, внутренние воды, исключительную морскую экономическую зону, воздушное пространство, цифровое пространство, морские и воздушные транспортные средства. Личный уровень - это распространение налоговой юрисдикции государства на физических и юридических лиц, которые имеют финансовые и юридические отношения с государством.

Список использованной литературы:

1. Белов, В. А. Финансово-правовые институты зарубежных стран : учеб. пособие / В. А. Белов, М. М. Прошунин. – М. : РИОР : ИНФРА-М, 2012. – 298 с.
2. Грачева, Е. Ю. Финансовое право: схемы с комментариями : учеб. пособие / Е. Ю. Грачева. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Проспект, 2013. – 110 с.
3. Евстигнеев Е., Викторова Н. Финансовое право: Учебное пособие. — СПб.: Питер, 2011 г. — 272 с.
4. Евстигнеев, Е. Н. Финансовое право : учеб. пособие / Е. Н. Евстигнеев, Н. Г. Викторова. – СПб. : Питер, 2011. – 270 с.

**ҚОҒАМДЫҚ ҚАРЖЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТКЕ ҚАТЫСАТЫН МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАР
ЖҮЙЕСІН ТҰЖЫРЫМДАМАЛАУҒА ЖӘНЕ АЙҚЫНДАУҒА БАҒЫТТАЛҒАН
ТЕОРИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘСІЛДЕР**

Досимов Мирас Тлепович

«Құқық» білім беру бағдарламасының магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Бұл мақалада мемлекеттік қаржылық қызметті анықтаудың доктриналық тәсілдері қарастырылған.

Түйінді сөздер: қаржылық құқық, жария қаржылық қызмет, мемлекеттік қаржыны басқару.

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ ПОДХОДЫ, СОСРЕДОТОЧЕННЫЕ НА
КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ И ОПРЕДЕЛЕНИИ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННЫХ
ОРГАНОВ, УЧАСТВУЮЩИХ В ПУБЛИЧНОЙ ФИНАНСОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

Досимов Мирас Тлепович

Магистрант образовательной программы «Право»

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актобе, ул. Айтеке би, 52;

В этой статье рассмотрены доктринальные подходы к определению государственной финансовой деятельности.

Ключевые слова: финансовое право, публичная финансовая деятельность, управление государственными финансами.

**THEORETICALLY-LEGAL APPROACHES CENTERED ON CONCEPTUALIZATION
AND DETERMINATION THE SYSTEM OF STATE BODIES INVOLVED IN PUBLIC
FINANCIAL ACTIVITY**

Dossimov Miras

Master student of the educational program «Law»

Kazakh-Russian International University, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

This article discusses doctrinal approaches to the definition of state financial activity.

Key words: financial law, public financial activity, public finance management.

На мой взгляд, прежде чем рассматривать систему государственных органов, осуществляющих государственную финансовую деятельность, крайне важно выяснить доктринальные подходы к определению государственной финансовой деятельности. Этот вопрос особенно важен, учитывая тот факт, что законодательство не предлагает какого-либо официального определения этой категории, и, как логический результат, среди юристов-мыслителей все еще ведутся ожесточенные научные дебаты о поиске оптимального определения, которое было бы гибким и всеобъемлющим для целей законотворчества.

Кроме того, недавно в юридический и финансовый словарь было введено понятие “публичная финансовая деятельность”, что объясняет использование устаревших коннотаций для определения этого явления в подавляющем большинстве профессиональной литературы. На этом фоне хотелось бы отметить, что с момента своего появления эта

категория финансового права значительно эволюционировала – от чисто экономической до сложной юридически-финансовой. По этой причине она выделяет следующие этапы его “юридически-смыслового” формирования:

1) XVIII век – первая половина XX века – понятие “государственное финансовое хозяйство” активно использовалось для обозначения деятельности по управлению финансами;

2) середина XX века – первая половина 90–х годов - была введена категория “государственная финансовая деятельность”, которая получила широкое признание и применение;

3) вторая половина 90–х годов XX века – начало XXI века - “государственная финансовая экономика” как ключевая категория финансового права была модифицирована и в дальнейшем заменена термином “финансовая деятельность органов государственной власти и местного самоуправления (или муниципальных образований)”;

4) начало XXI века – ученым-юристам и практикам была представлена новая ключевая финансово-правовая категория “публичная финансовая деятельность”.

Более широкое понимание финансовой деятельности государства дает

Д.А. Пашенцев, который определяет ее как деятельность государства, направленную на создание, перераспределение и применение как централизованных, так и децентрализованных денежных фондов (финансовых ресурсов) для выполнения своих основных задач.

В свою очередь, наиболее полным определением финансовой деятельности государства, существенно отличающимся от других толкований, является понимание, предложенное Л.К. Вороновой. В частности, она определяет это понятие как основанный на правовых нормах систематический процесс управления государственными централизованными и децентрализованными фондами и денежными активами, необходимыми для выполнения задач и функций, предусмотренных Конституцией для государства, органов местного самоуправления и других публичных образований, уполномоченных Государством. Также утверждается, что финансовая активность государства проявляется через создание благоприятных условий на нормативном уровне и установление необходимых разрешений и ограничений для осуществления финансовой правосубъектности всеми субъектами финансовых правоотношений [1].

Таким образом, основываясь на приведенных выше определениях финансовой активности, можно сделать вывод, что подобная деятельность связана с управлением государственными финансами и осуществляется органами государственной власти. В то же время следует также иметь в виду, что содержательное содержание финансовой деятельности государства может быть раскрыто на определенных ее этапах, одним из которых является контроль за движением валютного фонда. Примечательно, что это может быть осуществлено как на каждом этапе движения средств, так и как на автономном этапе.

Более конкретное, определение финансовой деятельности государства можно понимать через категорию “публичная финансовая деятельность”, то есть деятельность органов государственной власти, разрешенная законом и направленная на создание, перераспределение и использование государственных денежных средств, необходимых для выполнения определенных государственных функций, включая контроль за движением этих средств.

Необходимо отдельно отметить, что в современной юриспруденции существует значительный вопрос о соотношении таких понятий, как “финансовая деятельность государства” и “управление государственными финансами”. Такая корреляция объясняется главным образом существованием диаметрально противоположного понятийного аппарата, существовавшего в советское и постсоветское время. В частности, в финансовой и юридической литературе можно найти следующие категории: “финансовый менеджмент”, “управление государственными финансами”, “менеджмент в банковской и финансовой сфере”. Более того, некоторые представители юридических кругов трактуют эти понятия как

одно и то же. Тем не менее, трудно согласиться с подобным подходом из-за того, что эти два понятия в первую очередь различаются субъективной составляющей (государственные и муниципальные предприятия не осуществляют государственную финансовую деятельность, а скорее управляют государственными финансами). Поэтому в данном случае было бы лучше обратиться к соотношению понятий “государственная финансовая деятельность” и “управление государственными финансами” в целом и частично.

Общепризнано, что ключевым компонентом, который в значительной степени отражает суть государственной финансовой деятельности, является категория общих интересов. В соответствии с этим подходом, благодаря государственным финансам удовлетворяются общие интересы всех граждан конкретного государства, в то время как частные финансы направлены в основном на удовлетворение частных интересов определенных физических или юридических лиц, что непосредственно осуществляется путем получения прибыли.

Профессиональная юридическая литература предлагает следующее концептуальное понимание категории общественных интересов:

1) жизненно важное положение больших социальных групп (включая сообщество в целом), ответственность за поддержание (достижение, развитие) которого лежит на государстве [2];

2) признанный государством и законный интерес социальной общности, удовлетворение которого служит гарантией ее существования и развития [3].

Синтезируя вышеупомянутые интерпретации, концепция публичной деятельности в рамках публичной финансовой деятельности может быть понимается следующим образом: признанный государством и, следовательно, законный интерес в создании, перераспределении и функционировании государственных денежных фондов, а также контроль за движением этих средств со стороны государственных и местных органов власти в целях обеспечения существования и развития определенной социальной общности.

Среди органов государственной власти ключевую роль играют органы местного самоуправления и местные государственные администрации, которые постоянно создаются для решения вопросов, связанных с социально-экономическим развитием соответствующей территории. В пределах своей компетенции они управляют местными финансами, накопленными в местном бюджете территории.

Рассматривая систему органов государственной власти, занимающихся публичной финансовой деятельностью государства, ученые все еще обсуждают, целесообразно ли включать в ее структуру все ветви государственной власти. Например, Е.Д. Соколова считает, что данный вид деятельности осуществляется государственными органами, среди которых все три ветви власти: законодательная, исполнительная, судебная в пределах возложенной на них компетенции.

И наоборот, другой ученый-юрист М.И. Дамирчиев, не соглашаясь с приведенным выше утверждением, утверждает, что участие определенных государственных органов в финансовой деятельности также должно предопределять надлежащую процедуру осуществления полномочий, связанных с такой финансовой деятельностью. В полном соответствии с другим подходом он считает, что финансовая деятельность государства наделяет особыми функциями (в финансовом смысле) представителей законодательной и исполнительной ветвей власти. И когда дело доходит до судебной власти, важно понимать, что это независимая ветвь власти, и рассматривать ее как субъектов, которые должны собирать средства, разрушит основы нейтралитета и беспристрастности при рассмотрении споров.

Чтобы опровергнуть подход ученых, согласно которому государственная финансовая деятельность не должна осуществляться всеми тремя ветвями власти, весьма важно сделать следующие два уточнения.

Во-первых, следует различать понятия органов власти, осуществляющих государственную финансовую деятельность, и понятие финансовых органов, поскольку у

них разный объем финансовой деятельности и уровень их участия. Помимо прочего, также следует принимать во внимание цели и правовой статус конкретного органа власти.

Во-вторых, в сфере финансовой деятельности перед государством стоит задача не только регулировать и управлять государственными средствами в соответствии с действующим законодательством (и в соответствии с общественными потребностями), но и контролировать движение этих средств, чтобы обеспечить законность соответствующего сбора, распределения и эксплуатация ресурсов.

Принимая это во внимание, одним из основных элементов публичной финансовой деятельности государства является судебный контроль. С помощью соответствующих правовых инструментов судебные органы уполномочены выявлять и изменять незаконные действия или решения, принятые другими государственными органами, поскольку это может привести к нарушению прав и интересов граждан.

Список использованной литературы:

1. Бельский К.С. Финансовое право : учебник. Москва : Юрист, 1994. С. 28.
2. Тотьев К.Ю. Публичный интерес в правовой доктрине и законодательстве. Государство и право. 2002. № 9. С. 25.
3. Тихомиров Ю.А. Публичное право : учебник для юрид. фак-тов и вузов. Москва БЕК, 1995. С. 55.

ҚАРЖЫ-ПРОЦЕССУАЛДЫҚ НОРМАЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Досимов Мирас Глепович

«Құқық» білім беру бағдарламасының магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Бұл мақалада қаржылық және процедуралық нормалардың ерекшеліктері кеңірек қарастырылады. Қаржылық материалдық және процедуралық нормалардың өзара байланысы табылды.

Түйінді сөздер: қаржы-процессуалдық нормалар, қаржы ресурстары, экономикалық қатынас, құқықтық негіз.

ОСОБЕННОСТИ ФИНАНСОВО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ НОРМ

Досимов Мирас Глепович

Магистрант образовательной программы «Право»

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

В этой статье рассмотрены особенности финансово-процессуальных норм более широком аспекте. Была найдена взаимосвязь финансовых материальных и процессуальных норм.

Ключевые слова: финансово-процессуальные нормы, финансовые ресурсы, экономическое отношение, правовая основа.

FEATURES OF FINANCIAL AND PROCEDURAL RULES

Dossimov Miras

Master student of the educational program «Law»

Kazakh-Russian International University, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

This article discusses the features of financial procedural rules in a broader aspect. The interrelation of financial material and procedural norms was found.

Key words: financial and procedural norms, financial resources, economic attitude, legal basis.

Чтобы понять положения любых процессуальных норм, их отличие от материальных норм, прежде всего необходимо ознакомиться с историей их происхождения, выяснить те социальные потребности, которые заставили их жить. По мнению А. Кима, В. Основина, участники государственно-правовых отношений наделены правами и свободами материальными нормами, порядок применения правовых норм в организационной деятельности определяется процессуальными нормами. Более того, состояние законности во многом зависит от процессуальных форм их обеспечения – своевременности предписания, полноты и совершенства процессуальных норм. Процессуальные нормы различных отраслей права имеют: организационно-процессуальный характер (выделить сферу их влияния только управленческой или правоохранительной деятельностью невозможно, так как их влияние шире, многограннее); специфический предмет правового регулирования; зависимость от материальных норм [1].

Следует отметить, что: процесс формирования, распределения (перераспределения), использования финансовых ресурсов государства и органов местного управления и

самоуправления, обращение ценных бумаг и иностранной валюты на территории Казахстана; государственные и местные доходы и расходы, а также финансовое обеспечение государственных и местных предприятий, учреждений и организаций; государственный и местный долг, а также деятельность Национального банка и других финансовых учреждений; государственное социальное страхование, обязательное страхование; финансовый контроль и другие регулируются нормами финансового права. Нормы финансового права, как и любой другой отрасли права, являются обязательными правилами поведения субъектов общественных отношений, устанавливаются государством и обеспечиваются его обязательной силой. Им присущи общие черты правовой нормы, а именно: они являются правилом поведения субъектов, авторитетным предписанием государства и носят нормативный, формально определенный и обязательный характер. В то же время им присущи особые качества данной конкретной деятельности, которые определяются конкретным предметом правового регулирования: их содержанием является ведение участниками особого рода общественных отношений в процессе финансовой деятельности органов государственной власти и местного самоуправления. Эти правила выражаются в предоставлении субъектам таких отношений субъективных юридических прав и обязанностей, реализация которых обеспечивает систематическую мобилизацию, распределение и использование централизованных и децентрализованных фондов финансовых ресурсов соответственно потребностям и интересам государства и общества. Но неизменен тот факт, что они установлены или санкционированы государством, обязательны для всех участников регулируемых общественных отношений, при необходимости обеспечены принудительной силой государства.

Предметом регулирования процессуальных норм являются отношения, которые были созданы в процессе организационно-правовых форм деятельности для применения материальных норм по регулированию отношений в сфере финансовой деятельности государства. Стоит заметить, что предписания, содержащиеся в норме и официально применяемые, должны выполняться каждым субъектом, если это соответствует условиям, предусмотренным правилом. Каждая правовая норма сформулирована государством, четко содержит определенные правовые нормы и обязательства. Если правило, содержащееся в норме, не выполняется добровольно, государство заставляет соблюдать его мерами, которые предусмотрены санкциями. Следует отметить, что финансово-правовые нормы сочетают в себе как материальные, так и процессуальные. В современных условиях процессуальные нормы других отраслей права не могут в полной мере удовлетворить “потребности” финансового права в регулировании процессуальных отношений, возникающих в сфере накопления активов в государственные и местные фонды [2].

Государству нужны финансовые ресурсы для выполнения своих функций и задач, так как такие ресурсы всегда ограничены, необходимо их распределять. Все это может быть сделано с помощью бюджета, который необходимо составить, обсудить, утвердить и исполнить. Эти нормы также носят процедурный характер. Невозможно применять материально-правовые нормы без соблюдения, установленного законодательством процессуального порядка. Эффективность бюджетного процесса на национальном и местном уровнях зависит от соблюдения процедурных норм всеми участниками бюджетного процесса. Ежегодное прохождение законодательной процедуры принятия государственного бюджета является одной из наиболее сложных задач среди тех, которые должны решать органы государственной власти.

Большинство ученых, исследующих этот процесс, приходят к выводу, что в финансовом праве к процедурным относятся нормы, которые носят процессуальный характер:

- а) определяют перечень участников той или иной деятельности;
- б) фиксируют виды необходимых действий и их обязательную последовательность;
- в) прогнозируют организационную форму каждого действия;
- г) устанавливают права и обязанности участников деятельности;

д) определяют порядок принятия решений.

В налоговом законодательстве нормы процедурные: о порядке проведения налогового учета налогоплательщиков, предоставления ими налоговой декларации, порядке исчисления налогов, порядке контроля за уплатой налогов, применении принудительных мер и т.д. относят к налогово-правовым нормам такие особенности:

налогово-правовая норма - это форма поведения в виде государственной властной инструкции; она защищена и обеспечена силой государства;

это обязательное правило поведения;

отличается конкретностью, конкретизацией предмета, индивидуальной направленностью, категоричностью в регулировании поведения участников налоговых отношений при осуществлении налогового обязательства.;

Налогово-правовые нормы не только фиксируют круг участников налоговых отношений, но и предоставляют им соответствующие субъективные права, налагают на них субъективные юридические обязанности; они характеризуются системностью. Я считаю, что специфика налоговых правоотношений обусловила необходимость толкования налогового процесса в широком смысле. Специфика налоговых правоотношений позволяет говорить о налоговом процессе в самом широком смысле, который включает в себя все процессуальные отношения, связанные с обеспечением права государства на часть имущества налогоплательщика в виде уплаты налога в соответствующий бюджет, и в узком, – понимая только те процессуальные правоотношения, связанные с производством по делу о налоговом правонарушении [3].

Л.К. Воронова считала, что процедурные финансово-правовые нормы “определяют порядок деятельности органов государства по мобилизации средств в централизованные и децентрализованные фонды и порядок реализации обязательств по внесению средств и их расходованию со стороны другой стороны финансовых правоотношений – юридических и физических лиц”.

Финансово-процессуальные нормы - это правовые нормы, которым свойственны все качества правовой нормы, и в то же время они обладают и особыми качествами, характерными только для финансово-процессуальных норм. Существует множество финансово-процессуальных норм, требующих более четкого законодательного регулирования. Это правила сбора налогов и других платежей, их администрирования, накопления и использования бюджетных средств, создания и распределения кредитных ресурсов и страховых фондов, функционирования финансового рынка и т.д. Высокий уровень развития и четкое соблюдение процессуальных финансово-правовых норм будут способствовать эффективности использования государственных финансов, послужат важной гарантией законности, это необходимое условие формирования правового государства.

Анализ финансового законодательства подтверждает тесную взаимосвязь финансовых материальных и процессуальных норм, хотя нельзя сказать, что они эквивалентны по своей структуре и содержанию. Содержанием финансово-правовых норм является установление правил поведения участников общественных отношений особого типа – финансово-экономических отношений, что всегда связано с распределением или перераспределением определенных финансовых ресурсов государством в его интересах. Нормы, которые обеспечивают осуществление финансовых операций, учет доходов и расходов бюджета, порядок оформления документации по денежным операциям, введение в действие оперативно-статистической и бухгалтерской отчетности в финансовых учреждениях, управление денежными документами и т.д., относятся к процедурным финансово-правовым стандартам общего характера.

Список использованной литературы:

1. Ивлиева М. Ф., Хачатрян Н. Р., Гуркин А. С. Финансовое право. Практикум. — М.: Статут, 2019. 212 с.

2. Мазурин С. Ф., Матыцина Н. В. Финансовое право. Учебник. — М.: Прометей, 2017. 398 с.

3. Павликов С. Г., Ефимова Н. А., Иксанов И. С. Актуальные проблемы международного финансового права. Учебное пособие. — М.: Инфра-М, 2017. 324 с

ОТБАСЫЛЫҚ МЕДИАЦИЯНЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Есеева Фариза

Сарсенова Кымбат

«Құқық» білім беру бағдарламасының 3 курс студенттері

Избасрова Асель Бектурганована

Заң ғылымының магистрі, аға-оқытушы

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Бұл мақалада Қазақстандағы жанжалды жағдайларды шешу үшін отбасылық медиация процедурасын енгізудің сындарлы себептері, оның тиімділігі мен жалпы отбасылық қатынастарға оң әсері сипатталған.

Түйінді сөздер: медиация, отбасы, қақтығыста.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ СЕМЕЙНОЙ МЕДИАЦИИ

Есеева Фариза

Сарсенова Кымбат

Студенты 3 курса образовательной программы «Право»

Избасарова Асель Бектургановна

Магистр юридических наук, старший преподаватель

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

В данной статье рассказывается о конструктивных причинах введения процедуры семейной медиации для разрешения конфликтных ситуаций в Казахстане, о её эффективности и положительном влиянии на взаимоотношения в семьях в целом.

Ключевые слова: медиация, семья, конфликты.

THE EFFECTIVENESS OF FAMILY MEDIATION

Yeseeva Fariza

Sarsenova Kymbat

Students of the 3rd year of the educational program «Law»

Izbasarova Asel Bekturganova

Master of Law, Senior Lecturer

Kazakh-Russian International University, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

This article describes the constructive reasons for introducing a procedure for family mediation to resolve conflict situations in Kazakhstan, its effectiveness and positive impact on relationships in families as a whole.

Key words: mediation, family, conflicts.

Бұл мақаланың өзектілігі Қазақстандағы жанжалдардың, әсіресе отбасында болатын жанжалдардың айтарлықтай жоғарылауында, демек, ажырасудың жоғары пайызында. Жанжалдарды шешудің отбасылық медиация сияқты тәсілі, менің ойымша, отбасындағы белгілі бір жанжалды жағдайларды тиімдірек және қысқа мерзімде шешуге көмектеседі. Қақтығыстар адамзатты ежелден бері бірге алып келеді. Оларды шешу үшін әртүрлі елдерде әртүрлі әдістер қолданылды: ақсақалдарға, шіркеу қызметшілеріне өтініштер, арнайы органдар құрылды, мысалы, Польшада бұл Сейм болды. XX ғасырдың 50-

жылдарында конфликтология дами бастады – кез келген деңгейдегі қақтығыстардың пайда болу, пайда болу, даму, шешілу және аяқталу заңдылықтарын зерттейтін ғылым. Көп ұзамай конфликтологияның жеке саласы – медиация институты қалыптасты. Медиация – бұл жанжалға бейтарап, бейтарап, мүдделі емес үшінші тараптың – тараптарға дау бойынша белгілі бір келісімді әзірлеуге көмектесетін медиатордың қатысуымен дауларды шешудің баламалы технологияларының бірі, бұл ретте тараптар шешім қабылдау процесін толығымен бақылайды. дауды шешу процесі және оны шешу шарттары. Бұл процедура Еуропада кез келген жанжалды шешуде, әсіресе отбасылық жанжалдарды шешуде өте тез қолданыла бастады. Ресейде медиация – бұл жаңа, толық зерттелмеген құбылыс. Көптеген адамдар бұл мекеме туралы білмейтіндіктен, егер білсе, олар оған толықтай сенбейді, жанжалдарды өздері шешуді жөн көреді, демек, біздің елімізде ажырасулар саны көп статистика ажырасу , 2021 жылдың қаңтар-маусым айларында ажырасулар саны 9,4 мыңды құрады, бұл өткен жылмен салыстырғанда 2,9%-ға аз, алайда 2021 жылға арналған мәліметтер неке бұзу туралы сот шешімдерін есепке алмай берілгенін есте ұстаған жөн. Бір жыл бұрын ажырасулар саны 2,3 есеге азайған.

Медиацияның негізгі қағидаттары – құпиялылық, еріктілік, тараптардың ынтымақтастығы мен теңдігі, сондай-ақ медиатордың тәуелсіздігі мен бейтараптығы. Дауларды шешудің баламалы рәсімі ретінде отбасылық медиация рәсімі тараптардың өзара ерік-жігерімен қолданылатынына баса назар аудару қажет. Қазақстандағы жанжалдарды, соның ішінде жанжалдарды шешу үрдісі бар, немесе, жоғарыда айтылғандай, немесе төтенше жағдайларда, сотқа жүгіну, әрине, оң нәтиже береді, бірақ өте сирек және өте ұзақ процесс. Сот талқылауынан айырмашылығы, медиация ымыраға келуді ауыртпалықсыз табуға, мәселелерді өркениетті түрде шешуге және ең бастысы, дауласушы тараптарға барынша қолайлы нәтиже алуға мүмкіндік береді, өйткені тараптар арасындағы ынтымақтастыққа баса назар аударылады. , және бәсекелестік бойынша емес (соттағыдай). Іске асыруға мүдделі болатын отбасылық медиацияда тараптар келетін шешім ешбір қысымсыз, барлық заңды құқықтарын сақтай отырып, ерікті түрде қабылданады және әрқайсысының мүдделері қанағаттандырылған кезде ғана қол жеткізілді деп есептеледі. Ол сондай-ақ тараптардың эмоционалдық күшін сақтауға, қарым-қатынастың нашарлауына немесе отбасының ыдырауына жол бермеуге, керісінше, дауласушы тараптардың әрқайсысының шынайы мүдделері мен қажеттіліктерін нақты түсінудің арқасында оларды жақсартуға мүмкіндік береді. басқа; ерлі-зайыптыларға (жақын туыстарына) отбасы жағдайында талқылауға болмайтын мәселелерді талқылауға мүмкіндік береді (медиатордың міндеттерінің бірі әңгімелесу үшін қолайлы психологиялық климатты қамтамасыз ету). Отбасылық медиация сыртқы араласусыз сындарлы диалог мүмкін болмайтын жерде орын алады. Медиатор ерлі-зайыптылардың және отбасының басқа мүшелерінің арасында келіссөздер жүргізеді, олардың бір-бірін түсінуіне, ымыраға келуге және жағдайға байланысты отбасылық қатынастарды сақтауға немесе психологиялық немесе құқықтық мәселелерді, оның ішінде мүліктік, асырау және тәрбиелеуге қатысты мәселелерді бейбіт жолмен шешуге көмектеседі. Ол сондай-ақ ажырасқаннан кейін қарым-қатынасты қалпына келтіруге көмектеседі, бұл әсіресе ортақ балалар болған кезде маңызды. Медиация тараптар арасындағы жанжалдарды тараптардың өздері қалаған жағдайда ғана шешілетінін мойындайды (сезімдерді жоғарыдан бұйрықпен жою мүмкін емес). Медиация, егер тараптар олардың арасындағы шиеленістерді шешуге келген болса, олар өздерін жайлы, қауіпсіз сезінуі қажет екенін мойындайды (медиатор сенім ұялатады, құпиялылықты қамтамасыз етеді).

Жоғарыда айтылғандардан мынадай қорытынды жасауға болады: отбасы медиациясын мемлекеттік отбасылық саясаттың жетекші бағыттарының бірі ретінде қарастыруға болады, оның мақсаты мемлекетке отбасының өз функцияларын жүзеге асыруы және отбасы өмірінің сапасын жақсарту үшін қажетті жағдайлармен қамтамасыз ету болып табылады. Қазақстанда отбасылық медиация институтын енгізу де ажырасу санын азайтып, елімізде демографиялық көрсеткішті арттырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Саттарова А. А. қазіргі Қазақстандағы медиация институтын қалыптастыру: проблемалар мен перспективалар // заңды әлем. 2011.
2. Попович А. А. Медиация дауларды шешудің балама тәсілі ретінде / / Бейбітшілік судьясы. 2011. № 3. Б.28-29.
3. Шамликашвили Ц. Медиация дауларды реттеудің баламалы рәсімі ретінде.

МЕДИАЦИЯ – ОТБАСЫЛЫҚ ЖАНЖАЛДАРДЫ ШЕШУ НЫСАНЫ РЕТІНДЕ

Жулмагамбетова Турсынай

Зайтов Алишер

«Құқық» білім беру бағдарламасының 3 курс студенттері

Избасрова Асель Бектурганована

Заң ғылымының магистрі, аға-оқытушы

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Мақалада Қазақстандағы қалыптасып келе жатқан жаңа институт - медиация, оның ішінде отбасылық медиацияның нормативтік-құқықтық даму барысы зерттеледі. Зерттеу барысында отандық әдебиеттерге сүйене отырып, талдау жасалынады. Ең алдымен, жалпы медиацияның теориясына тоқтала отырып, қазіргі Қазақстандағы медиацияның жай-күйіне назар аударылады. Сонымен бірге, ҚР Медиация туралы Заңындағы медиацияның маңыздылығына және сотқа дейінгі отбасылық медиатордың қызметін сараптап, тараптар арасындағы дауды реттеу технологияларын жіктеп, талқылайды.

МЕДИАЦИЯ – КАК ФОРМА РЕШЕНИЯ СЕМЕЙНЫХ СПОРОВ

Жулмагамбетова Турсынай

Зайтов Алишер

Студенты 3 курса образовательной программы «Право»

Избасарова Асель Бектургановна

Магистр юридических наук, старший преподаватель

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

В статье исследуется ход нормативно - правового развития нового института медиации в Казахстане, в том числе семейной медиации. В ходе исследования проводится анализ на основе отечественной литературы. Прежде всего, обращаясь к общей теории медиации, обращается внимание на состояние медиации в современном Казахстане. Вместе с тем, анализируя важность медиации в Законе РК О медиации и деятельности семейного досудебного медиатора, классифицируя и обсуждая технологии урегулирования спора между сторонами.

MEDIATION AS A FORM OF FAMILY DISPUTE RESOLUTION

Zhulmagambetova Tursynai

Zaitov Alisher

Student of the 3rd year of the educational program «Law»

Izbasarova Asel Bekturganova

Master of Law, Senior Lecturer

Kazakh-Russian International University, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

The article examines the current course of legal development of a new institution in Kazakhstan - mediation, including family mediation. In the course of the study, an analysis is carried out based on domestic literature. First of all, focusing on the theory of mediation in general, attention is paid to the state of mediation in modern Kazakhstan. At the same time, it will analyze the importance of mediation in the law of the Republic of Kazakhstan on Mediation and the activities of a pre-trial family mediator, classify and discuss technologies for resolving disputes between the parties.

Отбасы барлық адамға қажетті нәрсе. Отбасы - адамдардың туыстық қатынаста бірлесіп өмір сүретін жанұялық орта болып табылады. Сол ортада дүниеге келген балалар тәрбиесін жүзеге асырып, басқа да қоғамдық тұрғыдан мағыналы да мәнді қажеттіліктерді қанағаттандыратын некелік қатынаспен байланысқа түскен адамдар тобы болып есептеледі. Отбасының негізгі және маңызды сипаты- оның атқаратын қызметі, құрылымы және динамикасы болып табылады.Әрбір отбасының өз құндылықтары бар, сондықтан әр отбасы мықты да берік қамал болып қалыптасуы тиіс!

Отбасылық өмірде келіспеушіліктер жиі кездесетіні баршамызға белгілі. Отбасылардың ыдырауының негізгі себебі отбасылық жанжал болып табылады. Ерлі-зайыптылар бір-бірімен келісе алмаса. Алайда, отбасылық медиация тек ажырасу кезінде ғана қолданылады деп санауға болмайды. Отбасылық медиация көмегімен некеде туындайтын әртүрлі мәселелерді тиімді шешуге болады. Тек қана ерлі-зайыптылардың арасындағы ғана дау емес. Отбасы медиациясына жүгінеді:

-ата-аналар менбалалар, жасөспірімдер мен кәмелеттік жасқа толған балалар арасында дау болған жағдайда;

-ерлі-зайыптылар арасында дау болған жағдайда. Қарт туыстарын күту, балаларды тәрбиелеу, бала асырап алу – осының барлығы да басқа да көптеген дау тудыруы мүмкін. Оны шешу үшін медиацияны пайдалануға болады.

-ерлі-зайыптылар немесе тума туыс болып табылмайтын туыстар арасында да болған дауларда отбасылық медиацияға жүгінуге болады.

Отбасылық медиацияны психологтың кеңесімен шатастырмау қажет. Отбасылық медиация туыстардың нақты мәселелер бойынша өз бетінше шешім таба алуына бағытталған. Медиатордың міндеті – қолайлы жағдайлар жасау. Медиатор дау-жанжалды қалай шешу керктігін айтпаса да, ол бейтарап жағдайда барлық жанжалды бір-біріне айтуға жіне түсінуге мүмкіндік береді. Көбінесе бұл медиацияға жүгінуге себеп болған проблеманы шешуге ғана емес, сонымен қатар, жалпы отбасындағы қарым-қатынасты реттеуге, оларды сенімді және жылу етуге көмектеседі. Өз күштерімен шешілген қақтығыс туысқандарына қанағаттану сезімін сезінуге және өзінтыныш сезінуге көмектеседі.

Әңгіме балалармен отбасы туралы болған жағдайларда, әсіресе, медиация өте пайдалы. Ата-аналар балалардың олардың сезімдерін көбірек түсіне бастайды, балалар да ата-аналар туралы пікірді жақсы бағытқа қарай ауыстырады және олармен жақындасады. Егер сөз ажырасу туралы болса, медиацияны пайдалану арқылы ата-ананың екеуі де балалар үшін өзінің маңыздылығын сақтап, оларды мүмкіндігінше аз жарақаттайды.

Отбасылық медиация барысында бірде бір тарап қанағаттанбай кетпейтіндігі туралы айту керек, өйткені барлық шешімдерді ерлі-зайыптылар қандай да қысым көрсетусіз, өз еркімен және олардың заңды құқықтарын сақтай отырып қабылдайды. Осылайша, отбасылық медиацияны мемлекеттік отбасы саясатының басты бағыттарының бірі деп есептеуге болады. Оның мақсаты отбасының функцияларын іске асыру және отбасының өмір сүру сапасын арттыру үшін мемлекеттің қажетті жаңдайларды қамтамасыз ету болып табылады.

Облыста медиация саласының бастау алғанына екі жылға жуық уақыт болды. Тұрғындардың көпшілігі бұндай қызметтің бар екенін біле бермейді. Медиацияның тармағы көп. Ол әртүрлі сала бойынша азаматтарды бір бітімге келуге ықпал етеді. Мәселен, ажырасудың алдын алу, алимент төлеу, мүлікті бөлу секілді отбасындағы мәселелерді медиаторлар екі жаққа да тиімді болатын тәсілмен шешіп береді. Бір сөзбен айтқанда, дауласушы екі адам үшінші, яғни медиатордың көмегімен бірін-бірі тыңдап, өз мүдделерін ескере отырып, қолайлы шешім қабылдайды. Бұндай тиімді шешім қабылдауға медиатор мүмкіндік береді. Өзімнің осы орталыққа келгеніме үш айдан асты. Осы уақыт ішінде бес отбасының мәселесін шешіп бердім. Отбасылардың көпшілігі алиментке қатысты дау-жанжал бойынша келеді. Көпшілігі ашу-ызаға жол беріп, бірін-бірі тыңдамай, өштесіп алады. Осы кезде екі адамды ортақ шешімге келтіріп, сөйлестіру медиатордың шеберлігіне, тәжірибесіне байланысты. Медиатор мемлекеттен тәуелсіз болуы керек. 2011 жылғы заң

бойынша 25 жастан асқан кез келген жоғары оқу орнын бітірген азамат медиатор бола алады. Медиатор міндетті түрде заң саласына қатысты болуы керек деген қағида жоқ

Ажырасу мәселесін алатын болсақ, статистика бойынша ажырасуға 85 пайыз жағдайда әйелдер арыз-шағым түсіреді екен. Шараны ұйымдастырушылар бала құқығын қорғау мақсатында мұндай жобалар ауадай қажет дейді. Ендігі негізгі мақсат - отбасылық институтты ары қарай жетілдіріп, сөзін өткізе алатын, елге белгілі азаматтардың арасынан топ құрып, үйленуге бет бұрған және ажырасуға ниет етіп отырған азаматтарға түсіндіру жұмыстарын жүргізу. Медиация жұмыс атқаруда, алайда жеткіліксіз. Зерделеу нәтижесі көптеген сот істерінің 3 % -ы ғана медиация көмегімен шешілгенін көрсетеді.

Бүгінгі таңда «Неке бұзу» туралы санатындағы азаматтық істердің көбейгенін назарға алып, рәсімге қатысушыларды отбасылық жанжалдарды сотқа дейін реттеу үшін барлық күш-жігерлерін жұмсауда.

Жалпы, халықаралық тәжірибеге сүйенсек, отбасылық және еңбек дауларын сотқа жеткізбей, бітімгершілік жолмен шешкен әлдеқайда жедел әрі тиімді. Өкінішке қарай, Қазақстанда бұл категорияға жататын істердің басым бөлігі сотпен қаралады. Өкінішке қарай, біздің елде әрбір үшінші отбасының шаңырағы құлап, әрбір үшінші неке бұзылады. Орташа есеппен алсақ, әрбір отбасыда шамамен екі баладан болады. Демек, жылына 100 мыңнан астам бала әке тәрбиесінен, ана мейірімінен айырылады. Ал олардың бәрі әлеуметтік тұрғыдан қорғалмаған жетім балалар категориясына жатқызылады.

Қорыта келгенде, Қазақстанда медиация институтын дамыту, сотқа дейінгі және соттағы татуластыру рәсімдерін жандандыру шаралары мемлекеттік деңгейде үлкен қолдауға ие және соңғы жылдары қарқынды түрде дамып келеді. Медиаторлардың көмегімен сотқа дейінгі татуласу фактілерінің соңғы жылдары жиі кездесуі осының бір дәлелі деуге болады. Сондықтан заңды, дәстүрді, психологияны жетік меңгерген медиаторлар шоғырын қалыптастырып, сандық қана емес сапалық тұрғыдан да осы саланы дамыту құқықтық саладағы басымдықтарымыздың бірі болып қала беруі тиіс. Сондай-ақ халықтың медиация институтына сенімін қалыптастыру мақсатында медиаторлардың көмегімен шешілген оң мысалдарды кең көлемде тарату және ағарту, ақпараттандыру жұмыстарын мейлінше күшейткен жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы № 518-IV Кодексі.
2. Медиация туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 қаңтардағы № 401-IV Заңы.
3. Мир науки. Социология, филология, культурология <https://sfk-mn.ru> World of Science. Series: Sociology, Philology, Cultural Studies (перевод)

КӨЛІК ҚҰРАЛДАРЫН ЖҮРГІЗУШІ АДАМДАРДЫҢ ЖОЛ ҚОЗҒАЛЫСЫ ЖӘНЕ КӨЛІК ҚҰРАЛДАРЫН ПАЙДАЛАНУ ЕРЕЖЕЛЕРІН БҰЗУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ САЛДАРЫ

Сабит Темирбек

«Құқық» білім беру бағдарламасының магистранты

Нажмедденова Алия Аманжоловна

Оқытушы

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Бұл мақалада Көлік құралдарын жүргізуші адамдардың жол қозғалысы және көлік құралдарын пайдалану ережелерін бұзудың құқықтық салдары туралы тарихы-құқықтық мәселелері қарастырылады.

Түйінді сөздер: жол-көлік, оқиға, қылмыс.

ПРАВОВЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ НАРУШЕНИЯ ПРАВИЛ ДОРОЖНОГО ДВИЖЕНИЯ ВОДИТЕЛЯМИ ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ В ПОЛЬЗУ ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ

Сабит Темирбек

Магистрант образовательной программы «Право»

Нажмедденова Алия Аманжоловна

Преподаватель

Казахско-Русский Международный университет; 030006, г.Актөбе, ул.Айтеке би, 52;

В данной статье рассматриваются правовые последствия нарушения правил дорожного движения водителями транспортных средств в пользу транспортных.

Ключевые слова: дорожное движение, происшествие, преступление.

LEGAL CONSEQUENCES OF VIOLATION OF TRAFFIC RULES BY DRIVERS OF VEHICLES IN FAVOR OF VEHICLES

Sabit Temirbek

Master student of the educational program «Law»

Nazhmeddenova Aliya Amanzholovna

teacher of the department

Kazakh-Russian International University, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

This article discusses the legal consequences of violation of traffic rules by drivers of vehicles in favor of vehicles.

Key words: traffic, incident, crime.

Мақала жол – көлік оқиғасы болған жерден кетіп қалудың қылмыстық – құқықтық аспектілерін қарастырып, оның осы тұрғыдағы проблемалық мәселелерін зерттеуге арналған.

Көлік – Қазақстан Республикасының экономикасы инфрақұрылымының аса маңызды құрамдас бөлігі, сондықтан оның даму деңгейі мен жұмысына біртұтас мемлекеттің экономикалық стратегиясының жүзеге асырылуы тәуелді. Жол – көлік оқиғасы болған жерден кетіп қалу («Жол – көлік оқиғасы» термині ары қарай ... ЖКО) институты

қылмыстық құқықта және құқық қолдану тәжірибесінде өзінің маңыздылығы мен ерекшеліктеріне қарай үлкен орынға ие.

Қазіргі заманғы қылмыстық – құқықтық қатынастарды жол – көлік оқиғасы болған жерден кетіп қалу институтынсыз елестету мүмкін емес.

Қазіргі кезде жолда жүрудің мәселелерін шешуді қамтамасыз ету автожолдардың сапалығына, көлік құралдарының техникалық жағдайларына, жүргізушілердің психологиялық, моральдық және басқа да қасиеттеріне ғана емес, жол қозғалысының дамуына қарай дамып, жетілдіруді қажет нақты құқықтық негізге және оған қатысушыларына байланысты.

Жол – көлік оқиғасы болған жерден кетіп қалу институтын реттейтін нормативтік құқықтық актілер мен сот тәжірибесін саралау қылмыстық заңнамада кемшіліктер бар екендігін көрсетті. Сонымен қоса, қылмыстық заңнаманың дамуы мен қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеу аясында ЖКО болған жерден кетіп қалу институтының теориялық мәселелерін айқындау қажеттілігі туындап отыр.

20-шы ғасырдың екінші жартысында жол-көлік оқиғаларының барлық түрлерінің саны күрт өсті. Қазақстанда жол қозғалысы ережелерін бұзудың алдын алу үшін әр түрлі органдардың күш-жігеріне қарамастан, зардап шеккендердің саны жылдан-жылға артып келеді. Қазіргі уақытта бұл мәселе өзектілігі ұлттық деңгейге айналды. Жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету міндеті, оның маңыздылығы үнемі өсуде, қылмыстық-құқықтық мәселелерді жол қозғалысы қылмыстарының құрамын анықтауға бағытталған.

Жол қозғалысы құқық бұзушылықтарының салдарынан туындаған ауыр зардаптардың пайда болу себептерінің бірі зардап шеккендерге қажетті, уақытында алғашқы медициналық немесе алдын-ала медициналық жәрдем көрсетпеу болып табылады.

Жол-көлік оқиғаларының зардаптарынан зардап шеккен адамдардың өмірі мен денсаулығын сақтау үшін жауапкершіліктерді орындаудың маңыздылығын түсіндіріп, оқиғадан кейінгі іс-қимыл мәселелеріне кеңінен назар аудару үлкен әлеуметтік маңызы бар. Бұқаралық ақпарат құралдарында, сондай-ақ жалпы білім беру және кәсіптік оқу орындарында жүргізілетін түсіндіру жұмыстары Қазақстан Республикасының «Көлік туралы» [1] және «Жол жүрісі туралы» [2] заңдары жол қозғалысы ережелерін әрдайым сақтауға шақырады.

Қылмыстық-құқықтық жағдайды түсіндіру жұмыстарының тиімділігі жол пайдаланушылардың әрқайсысын сендіру үшін жауаптылықтан құтылуға көп есеге артып келеді. Адамдардың зардап шеккен апатқа қатысқандығы, олардың құтқарылуы тек адамның моральдық борышы ғана емес, сонымен қатар жазаны жеңілдету немесе оны қылмыстық жауапкершіліктен босатудың ең маңызды себептерінің бірі болып табылады.

Қазақстан Республикасының қазіргі кезеңдегі қылмыстық заңдылығын жалпы тұрғыда одан әрі жетілдіруге, дамытуға үлестерін қосып еңбек сіңіріп жүрген: А.Н. Ағыбаев, Г.И. Баймурзин, З.О. Ашитов, Н.М. Әбдіров, Б.С. Бейсенов, И.Ш. Борчашвили, Б.Ж. Жүнісов, А.А. Исаев, Е.І. Қайыржанов, Г.С. Макуха, Г.С. Мәуленов, С.М. Рахметов, И.И. Рогов, Р.Т. Нұртаев, Г.Р. Рүстемова, Д.С. Чукмаитов сияқты ғалымдар елімізге кеңінен танымал екенін білеміз.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінде көзделген «Жол - көлік оқиғасы болған жерден кетіп қалу» қылмысының қол сұғатын объектілеріне және норманың дұрыс қолданылуына талдау жасалынбаған. Қазіргі уақытта жол - көлік оқиғасы болған жерден кетіп қалу нормасын қауіпті жағдайда қалдыру нормасынан айыру үлкен қиындық туғызады.

Сол себепті жол - көлік оқиғасы болған жерден кетіп қалған кінәлі адамды қылмыстық жауаптылыққа тарту үшін арнайы зерттеу жүргізудің қажеттілігі туындап отыр.

Мақаланы жазудағы мақсатым: жол – көлік оқиғасы болған жерден кетіп қалу институтының қолданысын және оның ерекшеліктері мен келешектегі дамуын зерттеу және жол-көлік оқиғасы болған жерден кетіп қалу қылмыстық құқық бұзушылығының міндетті белгілерін анықтау, сондай-ақ барлық белгілерін құрайтын қылмыстық-құқықтық норманың

мәтініне ұсыныс беру болып табылады. Көзделген мақсатқа жету үшін келесі міндеттерді орындау қажет:

- Қылмыстық заңнамадағы жол – көлік оқиғасы болған жерден кетіп қалу институтының қалыптасуы мен дамуын зерттеу және талдау;

- Қазақстанда және шетелде жол қозғалысы саласында қол жетімді тарихи және теориялық материалдарды, көліктік қатынастарды қылмыстық-құқықтық реттеудің сот тәжірибесін зерттеу;

- Жол-көлік оқиғаларының кез-келген белгілеріне, қылмыстық саясаттың қауіп-қатеріне және жалпы қылмыстық саясаттың белгілеріне қатыстылығына негізделген жазатайым оқиға орнынан қылмыстық бас тарту тұжырымдамасы мен мәнін анықтау;

- Жазатайым оқиға болған жерден кетіп қалуда жол қозғалысы ережелерін бұзудың негізгі мәселелерін анықтау және талдау;

- Жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы қылмыстық заңнаманы жетілдіру қажеттігін ғылыми негіздеу және оны жетілдіру бойынша нақты ұсыныстар дайындау.

Жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету және көлікті пайдалану саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейтін нормативтік құқықтық актілерді жетілдіру қажеттілігі қазіргі уақытта қолданылып жүрген нормативтер жетілдіруден алыс, оларда шатастырулар көп, олар әрдайым нақты бағытталмаған, артық ақпаратпен шамадан тыс жүктелмеген, бірақ сонымен бірге жеткіліксіз мазмұнды жағдай болып табылады.

Қылмыстық құқықтық нормаларды құрудың негізгі ережелері мен принциптері жалпы қол жетімді терминологияны пайдалана отырып, қылмыстың барлық міндетті белгілерін барынша қысқа, толық және егжей-тегжейлі баяндауды және кәсіби танымды, лексиканы талап ететін арнайы қолдануға жол бермеуді талап етеді.

Барлық аталған мән-жайларды ескере отырып, қаралатын нормаларға өзгерістер мен толықтырулар енгізу қажет, оларды түсіндіру кезінде әртүрлі, жиі қарама-қайшы көзқарастарды болдырмауға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995 жыл (2022 жылғы толықтырулар мен өзгертулер);

2. Қазақстан Республикасындағы Көлік туралы Қазақстан Республикасының 1994 жылғы 21 қыркүйектегі №156 Заңы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z940007000> (жүгінген күні 12. 04. 2018)

3. Қазақстан Республикасындағы Жол жүрісі туралы Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 17 сәуірдегі №194 Заңы. <https://zakon.uchet.kz/kaz/docs/Z1400000194> (жүгінген күні 12. 04. 2018)

4. Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 2 сәуірдегі № 261-IV Заңы;

5. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі 5 шілде 2014 жыл (2022 жылғы толықтырулар мен өзгертулер);

6. Қазақстан Республикасының Азаматтық процесілік кодексі 2015 жылғы 31 қазандағы № 377-V ҚРЗ (2022 жылғы толықтырулар мен өзгертулер);

7. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ (2022 жылғы толықтырулар мен өзгертулер);

8. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ (2022 жылғы толықтырулар мен өзгертулер);

9. Қазақстан Республикасының Заңы от 28 қаңтар 2011 жыл № 401-IV «Медиация туралы»

10. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-

қимыл мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2021 жылғы 18 қарашадағы № 73-VII ҚРЗ;

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАСЫНДАҒЫ АДАМ САУДАСЫ ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІККЕ ТАРТУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Саматова Динара Қайратқызы

«Құқық» кафедрасының оқытушысы

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасындағы адам саудасы үшін қылмыстық жауапкершілікке тартудың құқықтық негіздері туралы мәселелері қарастырылады.

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ КРИМИНАЛИЗАЦИИ ТОРГОВЛИ ЛЮДЬМИ В УГОЛОВНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Саматова Динара Қайратқызы

Преподаватель кафедры «Право»

Казахско-Русский Международный университет; 030006, г.Актобе, ул.Айтеке би, 52;

В данной статье рассматриваются правовые основы криминализации торговли людьми в уголовном законодательстве Республики Казахстан.

LEGAL BASIS FOR THE CRIMINALIZATION OF HUMAN TRAFFICKING IN THE CRIMINAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Samatova Dinara Kairatkyzy

Lecturer at the Department of «Law»

Kazakh-Russian International University, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

This article discusses the legal basis for the criminalization of human trafficking in the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan.

Қазақстан егеменді жас мемлекет ретінде таныла отырып, әлемдік қауымдастықтың бір бөлігі болып табылады және онда беделді орынды иеленеді. Егеменді Қазақстан басқа кенес дәуіріндегі мемлекеттер сияқты өзінің стратегиялық маңызды модернизацияның бірін әлемдік қауымдастықпен танылып мақұлданған, жалпы адам құндылығы мен демократиялық институттарға бағыштады. Қазақстан толық мемлекеттік егемендік пен тәуелсіздікке қол жеткізе отырып, азаматтық қауымдастықпен құқықтық мемлекетті құруды басшылыққа алады.

Құқықтық мемлекет – бұл халықаралық стандартпен, заңның үстемдігі мен биліктің бөліну қағидаларын ұсынатын мемлекет. Жеке және қоғамдық қатынастың басқа да субъектілері статустарын нормативтік тұрғысынан белгілеп қолдайтын мемлекет. Құқықтық мемлекеттің негізгі мақсаты-ол жеке тұлғаларға мүмкіндігінше кең еркіндігі қамтамасыз ету, сонымен қатар заңмен қарастырылған еркіндіктердің қамтамасыз етілу шектерінің бұзылуына және құқыққа қайшы әрекеттердің болуына жол бермеу. Сонымен қатар құқықтық мемлекеттің негізгі қызметтерінің бірі болып адам құқықтарын қорғау танылады [4].

Адам құқықтары Біріккен Ұлттар Ұйымының негізгі бес құқықтық құжаттарында анықталып, оларға кепілдік берілген. Олар: Адам құқықтарының жалпыға бірдей

декларациясы (1948 ж.), Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы пакт, Азаматтық және саяси құқықтар туралы пакт. Декларация ең алдымен адамгершілік мәні бар манифест болып табылады. Пакттер оларды ратификацияланған мемлекеттер үшін міндетті күші бар келісім шарттар болып табылады. Осы құжаттардың бәрі топтасып –Адам құқықтары туралы халықаралық билль атты әйгілі құжатты құрады [5].

Халықаралық билльдің маңызы орасан зор. Осыған орай осы құжаттың дайындалуын Біріккен Ұлттар өзінің ерешке қамқорлығына алған болатын. 1945 жылы Сан-Францискода қол қойылған Бірікке Ұлттар Ұйымының Жарғысының жеті әртүрлі баптарында адам құқықтары БҰҰ тарапынан қолдау табатыны жарияланып, адам құқықтары жөнінде комиссия тағайындалған болатын. Бас Ассамблея 1946 жылдың қаңтар айында өткен өзінің бірінші сессиясында «адам құқықтары туралы халықаралық билльді» тұжырымдап, бір арнаға салу бағытында жұмыс жүргізуді сұрап, комиссияға үндеу жолданды. Комиссия 1947 жылдың қаңтар айында өз жұмысына кіріскен күннен бастап, күн тәртібінде тұрған осы пунктті бірінші кезектегі ізекті мәселе деп білді [7].

«Адам құқығы», «тұлға құқығы» және «жеке тұлға құқығы» ұғымдары бірсарынды болғанымен мағыналары әртүрлі. Адам бір жағынан алғанда – табиғаттың бөлігі, ал екінші жағынан – әлеуметтік тұлға. С.И.Ожегов анықтамасы бойынша «жеке тұлға» - ұғымы адамның әлеуметтік маңыздылығын көрсетеді.

Адам құқығы – өмір, бостандық, қадір-қасиет, ар-ождан, абырой және жеке автономия сияқты құндылығына біріктірілген маңызы жағынан ерекше құқық саласы болып табылады. Осындай құндылықтар адам құқығында нормативті түрде бекітіліп, құқықтық құралдар мен институттар арқылы оның жүзеге асырылуы үшін кепілдікке ие болады. Адам құқығымен бостандықтары Қазақстан Республикасының Конституциясы арқылы бекітілген және қорғалуға кепілдік берілген [8].

Ондаған жылдар бойы бекітілген заңнамаларға қарамастан адам құқықтары бұзылып келеді, мысалға: адам саудасы. Оңтүстік-Шығыс Азия елдері (Таиланд, Филиппин және т.б.) әйелдерді халықаралық секс индустриясына жеткізуде басым болды. Дегенмен, Кеңес Одағының ыдырауы миллиондаған кеңес әйелдеріне халықаралық адам саудасы адам ресурстарын тартатын көлеңкелі еңбек нарығына қол жеткізуге мүмкіндік берді. Нәтижесінде, бұрынғы кеңестік республикалар дамыған елдердегі әйелдерді жыныстық қанау үшін экспорттаушы елдердің бірі болды. Украина бұл бизнесте жетекші орындардың бірін алды.

Қазіргі уақытта халықаралық сарапшылар қауымдастығында «адам саудасы» және «адам контрабандасы» ұғымдары нақты нені білдіретіні туралы ортақ пікір жоқ. Соған қарамастан, анықтамаларды әртүрлі түсінуге қарамастан, бірте-бірте «адам контрабандасы» термині екі негізгі құрамдас бөлікті біріктіретіні туралы ортақ пікір қалыптаса бастады. Біріншісі - ықтимал құрбандарды жалдау, жалдау және жылжыту. Екіншісі – олардың қылмыстық қанауы, ол нақты да, әлеуетті де, ойдан да болуы мүмкін. Мұндай анықтама «адам контрабандасы» мен «заңсыз көші-қон» ұғымдарының арасындағы негізгі айырмашылықты атап өтуге, сондай-ақ адам контрабандасын қазіргі құлдың бір түрі ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Адам саудасы Қазақстан үшін салыстырмалы түрде жаңа проблема болғанымен, бүгінгі күні республика үшін өте өзекті болып отыр. Бірқатар әлеуметтік-экономикалық және географиялық себептерге байланысты Қазақстан түрлі заңсыз кәсіпкерліктен, соның ішінде құл саудасынан пайда көретін қылмыстық топтардың ұйымдасқан желісінің әрекет ету аймағына тартылған. Республикадағы құл саудасы проблемасының дамуы, ең алдымен, әлеуметтік-экономикалық себептерге байланысты. Жұмыссыздықты, төмен жалақыны, өзін-өзі жүзеге асыруға мүмкіндіктердің жоқтығын және басқа да келеңсіз факторларды қылмыстық құрылымдар адамдарды жұмысқа тарту үшін пайдаланады. Орталық Азияның басқа мемлекеттерімен салыстырғанда Қазақстанның экономикалық дамуының жоғары деңгейі жыл өткен сайын республикаға жұмыс іздеп келушілер санын көбейтуде, бұл өз кезегінде қылмыстық қоғамдастықтың қылмыстық істер саласындағы қызмет өрісін

кеңейтуде. адамдарды кейінгі жұмысы үшін жалдау, тасымалдау және сату. Соның салдарынан басқа мемлекеттердің, ең алдымен Қырғызстанның, Өзбекстанның және Тәжікстанның азаматтары Қазақстанда адам саудасының құрбанына айналуға. Мәселен, Қырғызстан мен Өзбекстан азаматтарын Қазақстандағы темекі плантацияларында қанау немесе осы республикалардан келген әйелдерді жыныстық қанау фактілері бар. Сонымен қатар, Қазақстанда ауылдық жерлер мен қалалар арасында ішкі құл саудасы да бар екенін айта кеткен жөн. Әрине, белгілі себептерге байланысты Қазақстанда адам саудасының құрбандарының саны туралы нақты статистика жоқ, өйткені мұның бәрі қылмыс, демек, жасырын әрекет. Дегенмен, әртүрлі сараптамалық бағалаулар бойынша, бұл көрсеткіш бірнеше мың адамға жетуі мүмкін. Қазақстан адам саудасымен күресу бойынша нақты шараларды жүзеге асыруда.

Адам саудасының құрбандарының көпшілігі әйелдер мен кәмелетке толмаған қыздар. Ер адамдар құл саудагерлерінің желісіне азырақ түседі. АҚШ ЦРУ мәліметтері бойынша, Еуропада олар құрбандардың жалпы санының тек 2% құрайды. Адам саудасының құрбандарының шамамен 80-90%-ы жыныстық қанауға ұшыраған. Қазақстан Республикасы БАӘ, Греция, Оңтүстік Корея, Түркия, Кипр, Франция, Италия, Португалия, Швейцария, Бельгия, Израиль және Албанияға тірі жүктердің шыққан және транзиттік елі ретінде әрекет етеді.

Қандастарымызды шетелге сатудың жаппай фактілері белгілі фактіге айналды. Мәселен, Қазақстанда 2001 жылдың желтоқсанынан 2003 жылдың желтоқсанына дейін Халықаралық көші-қон ұйымы (ХМ) адам саудасының 160 фактісін тіркеді. Мамандар жыл сайын Қазақстаннан 5000-нан 70 мыңға дейін адам шығарылатынын айтады[2, 86 б.]. Дегенмен, құқық бұзушылықтың бұл түрінің қауіпі оның жоғары латенттігінде жатыр. Оған қылмыстық істердің аздығы дәлел. Мәселен, Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің мәліметтері бойынша 2010 жылы 118 485 құқық бұзушылық тіркелді, оның ішінде адам ұрлау – 52, заңсыз ерік-жігерден айыру – 127, адамдарды қанауға тарту – 4, кәмелетке толмағандарды сату - 1, жезөкшелікпен айналысуға тарту - 16, жезөкшелікпен айналысу және жезөкшелікпен айналысу үшін притондарды ұйымдастыру және олардың мазмұны - 351, порнографиялық материалдар мен заттарды заңсыз тарату - 6.

Адам саудасына ұшыраған жәбірленушілердің психологиясы айтарлықтай нұқсан келтіріледі, олардың болашағы мен қоғамға етене араласып кетуі бірталай. Әрине, аталған азаматтармен республика бойынша психологиялық көмек берілуде.

Қазақстан Республикасында орын алып отырған адам саудасы еліміздің халықаралық аренадағы беделіне айтарлықтай нұқсан келтіруде.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан республикасының конституциясы [текст]. - Алматы [Юрист]: 2018. - 396.
2. Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексі [кодекс]. – Алматы : Юрист, 2018. – 212 б.
3. Қылмыстық құқық. Жалпы бөлім: [оқулық] / А.А.Смағұлов. – Астана : ҚР Заңнама институты, 2014. – 390 б.
4. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсіндірме [текст] : жалпы және ерекше бөліктер / А. Н. Ағыбаев. - Алматы : Жеті Жарғы, 2015. - 768 бет.
5. Зорлықтың қылмыстық-құқықтық мәні жіне оның іс-әрекетті саралаудағы маңызы: монография.- Ақтөбе: Қазақ-Орыс халықаралық университеті,2017.-260-бет. Алмуханов Б.У.
6. ҚР Адам құқығы – оқу құралы, Г.Искакова, Н.Ғазизова, А.Сембаева, 2008 жыл-Астана;
7. Адам құқықтары туралы халықаралық билль, Алматы, 1998 жыл;
8. Адам құқықтары және оларды қорғаудың тетіктері, М.кемали, Алматы, 2012 жыл.

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ

Уважаемые коллеги

Казахско-Русский Международный университет принимает статьи для
Международного научного журнала «Вестник КРМУ»
Журнал имеет ISSN 2307-5686

Научный журнал включает статьи по следующим *направлениям*:

1. *Гуманитарные науки;*
2. *Естественные науки;*
3. *Технические науки;*
4. *Экономические науки;*
5. *Юридические науки.*

Общие требования к содержанию:

1. К рассмотрению принимаются научно-теоретические и экспериментальные работы по проблемам общественных, гуманитарных и прикладных наук, содержащие научную новизну и практическую значимость;
2. Статья должна отражать современный уровень знаний по данному направлению, квалифицированно излагать научно-технические вопросы, обладать сжатым и хорошим литературным изложением, иметь четко выполненные иллюстрации;
3. Материал, предлагаемый для публикации, должен являться оригинальным, неопубликованным ранее в других печатных изданиях;
4. Автор несет ответственность за опубликованные материалы, их научную достоверность, статьи должны быть отредактированы автором и не содержать грамматических, лексических ошибок.
5. Автор представляет свою статью в Научно-исследовательский отдел на бумажном и электронном носителях.

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ РУКОПИСЕЙ

I. Структура статьи (построчно):

НАЗВАНИЕ СТАТЬИ – прописными буквами.

Имя, отчество, фамилия (полностью).

Ученая степень, звание.

Полное наименование организации, город, страна.

Аннотация (не более 8-ми строк) на трех языках (аннотация на казахском, на русском и на английском языках).

Текст статьи.

Список источников.

II. Оргкомитет просит авторов при подготовке докладов руководствоваться следующими правилами:

1. Формат страницы - А4, книжная ориентация. Объем материалов должен составлять 3-7 страниц, отпечатанные через 1,0 интервал, в редакторе «Word», шрифт «Times New Roman», цвет шрифта черный, кегль - 12. Поля: верхнее и нижнее - 2,0 см, левое – 3 см, правое – 1,5 см.

2. Форматирование текста: запрещены любые действия над текстом («красные строки», центрирование, отступы, переносы в словах, уплотнение интервалов).

3. Все рисунки должны быть выполнены черно-белыми и не должны превышать страницу формата А4, изображения должны быть высокого качества. Формат рисунка

должен обеспечивать ясность всех деталей. Иллюстрации и таблицы нумеруются, если их количество больше одной.

4. Литература. Список использованной литературы должен быть оформлен в соответствии с ГОСТ 7. 1-84. Например:

1. Автор. Название статьи // Название журнала. Год издания. Том (например, Т.26) - номер (например, №1.) - страница (с.34. или с. 15-24.)

2. Аманов С.А. Название книги. Место издания (например Алматы:) Издательство (например, Наука), год издания. Страница.

3. Петров И.И. Название диссертации: дис.канд.биолог.наук. М.: Название института, год.

4. С. Christopolos, The tranmisson-Line Modeling (TML) Metod, Piscataway, N. Paris. 1995.

5. Ссылки на источник в виде порядкового номера помещают в тексте в квадратных скобках: [16, с.45].

III. На отдельной странице (в бумажном и электронном варианте) приводятся сведения об авторе:

Сведения об авторе

Фамилия, имя, отчество

Название статьи

Направление

Полное название организации – места работы (учебы), ее почтовый адрес

Занимаемая должность, ученая степень

Номера телефонов (служебный и домашний) с указанием кода города

E-mail

Домашний адрес (фактический) с индексом

Примечание. Укажите, пожалуйста, с кем из авторов (если авторов несколько) вести переписку или переговоры и по какому адресу или телефону.

Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи, рукописи и электронные версии не возвращаются, статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются и не возвращаются авторам.

Материал просим выслать по адресу: 030006 г. Актобе, ул. Айтеке би, 52, Казахско-Русский Международный университет, Вестник КРМУ.

Телефоны для справок:

8(7132) 22-15-16, факс: 8 (7132) 21-06-08

E-mail: vestnikkrmu@mail.ru

Международный научный журнал
«Вестник Казахско-Русского Международного университета»

«Қазақ-Орыс Халықаралық университетінің хабаршысы»
халықаралық ғылыми журналы

2022

Выпуск №1 (38)

Редактор *Амре Марат Шамильевич*
Технический редактор *Арстанова А.О.*

Подписано в печать: 30.03.2022 г.

Тираж 100 экз.

Адрес типографии:

Типография и дизайн-студия «Палитра»
Казахско-Русского Международного университета
Республика Казахстан, 030006, г. Актобе, ул. Айтеке би, 52

По вопросам опубликования статей в журнал обращаться
в Казахско-Русский Международный университет
тел.: 8(7132)- 21-73-65, 22-15-16, факс: 21-42-12;
сайт: www.krmu.kz E-mail: vestnikkrmu@mail.ru mmu@akparat.kz

Международный научный журнал «Вестник Казахско-Русского
Международного университета» зарегистрирован в Комитете информации и архивов
Министерства Культуры и информации Республики Казахстан
(№ 13379-Ж от 19 февраля 2013 г.)

и в обязательном порядке распространяется по следующим адресам:

1. *Национальная государственная Книжная палата РК*, г. Алматы, ул. Пушкина 2, 8-этаж, каб. 811;
2. *Дом Мажилиса Парламента РК, библиотека Парламента РК*, г. Астана, ул. Орынбор 4;
3. *Национальная библиотека РК*, г. Алматы, проспект Абая 13;
4. *Агентство связи и информации при Министерстве культуры РК*, г. Астана, ул. Орынбор 8

Жарияланған материалдар редакцияның көзқарасына сай болмауы мүмкін.
Жарияланымдағы фактілер мен мәліметтердің шынайылығына авторлар жауап береді.
Редакция қолжазбаларды қайтармайды және оған пікір білдірмейді.
Материалдарды қайта басу редакцияның рұқсатымен мүмкін болады.
Журналға сілтеме жасау міндетті.

Опубликованные материалы могут не совпадать с точкой зрения редакции.

Ответственность за достоверность фактов и сведений,
содержащихся в публикациях, несут авторы.

Редакция не возвращает и не рецензирует рукописи.

Перепечатка материалов возможна только с разрешения редакции.

Ссылка на журнал обязательна.

ISSN 2307-5686

0 1

9 772307 568187